

SAJAND

100 AASTAT TÜRI AIAMAJANDUSGÜMNAASIUMI
MAJA VALMIMISEST

VALGE MAJAGA

JUUBELIAASTA KOKKUVÕTE 2024

DIGIRAAMAT

VALGE MAJA 100

*Seisata korraks, et mõistaksid sa –
minutid tunniks, aeg aastateks saab.
Kuni sa märkad, käes sinul on lend.
Kestma jääb kooliea kaunis legend.*

(tekst Türi gümnaasiumi koolilaulust, sõnad Anneli Vilu)

Käesolev digiraamat on kokkuvõtteks Valge Maja juubeliaastast.

Aastast, kuhu mahtus meenutusi, kokkusaamisi, koduloouurimist ja ajastupidu. Mahtus palju kokkusaamisi ja rõõmsaid kohtumisi kunagises koolimajas, tänases vallavalitsuse hoones.

Väga tore oli kuulda meenutusi nende suust, kes olid tulnud oma kunagist koolimaja uudistama. Et siin oli see klass, siis tehti seda ja seal toda. Mis sellest, et see kõik oli aastate eest, meenutused kunagistest õpiaastatest olid endiselt värsked ja täis emotsioone.

Aasta, mis algas kunagiste kooliõpilaste külaskäikudega ja lehelugudega kevadel, tipnes suvel ajastupeoga ning sai joone alla sügisel purskkaevu avamise ja meenutuste õhtuga.

Rahvalehe veergudel jagasid oma mälestusi Sirli Kriisa, Ülle Tammela-Viilipus ja Mati Urve. Lisaks on siia raamatusse saanud mõned lood Türi kihelkonna ajalooramatutest. Viimati ilmunud raamatust pärineb pikem ülevaade Türi koolielust aastatel 1961-1969 Silva Kärnerilt ja varasematest raamatutest Kristel Leif ja Vello Vare meenutused. Samuti kenake pildivalik. Siinkohal kindlasti tänu Kaarel Aluojale ja Rene Viljatile.

On olnud tore aasta see Valge Maja juubeliaasta.

Oleme siiralt tänulikult kõigile neile, kes selle aasta jooksul jagasid meenutusi või aitasid kaasa juubeliaasta sündmuste korraldamisele ja õnnestumisele. Täname kõiki, kes osalesid erinevatel sündmustel.

Valgele Majale head vastupidamist ka järgmisel sajal aastal!

TRIIN PÄRNA
VALGE MAJA 100 KORRALDUSTOIMKONNA JUHT
TEET REIER
DIGIRAAMATU KOOSTAJA

2. juulil 2024 peeti väärika hoone sisehoovis maha igati juubelivääriline pidu.

RAAMATUST LEIAD:

Triin Pärna/Teet Reier: Juubeliaasta kokkuvõte lk 1

Teet Reier: Koolihoone ehitus ja avamine lk 4-8

Sirli Kriisa: Minu kool-Valge Maja 100 lk 9-10

Ülle Tammela Viilipus: Mälestusi Valgest Majast lk 11-12

Mati Urve: Minu kool 100 lk 13-15

Silva Kärner: Kaheksa kooliaastat Türil lk 16-26

Kaarel Aluoja: Kooliehitus ja majanduskriis viisid Türi linna pankrotti lk 27-29

Vello Vare: Noorusmaadel: kooliaastad Türi 1936-1939 lk 30-42

Kristel Leif: Türi keskkool 1944-1953 lk 43-59

Teet Reier: Noppeid ajalehtedest lk 60-63

Kaarel Aluoja: Ja siin ta on, meie linnakese vaatamisväärsus lk 64-66

Esimene klass koolimaja ees aastal 1999.

Türi põhikooli õpetajad aula astmestikul poseerimas koos värskelt ilmunud TÜRI AABITSAGA, mille esikaanel loomulikult vaade vanale koolimajale.

Sajandivanune Valge Maja. Kunagine koolimaja on täna koduks vallavalitsusele ja raamatukogule. Sügis 2024.

Uue koolimaja ehitamine Türil

Türi alewiwalitsus on juba käesolewal aastal otsustanud uue koolimaja ehitamisele asuda. Ehitus tuleks haridusministeeriumi arhitekti hr Mihkelsoni poolt walmistatud plaani ja eelarwe järele üle 23 miljoni marga maksma. Nii hästi oma wälimuse kui ka siseruumide jaotuse poolest wastab kawatsetaw ehitus aja nõuetele.

Tarwilise krediidi soetamiseks on samme astunud ja koolimajade ehitusfondist 20 miljoni 500 tuhat marka laenu palutud. Kahjuks on palwele ainult osalt wastu tulnud ja selleks otstarbeks kõigest 10 miljoni marka laenu lubatud, missugune asjaolu ei luba kavatsust täiel määral teostada.

Praegu ei ole alevil omal ühtegi koolimaja, kuna õpilaste arw alewi kiire kasvamise tagajärjel aasta-aastalt jõudsasti kasvab. Praegu töötab kool 420 õpilasega kahes üüritud majas. Et ruumid kitsad, tuleb kahe vahetusega töötada. Kui keskwalitsus siin oma laenu usaldusega alevile appi ei peaks tulema, siis peab osa õpilasi juba tulewal õppeaastal ruumipuudusel koolist välja jääma.

Postimees, 16. jaanuar 1923

Türi alevi algkooli uue maja pidulik nurgakivi panemine

22. juulil s.a oli Türi algkooli uue maja pidulik nurgakiwi panemine. Hoolimata vihmast, oli hulgana rahvast kokku tulnud. Nurgakiwi panemine algas vaimuliku talitusega. Nurgakiwi pandi kohale koolimaja ehituskomisjoni esimehe Dr Wöhrmanni poolt. Pärast nurgakiwi kohalepanekut laulab rahvas pasunakoori saatel vaimustavalt riigihümni. Koolimaja ehituskomisjoni esimees kandis ette tervitustelegrammid haridusministeeriumi, Järvamaa koolivalitsuse ja maakonnawalitsuse poolt. Kohaliku tarvitajateühisuse esitaja poolt teatati, et ühisus koolimaja ehituskapitaali toetuseks 10 000 marka määranud ja et ühisus ka tulevikus tahab kooli toetada. Türi koguduse nimel tervitas kohalik õpet. Kuusik.

Päewaleht, 29. juuli 1923

Türi uue koolimaja awamine 7. septembril

Täna, 7. sept. on Türi uue koolimaja pidulik awamine. See päew on Türi ja tema ümbruskonnale erilise tähtsusega. Käesolewa ajani töötasid Türi koolid kahe wahetusega üüritud ruumides, mis terwishoidliste nõuetele kui ka õpilaste arwule ei wastanud. Alewi kiire kasvamise tõttu wiimaste aastate jooksul tõusis õpilaste arw läinud õppeaastal kuni 450. Uue, ajakohase koolimaja ehitamine Türi ole hädatarwilik, ja sellepärast hakkasid juba paari aasta eest kohalikud tegelased, kellel rahwa hariduse tõstmise südame peal, kui ka alewiwalitsus selleks eeltõid tegema. Telliti haridusministeeriumi arhitektilt hr T. Mihkelsonilt plaanid, mis alewiwolikogu poolt kinnitust leidsid ja plaani teostamine tehti alewi ehituskomisjonile ülesandeks. Nowembrikuus 1922. a. teatas nimetatud komisjon, et krediidi puudusel koolimaja ehitust teostada ei saa. Et see küsimus Türi koolielus otsustawa tähtsusega oli, siis waliti alewiwolikogu poolt ehituse läbiwiimiseks koolimaja ehituskomisjon, kes kohe agaralt tööle asus. Maja ehitamine anti ins. hr. A. Martinile, keskkütte sisseseadmine ehituskontor „Edasi“le“ wälja. 22. juulil 1923. a. oli uue koolimaja pidulik nurgakiwi panemine. Nüüd on ehitus lõpule wiidud, nii et uues koolimajas alg- kui ka uuesti avatud aiamaajandusgümnaasium, kokku üle 590 õpilase, tööle wõiwad asuda. Maja on telliskivist kahekordne, mahutab eneses üldse 33 ruumi, neist klassitube 14, peale selle saal 3 ja pool sülda, awarad koridorid, riidehoiu ruumid jne. Üldse on püütud kõik teha, et maja praeguse aja nõuetele wastaks. Olgugi, et alewis weewärk puudub, on maja sellega warustatud, weeklosetid ja pesunõud sisse seatud. Ehitus on üldse umbes 17 miljoni marka maksma läinud. Haridustegelaste arwamise järele, kes maja waatamas käinud, tunnistatakse see üksmeelselt üheks ilusamaks ja otstarbekohasemaks koolimajaks Eestis.

Postimees, 7. septembril 1924

Uue koolimaja müürid kerkivad, ehitusplatsile on saabunud vankritäis telliseid.

Seinad on valmis, käib hoogne sarikate paigaldus.

Hoone on lõpuks ka katuse alla saanud.

Laulupeo rongkäik Türi. Taustaks kolm tähtsamat maja: kirik, kõrts ja koolimaja.

Koolimaja pidulik avamine Türi

Türi pühitseti 7. septembril s.a pidulikult uue koolimaja avamist. See oli suureks sammuks Türi arenemise loos, kuna seeläbi avatud sai haridushoone, mis on ka keskkooliks, nimelt aiamaajanduse gümnaasiumiks. Selle tüübilisena vist küll ainuke kool Eestis. Vaimuliku talituse pidas Türi kiriku õp. P. Kuusik, pannes oma kõnes südame peale, et koolihoones haridus kõrgem olgu kui parteilised lõhed ja et poliitiline waim ja wõitlus eemale jäägu puhtast haridustööst; et see töö sedavõrd kõrge on, et nõuab pühitsetud olekut õppejõudude poolt; et see töö lapsi mitte ära et võõrutaks kodust ja vanematest, waid et meie Eesti rahwuslisel hariduse alal wõiks tugewalt üks teise külge seotud olla ja kokku kaswada kool ja kodu. Lõpetas sõnumiga, et Eesti noored südamed wõrsuksid tulisteks rahwuswaimu edasikandjateks, ja au teeks ja armastust esile tooks oma rahwale ja riigile.

Järgnes piduliku aktuse ilmalik osa: Türi kõrgema algkooli juhataja M. Rõuki kõne „Türt kooli arenemisest“ ja ehituskomisjoni aruanne dr. Wöhrmanni poolt. Huwitaw oli aruandest kuulda, et hoone on maksma läinud 17 miljoni 744 tuhat marka. Koolihoone on tõepoolest Türile uhkuseks ja iluks. Igatpidi awar, ajakohane ja hästi valgustatud ehitus. Piinlikuna tundus, et walitsust ega haridusministeeriumi keegi isiklikult ei esindanud. Ainult terwitustelegramm oli sealt poolt osaks. Terwitusi öeldi weel Järwa maakonnawalitsuse, koolinõuniku M. Ulk'i ja Türi koguduse nimel õp Kuusiku poolt. Pidulik aktus oli wäga meeldiwalt põimitud muusikapaladega: segakoori poolt hr Saksi juhatusel, lastekoori ja orkestri poolt hr Künnapu juhatusel. Õhtul korraldati uues koolihoones pidusöök, millest ligi 150 isikut osa wõttis. Päewa tuleb igatpidi kordaläinuks pidada ja jääb ainult soowida, et uuel koolil head edu oleks. Õnn kaasa!

Päewaleht, 11. september 1924

- Ajalehest Postimees saame 31. juulil 1923. aastal teada, et Türi uue koolimaja ehitamine edeneb. „Riik annab esialgselt 10 miljonit selleks laenu. Aga kavatsus on hoonet saada, mis 28 miljonit maksab“. Mäletan, et kooli saali ja võimla ehitamisest aeg-ajalt räägiti, kuid linna pankrotistumise tõttu küsimust ametlikult ei tõstatatud. See realiseerus ligi 50 aastat hiljem uue koolihoone ehitamisega.

- Türi tähistati suurejooneliselt Eesti Vabariigi 10. aastapäeva. Postimees avaldas 23. mail 1928 artikli „Türi koolinoorsoo suurpäev“, kus kirjutati, et Türi peeti 20. mail noorte päev. See koosnes kontserdist ja puude istutamisest. Aktuse avas Õpetajate Ühingu esimees hr. Mikkelsaar. Koolimaja aeda oli selleks puhuks püstitatud laululava 500 õpilase jaoks. Seal laulis Türi ja lähikonna koolide ühendkoor. Esinesid ka võimlejad. Eriti liigutav oli aga olnud nimeliste tamme istutamine kooli aeda. Esimesena istutati vabadustamm, siis riigivanema tamm ning seejärel mitmed tammed kohalikele nimekatele haridustegelastele. Poisid olid istutajad ja nende taga seisid tüdrukud veekruusidega.

- Minu ajal sai kõige populaarsemaks mänguks pesapall. Võimlemisõpetaja hr. Andersson muretses Soomest vastavad pallid,

kurikad ja kindad. Juba alates 4. klassist paistis meie klass silma oma sportlike tulemustega. (lk. 95)

- Türi koolis oli eriline rõhk pandud tervitamisele. Poistele tegi sellekohast drilli võimlemisõpetaja Theodor Andersson. Koolimajas tervitamisel pidid poisid jääma seisma, kannad kokku panema ja peaga noogutama, tüdrukud aga tegema sügava reveransi. Ka oli keskkoolieast ette nähtud, et vahetunnil õpilased jalutavad koridoris üksteise järel kuni kolmekaupaga reas. Õpilasoorganisatsioonide ja isetegevusringide koonduste, koosolekute, võistluste või pidude kuulutus tohtis üles riputada ainult siis, kui seal oli vastava hooldusõpetaja lubav otsus ja allkiri. (lk 120)

- Suuremate korrast üleastumiste juhtudel alandati õpilaste käitumishinnet, erakordsetel juhtudel visati koolist välja. Need õppenõukogu otsused tehti teatavaks saalis kogu õpilaskonna ees. Enne seda rääkis direktor oma kõnes halbade bakteritest või pisikutest...

Olaf Prinitis, TÜRI LINN JA PABERIVABRIK MÄLESTUSTEPEEGLIS, TÜ kirjastus 2002

- Koolihoone ehitamine oli Türi inimeste jaoks oluline. Vanemad inimesed mäletavad, et ehitamiseks vajalik materjal veeti Türi raudteel. Koolimajani veeti see hobustega. Veoteest kujunes Kooli tänav ning tookord ulatus see ehitusplatsilt raudteeni.
 - 1928. aastal osteti koolile puhkpillide komplekt. Kooli orkester mängis linna suurematel üritustel. Kõigile toleaeagsetele gümnasistidele on meelde jäänud alati rõõmsameelne muusikaõpetaja Magda Bachmann. Tema juhendamisel tegutses puhkpilliorkester ja lavastati operette. Ta oli väga leidlik. Näiteks suured daamide õhtukleidid valmistas ta ise. Koolioperetid olid väikelinnas väga oodatud.

- Esimene raadioaparaat Türi asus koolimaja ühes klassis. Antennimastiks raiuti Kolu metsast suur mänd ja pandi see kooliõuele püsti. Antenni teine ots kinnitati kirikutorni. Õhtuti käidi koolimajas raadiosaateid kuulamas. (lk 39, Juta Rikk)

- Kooli õppeaeda hakati planeerima 1925. aastal, mil valmis haljastusplaan. Õppeaed rajati õpilaste praktiliste tööde käigus ja sellest kujunes ümberkaudsetele elanikele oluline aiand, mis koolile ka tulu tõi.

TÜRI. KILDE KIHELKONNA JA LINNA ARENGUST. Kirjastus KUMA, 1996

Minu kool - VALGE MAJA 100

Küsimustele vastab Valges Majas õppinud ja hiljem Türi koolis õpetajaametit pidanud SIRLI KRIISA

Millal õppisite või töötasite Valges Majas?

Asusin õppima 1966. aastal. Viiendasse klassi sai minna juba uude koolimajja. Esimene mälestuspilt on hoopiski sellest ajast, kui olin lasteaialaps. Et mu ema oli samas majas algklasside õpetaja (aastatel 1964–1985), siis olin mõned korrad koos temaga selles koolimajas juba käinud.

Üks õhtupoolik on millegipärast eredama pildina mälus. Ema tõi mu lasteaiast ära, aga vist pidi midagi veel koolimajas tegema. Seega võttis ta mu kaasa. Õpetajate tuba asus tookord esimesel korrusel paremat kätt keskel. Ruum oli suur, aga hämaravõitu. Istusin kuskil toa ääres toolil ja vaatasin, kuidas mitmed õpetajad kummardusid pika laua taga vihikuvirnade kohale. Laudadel olid mõned laualambid ja valitses vaikus. Mingi aja pärast sai vist enamikul töö tehtud. Igatahes tekkis üldine vestlus ja isegi minule pöörati tähelepanu... Küllap olin üsna uhke, et nägin kooli seestpoolt juba enne „päris“ kooliminekut.

Veel on meeles, et kooliõpilasena tuli mõnikord ema asendada. Küll oli tal mõni kursus, aga juhtus ka, et haiguse ajal. Siis võisin uhkelt minna teisele korrusele õpetajate trepist!

Sealt muul ajal õpilased käia ei tohtinud. Ükskord olin õpetajaks endast kaks aastat vanemale klassile! Küllap olid neile ülesanded juba ette antud ja mina siis pidin jälgima (ei mäleta, mida...).

Peale õpetajaameti omandamist tulin oma kooli tagasi. Kuigi vene keele õpetajana olid enamasti tunnid vanematele õpilastele suures majas, siis ühe pilootprojekti raames käisin ka kolmanda klassi õpilasi vanas majas õpetamas. Seega olen selles majas olnud nii õpilane kui ka õpetaja.

Mida toredat on sellest ajast meenutada?

Küllap selle maja õpilased meenutavad sarnaseid asju: söögivahetund oma klassis, kus tee saime koolist, aga võileiva pidime ise kaasa võtma; kehalise kasvatuse riiete vahetamine klassiruumis, kõik segamini, ja tunnid koridoris, kus isegi teatevõistluse ajal ei tohtinud häält teha, et teisi klasse mitte segada; koridoris ringiratast jalutamine; „keelutsoonid“ – õpetajate trepp, purskkaevu ümbrus...

Et meil olid tunnid õhtupoole, siis oli maja vist veidi vaiksem. Vanemad klassid käisid hommikul ja nendega kokku- puuteid oli vähem. Mäletan, et enamasti nägime neid kevadkontserdil, mis toimus koolimaja õuel ja oli suurejooneline võimlemise, tantsu- ja laulupidu.

Meenuvad vägevad näidendid, kus lõi kaasa peaaegu kogu kool. Algklasside tüdrukud pidid enamasti esinema tantsu- dega. Ühe tantsuga nägime eriti suurt vaeva. Olime neegritüdrukud ja proovid saalis kestsid hiliste õhtutundideni. Tantsu looja oli me oma klassijuhataja – range ja põhjalik.

Tagantjärele toovad muige suule mõned hetked, mis tookord olid hoopiski hirmsad. Minu klass asus esimese korruse lõpus ja sinna pääses läbi teise klassi. Nii et tundi hilinejana oli üks tõsine ettevõtmine minna läbi teise klassi ja saada huk- kamõistvad pilgud esmalt selle klassi õpilastelt ja õpetajalt ning seejärel ka enda klassi omadelt. Ükskord mängisime õuel tagaajamist ja muidugi ei kuulnud tunnikella. Hilinesime ühe poisiga kahekesi. No oli häbi küll!

Mõni vahva üritus, mis on meelde jäänud?

Mulle meeldisid väga igasugused matkad. Matkasime palju. Raademetsa määnd oli põhiline koht, kuhu terve kooliga mindi, peeti piknikku ja tuldi sama teed rongkäiguna tagasi. Talvised suusa- ja kelguretked viisid enamast Kõrgessaare mäele.

Millised olid toonased klassi või koolikaaslased?

Vanematele koolikaaslastele vaatasime ikka alt üles. Siiani on vahva mõelda, et olen algklassi õpilasena olnud kaastegev näidendites, kus peategelasi mängisid hilisemad tuntud näitlejad. Klass oli meil elav. Alguses sai krutsekiid ka tehtud... Aga meil oli väga range klassijuhataja, legendaarne Helmi Rohtla, kes pani ikka korra maksuma. Mäletan, et kui kellelegi oli kodune töö tegemata, siis jäi terve klass peale tunde. Kord tuli isegi minu ema õhtul kella kaheksa paiku ja kutsus klassijuhataja välja. Millest nad seal rääkisid, ei tea, igatahes hiljem selliseid pikki istumisi pärast tunde ei olnud.

Lemmikõpetaja/õppeaine?

Ma austasime väga oma klassijuhatajat. Kartsime, aga austasime ka. Kuna Valges Majas õppisin ma ainult ühe õpetaja käe all, siis järgmistest õpetajatest saab mõnel teisel korral juttu teha...

Ja mitte nii väga lemmik õpetaja/õppeaine?

Üks mitte niiväga tore seik on küll Valges Majas õppimisest jäänud siiani kuidagi mõjutama. Ma olen vasakukäeline. Minu õppimise ajal ei tulnud kõne allagi, et õpilane hoiaks pliiatsit/sulepead vasakus käes. Küllap sai mu ema oma kolleegilt, minu klassijuhatajalt, noomida, et miks ei ole last õigel ajal ümber õpetatud! Nii võttiski ema endale sihiks, et ma pean parema käega kirjutamise korralikult selgeks saama. Hakkasime kodus harjutama, aga pliiats lipsas ikka salaja vasakusse kätte! Siis sidus ema mu vasaku käe paelaga selja taha kinni ja ma pidin „Jussikese 7 sõpra“ oma vihikusse korraliku käekirjaga ümber kirjutama! Kui läks sassi, tuli uuesti alustada. Sellest ajast peale ei ole see just mu lemmikraamat. Ka oma lastele ja lastelastele ei ole ma seda ette lugenud...

Mälestusi Valgest Majast

Meenutab Ülle Tammela-Viilipus

Kooliteed alustasin 1962. a Türi keskkoolis Valges Majas 1. a klassis. Sel õppeaastal alustas neli esimest klassi, igas klassis üle kolmekümne õpilase.

Täpselt ei mäleta, kas koolimajas toimus remont või ei mahtunud sinna klassid ära, aga üks esimene klass käis koolis Väike-Pärnu tänava koolimajas (praegune Kaitseliidu maja). Koolimaja tundus suur ja võimas. Ühest aula küljest teise minna oli ilmatu pikk maa. Mäletan, kui koolis olid tantsukursused, küll tundus see pikk aeg, kui noormees esimest korda tuli tantsule paluma, nii kaua pidi süda põksuma. Igas klassis olid määratud korrapidajad, nemad aitasid õpetajal vajadusel tuua klassi õppevahendeid.

Koolis oli õppevahendite ruum. Õpetajate tuba asus esimesel korrusel ja minu klass oli alates viiendast klassist üleval koridori lõpus viimane klass, pidime minema teisest klassist läbi. Korrapidaja ülesanne oli tahvel pesta ja pärast tunde prügi välja viia ja ka klassipõrand ära pesta. Siis tuli kutsuda korrapidaja õpetaja ja klass üle anda. Meenub üks väike pahandus: olime pinginaabriga korrapidajatena klassi koristanud, aga õues oli vihmane ilm ja kuidagi ei kutsunud õue prügi viima. Vaatasime, et naaberklass oli juba korrapidamisega lõpetanud ja panime prügi nende prügikasti. Oh õnnetust! Korrapidajad tulid just koos õpetajaga klassi üle andma. Küll oli paha tunne.

Koolilõunaks valmistati sooja toitu, selleks pidime kooli tooma toiduraha. Koolis oli ka puhvet, kust sai osta teed ja saiakesi. Vahel jäi toiduraha ikkagi maksmata, sest saiakesed tundusid ahvatlevamad. Garderoobid asusid keldrikorrusel ja seal olid alates viiendast klassist ka riietusruumid kehalise kasvatuse tundideks. Ühe vembu tegime ka kehalise kasvatuse õpetajale.

Meil oli meesõpetaja, kes meile väga meeldis. Tema koputas alati riietusruumi uksele, kui pidime tundi minema. Seekord aga leppisime kokku, et läheme duširuumi peitu. Õpetaja koputas juba kolmandat korda ja siis vaatas ruumi sisse, kus polnud kedagi. Muidugi rääkis õpetaja klassijuhatajale ja asi läks ikka juhtkonnani välja. Istusime mitu päeva koolis pärast tunde, et öelda, kes oli algataja. See jäi küll saladuseks, aga saime endale naisõpetaja. Kehalise kasvatuse tunnid toimusid koridorides, õuel ja ka jõe ääres vanas võimlas.

Mina olin aktiivne õpilane: osalesin võimlemistreeningutel, rahvatantsus ja näiteringis. Minu kooliajal oli aulakardinatega lava ja lavale pääses ka muusikaklassist. Palju oli erinevaid näitemänge ja üritusi, mida viisid läbi vanemate klasside õpilased. Siiani meenutan kirjanduslikku kohut Silvia Rannamaa raamatu „Kadri. Kasuema“ ainetel. Meelde on jäänud ka vabariiklikud rahvastepallivõistlused, kus tulime Eesti meistriks ja meie õpetaja ostis meile kõigile jäätised. See oli meeletu elamus! Toimusid suurejoonelised liikumispeod kooli õuel.

Pea igal õhtul tulime pärast kooli veel kooliõue tagasi, mängisime rahvastepalli, luuremänge ja muud. Selle aja lastele ei olnud vaja juhendajat, me saime ise mängu organiseeritud ja läbi viidud. Kooliajal kuulusin RP-sse (roheline patrull), mille olid loonud õpilased ise. Tegime heategusid, selleks tuli vahel kodust välja pääseda päris hilja.

Näiteks ühel õhtul rohisime ära kultuurimaja lillepeenrad, käisime vanemate inimeste juures puid ladumas jne. Tehtud toimetuste kohale jätsime sildi RP. Üldse oli palju toremaid ettevõtmisi koolis. Oma pioneeriaega saan ainult kiita. Põhikooli lõpetasin Türi keskkoolis 1970. aastal.

Mulle meeldisid kooli ajal reaalsed, loovad ja kehaline kasvatus. Lemmikõpetaja oli aga hoopis vene keele õpetaja. Vene keel mulle üldse ei meeldinud ja seda ei osanud ma ka väga hästi, aga õppisin õpetaja pärast, sest ta oli nii imearmas ja hea õpetaja.

1981. a kutsus koolidirektor mind tagasi Türi. Alustasin jälle Valges Majas, aga seekord algklasside õpetajana - olin 1. klassi juhataja. Majas oli ruumide paigutust muudetud: õpetajate tuba oli teises kohas, WC-d oli kaasaegsemad ja alumisel korrusel, tehnoloogia klassid olid alumise korruse lõpus (varem Väike-Pärnu tänavas).

Majas ei olnud enam ka raamatukogu, mis varem asus peauksest sisse tulles paremal. Klassijuhatajana tegin oma klassiga kõiki neid põnevaid tegemisi, mida oli pakkunud Valge Maja mulle õpilasena. Tulnud tagasi oma kooli, taastasid Türi gümnaasiumi liikumispeo traditsiooni, mis kestab praeguseni.

Kolmandat kord alustasin Valges Majas tööd klassiõpetajana 2006. a. Jällegi 1. klassiga. Eks legendid käivad ikka suust-suhu. Oma kooliajal oli keelatud minna teise korruse trepist üles ja ega me julgenudki sinna minna, sest räägiti, et seal on mingi kummitus.

Minu õpilased tulid kooli ka selle jutuga, et seal üleval enne pööningut on mingi punase käega kummitus ja see oli kohe ukse vahelt paistnud.

Türi keskkooli rahvatantsijad.

Näitering kooli aulakardinate vahel harjutamas.

Laval on lastenäidend Buratino.

Vahetund möödus koridoris jalutades.

Minu kool – 100

Meenutab Mati Urve

Sündisin siia ilma äreval, 1949. aastal mõni kuu pärast küüditamist. Sünnikohaks on dokumentides märgitud Türi linn, sest ilmavalgust nägin Tolle tänava haiglas. Sünnitunnistusele oli märgitud sünnikohaks Särevere vald, Saatre küla, Kangru talu. Türiale asusime perega elama 1953. aastal, kui perelt olid loomad ning töövahendid võetud ja antud üle kolhoosile. Isa tuli tööle Türiale veskisse Viljandi tänava lõpus ja elama asusime Tallinna tänavale tädi majja. Sellest ajast on ka esimesed mälu-pildid. Ühel öösel ärkasime suure müra peale ja maja värises tugevalt. Mööda tänavat liikusid tankid (T34) Tallinna poole. Hommikul, kui välja vaatama läksime, oli Tallinna ja Viljandi tänava munakivitee segamini pööratud.

Kooli asusin õppima 1956. aastal. 11 aastat õppisin selles koolihoones. Majaga sain tuttavaks natuke varem, kuna õde läks kaks aastat varem sinna õppima. 1956. aasta talve kolisime Tallinna tänavalt ümber Viljandi tänavale. Isa töötas sel ajal ETKVL tootmisbaasis saeraamijuhina ja meile eraldati korter Viljandi tn 6 majas. Koolitee oli lühike, nii viis minutit. Minna sai läbi pargi või ringiga keskväljaku kaudu.

Kooli läksin hommikuti varakult, sest hiline mine ei olnud lubatud. Hoonesse sisenesime läbi peaukse ja esimene klass oli teisel korrusel kohe paremal füüsikakabineti kõrval. Õppimisega minul probleeme ei olnud, kuna lugema ja arvutama

Pildikesi koolielust: õppimas ja peoõhtul.

Koolinäidendis osalejad.

Poisteansambel laval.

õppisin õe kõrvalt juba enne kooli. Kirjutamine oli alul vaevaline. Olen vasakukäeline ja pidin õppima kirjutama parema käega. Kirjutasime ju siis vihikusse tindisulepeaga ja see tint kuivas aeglaselt. Hiljem oli lihtne: töökäsi oli vasak ja kirjutamise käsi parem. Kooli tahtsin igal hommikul minna, sest seal oli huvitav. Minu mäletamise järgi ei puudunud ma 11 aasta jooksul koolist ühtegi tundi.

Raamatukogu juhataja Erna Kaasiku tuli ühel päeval klassi ja rääkis, et Tarbijate Ühistu klubis tegutseb rahvatantsurühm ja sinna oodatakse mudilasrühma tantsijaid. 1960. aasta laulu ja tantsupidu oli tulekul ja rahvatantsijaid oli mudilasrühma juurde vaja. Nii sattusingi 1960. aasta peole tantsima. Peale tantsimise laulsin veel lastekooris ja hiljem poistekooris. Poistekooriga osalesin ka 1962. aastal esimesel koolinoorte laulupeol. Koorid tegutsesid koolis õpetajate juhendamisel. Isa laulis sel ajal Türi meeskooris ja onu mängis pilli puhkpilliorkestris. Igal aastal toimusid kevadel lauluväljakul suured laulu- ja tantsupeod. Lauljaid läks siis lavale ikka mitusada ja tantsurühmasid oli ka kümnekond. 1960. aastal osalesime kogu perega tantsu- ja laulupeol.

Esimesest klassist peale toimusid sporditunnid talvel eranditult suuskadel. Suusatama läksime viimaste tundide ajal ja kestis see ikka kaks tundi. Vanemates klassides tuli suusatamise tunnis Kõrgessaare ring ära teha. Nädalavahetusel sai ka poistega Käomäel käidud. Talveõhtutel oli raudteejaama juures avatud liuväli. Seal uisutamine oli tasuta. Sõpradega käisime seal päeval peale kooli lund lükkamas, et õhtul tasuta uisutama saada. Talvine koolivaheaeg ja pühapäevad möö-

Esimese klassi pilt aastast 1956.

Poisid klassis, Mati keskel.

Näidendiseltskond kooli sööklas.

duid tavaliselt suuskadel vanaema juures Saatre külas Kangru talus, mis Raademetsa männist 300 meetri kaugusel.

Põhikooli 5. klassis läksin peotantsu õppima, sest lasterühmast pidin lahkuma vanuse tõttu. Peotantsukursused toimusid igal sügisel ja kevadel kooli saalis. Need kursused olid tasulised ja see raha tuli vanemate taskust. Paar korda nädalas toimusid üritused kooli saalis, mis lõppesid tavaliselt tantsimisega. Nende tantsuõhtute pärast pidigi kursustele minema. Kuldsed 60ndad olid alanud. Tantsumuusikat mängis saalis kooli oma orkester. Peale seda, kui valmis kultuurimaja, jäi tantsuõhtuid koolis vähemaks. Alla 18aastaseid kultuurimajja peole kahjuks ei lubatud ja nii tuligi koolimajas pidusid korraldada. Neid korraldasid keskkooli klasside õpilased. Kooli pidudest võiks kirjutada pika jutu, sest tulevase näitekunstiga tegelejaid õppis koolis 60ndatel palju.

Kaks-kolm korda aastas toimusid kooli saalis klassiõhtud koos vanematega ja ikka söömisega pika laua taga. Vanemad valmistasid söögid kodus valmis ja tõid kooli. Kuna majandus Eestis oli heal järjel ja poodides kaupa piisavalt, siis toidulaud oli rikkalik. Kasvavale lapsele oli toidulaud väga tähtis.

Türi on põllumajanduspiirkond. Türi ja Türi ümber majapidamistes peeti loomi. Munad, piim, või ja lihatooted tulid ikka n-õ maalt majapidamistest. Leib ja sai tulid 50ndatel lauale maalt vanaema juurest. 60ndatel leiva ja saia küpsetamine kodudes lõppes. Siis küpsetati leiba ja muud paremat aastavahetuseks, jaanipäevaks ja juubeliteks. Poodides jagus leiba ja saia kõigile ja seda viidi koju loomadele söödaks (mida päeva lõpuks ära ei müüdüd, läks loomadele).

Keskkool möödus kiiresti. Mina sattusin kooli lõpetama imelikul ajal. 9. klassi alguses hakkasid Venemaa poolt puhuma imelikud tuuled. Meile öeldi, et keskkool kestab teil 2 aastat ja lõpetate selle 1966. aastal. Õppekava keegi lühendama ei hakanud ja see tuli läbi võtta kolme aasta asemel kahe aastaga. Niisiis 9. ja 10. klass läbiti ühe aastaga. Kümnenda klassi talvel lõppes see kiirkorras õppimine ära ja meile öeldi, et lõpetate kooli ikkagi 1967. aastal. Siis läks lahti õppimisega venitamine. Õppekavasse pandi põllumajandusõpe. Poistest pidid saama traktoristid ja tüdrukutest lüpsjad. Nii õppisingi mina traktoristiks. Talvel oli teoreetiline õpe ja 10. klassi lõpus suvel põllupraktika. Keskkoolis pidime niigi käima sügisel kolhoosis kartuleid võtmas ja kevadel panemas. Nüüd lisandus veel traktoripraktika.

Mul on meelest huvitav seik traktoriga kündmisest. Alul istusin traktoristi kõrval ja vaatasin tema tegemisi pealt. Seejärel lubati mind nn pulkade taha. Roomiktraktorit juhitakse käsihoobade ja jalgpiduritega. Traktoril oli haakes järeleveetav ader ja seda tuli siis ka juhtida läbi tagumise akna nõõriga. Tõmbasid nõõri ühe korra, tõusis ader üles - maa seest välja, ja teise korra tõmbamise järel vajus alla mulla sisse tagasi. Alustasin liikumist põllu otsast. Lasin nõõri tõmbamisega adra mulda ja lülitasin käigu sisse. Traktor hakkas liikuma. Põld oli pikk ja liikumine suhteliselt aeglane. Traktorist vaatas ja kui kõik liikus korralikult, jäi tukkuma. Mina vaatasin ette, hoidsin traktorit otsesuunal ja tagasi ei vaadanud. Kui jõudsin põllu teise otsa tahtsin nõõrist tõmmata, aga nõõri enam ei olnud kabiinis. Mina ehmatasin ära. Vaatasin tagasi aknast välja ja atrama ka haakes enam ei näinud. Peatasin traktori ja traktorist ärkas. Hakkas suure häälega naerma. Ma ei saanud aru, mida tema naerab. Seejärel ta selgitas, et ader jäi põllule maha kivi pärast. Sellel adral oli nn kiviakitseseade, mis paiknes adra veoraua sees. Seal paiknes polt, mis purunes, kui saha ette jäi mulla sees kivi. Polt läks puruks ja sahk jäi terveks. Sõitsin siis põllu keskele tagasi, haakisin adra järgi ja kündmine jätkus.

Kevadel ja sügisel tegutsesime nädala või kaks kolhoosipõllul kartulitega. Selle töö eest maksti meile palka. Palgaraha me kolhoosist välja ei võtnud. Kevadel peale klassi lõppu sõitsime kolhoosi autoga klassiga ekskursioonile. Auto kasti pandi pingid, mis olid kinnitatud kasti külge. Istumise alla pehmeduseks magamistekk. 20 inimest mahtus GAZ 51 kasti lahedalt istuma. Nädala kestis reis ja ööbisime koolimajades klassides. Tekid ja linad olid omal kaasas, külje alla sobisid spordisaalide matid. Saaremaal isegi käisime ära ja Munamäel ja Pärnu rannas. Lõbus oli.

Telefon oli sellel ajal meie klassi õpilastest kodus vaid vist viiel. Kui soovisid kuhugi kellelegi helistada, siis tuli ta kutsuda telefonikeskjaama ja leppida aeg kokku. Suhtlemine toimus ikka kirja teel ja kiireid teateid saadeti telegrammiga, mis toodi postkontorist sulle koju. Türi paiknes telefonikeskjaam kesklinnas postimajas. Kui oli vaja kiire teade edasi anda, saadeti telegramm ja kutsuti teatud kellajaks keskjaama. Need keskjaamad paiknesid igas suuremas külas ja linnas. Tallinnas oli neid isegi mitu. Kui inimesel oli kodus telefon, siis temale sai ka helistada keskjaamast kaugekõnega. Olid ajad ja kombad.

Kaheksa kooliaastat Türi

Meenutab Silva Kärner (sünd Bluum), Türi keskkooli õpilane 1961-1969

Sissejuhatus

Minu haridustee ja elukutsevaliku kujunemisel on olnud suur tähtsus esimesel õpetajal Evi Tõnissonil Türi keskkoolist. Tema suhtumine ja õpetamise meetodid olid väga meeldivad ja nõudlikkust oli ka piisavalt. Õpetaja andis meile kõiki tunde peale muusika, aga käisime ka kodukoha ümbruses jalutuskäikudel, et õppida paremini tundma oma koduümbrust. Just need koolimajast väljas käimised, eriti looduses, olid väga õpetlikud. Nii tehti jalutuskäike suusahüppetorni juurde, Särevere veski varemate juures oli ka väike platvorm, kus sai isegi mängida, ekskursioone Viljandisse, Kurgjale, Pärnusse. Mängisime palli ka Saunametsa staadionil ja kõndisime Lokuta mõisa juurde. Lisaks sellele kaasati kõik algklasside õpilased ka kooliteatri tegemistesse, kus oli oma osa tantsulisel liikumisel (tuleleegid, lumehelbekesed, mesilased jne).

V klassis tuli meile uueks klassijuhatajaks emakeele ja kirjanduse õpetaja Salme Kangru. Tema isiksus oli koolis teada-tuntud kui positiivse ja edumeelse õpetamisviisidega õpetaja. Olime õnnelikud, et ühe toredata inimese õpilastena saime jätkata koostööd. Juba esimesel aastal külastas ta kõikide laste kodusid. Mäletan, et minu juurde jõudis ta just minu sünnipäeval ja see oli suur üllatus.

1968. aastal tuli kooli direktoriks Kalju Leht. Mina alustasin õppimist 8. klassis, kuigi minu vanemad olid kolinud Tartusse. Sain elada vanavanemate juures, et vanas koolis klass ära lõpetada. Nii juhtuski, et Salme Kangru tuli ühel päeval minu juurde ja ütles, et kuna ma niikuinii Tartusse lähen, siis võiks proovida Tartu 8. keskkooli kirjanduse ja keelete süvaõppeklassi. Seal koolis õpetas eesti keelt ja kirjandust tol ajal legendaarne kirjandusõpetaja Vello Saage ning õpetaja Kangru oli huvitatud, milliseid õpetamismeetodeid ta kasutas. Peagi läksingi katsetele ja mind võeti vastu.

Kogu keskkooli aja olime õpetaja Kangruga kirjavahetuses ja kirjutasin talle, mis „imet“ Vello Saage meiega seal teeb. Usun, et selline õpetaja töö jälgimine oli mulle ka teatud suunaks pedagoogikaga kokkupuutumisel ning hilisema elukutse valikul pärast keskhariduse omandamist.

Ometi mõtlen ikka tagasi Türi kooliajale ning ka sellele, kui palju on positiivset meenutada, mida pean oma isiksuse kujunemise teel väga oluliseks.

Mõttekilde esimesest koolipäevast ja klassikaaslastest

Oli 1961. aasta 1. september. Ema oli ostnud esimeseks koolipäevaks valmis tumesinise koolivormi, millele tuli õmmelda valge krae ning kätised. Vormikleit koosnes kahest osast, mis omavahel kinnitati vöö kohalt nõopidega. Nii oli võimalik seeliku külge kinnitada ka valge või triibuline vormipluus. Esimesele koolipäevale läksin aga tumeda vormipluusiga. Pähe tuli panna

Lõpukirjandi kirjutamine koolis.

Türi keskkooli õpilasmaleva rühm.

Kooli juhtkond ja õpetajad pidulauas.

tumesinine kollaste triipudega vormimüts. Läksime emaga koos esimesel koolipäeval uude Türi kultuurimajja, kus istusime suures saalis vabadele kohtadele. Kui direktor Alfred Tabun oli aktuse avanud ja mõned esinemisnumbrid kuulatud, kutsuti saali ette kolm õpetajat: I a klassi juhataja Evi Tõnisson, I b klassi juhataja Herta Hiob ja I c klassi õpetaja Maret Veere. Õpetajad hakkasid õpilasi enda juurde kutsuma. Alustas õpetaja Tõnisson: Theo Aasa, Silva Bluum, Valdo Brant. Kui oma nime kuulsin, siis läksid põlved nõrgaks ja ema ütles, et pean minema akna all oleva õpetaja juurde. Nii ma siis läksin areldi ja vaikselt. Sain esimest korda kokku oma esimese klassijuhatajaga ning klassikaaslastega. Kui kõik klassid olid kokku saadud, võttis õpetaja meid paarikaupa ja hakkasime minema koolimajja. Sattusin paari Virvega. Oma klassikaaslastest ei tundnud ma siis veel kedagi, sest ma polnud ka lasteaias käinud.

Minu esimeseks pinginaabriks saigi Virve Laidemäe, kes elas Türi lähedal kolhoosi territooriumil. Istusime teises reas viimases pingis. Õppimisest meenub tähtede värvimine ja vihikusse harjutuste kirjutamine. Kasutusel oli kollane aabits, mille olime ostnud õpikute müügist. Õpikuid müüdi enne kooliaasta algust ühest koolimaja aknast kindlatel päevadel ja kellaegadel klasside nimekirja alusel. Mäletan, et müügipäeval oli alati pikk järjekord, sest kardeti, et võibolla kõigile ei jätku.

Kodus oli vaja ka õppida: harjutada lugemist või lõpetada koolis alustatud kirjarida, matemaatika ülesanne. Mäletan, kui ema mul II klassis käskis terve lehekülje matemaatika ülesandeid uuesti kirjutada, kuna olin eksinud ja sodinud, see oli karistus. Ema käes oli väga lihtne ühe vihikulehe asendamine teisega, sest vihik pidi kena välja nägema. Muidugi oli tavaks kirjutada ka vigade parandusi: kui mõnes sõnas või ülesandes oli viga sisse tulnud, siis tuli need uuesti ja õigesti ümber kirjutada.

Klassikaaslastest suhtlesin algul Eve Roosiga, kuna meil oli ühine koolitee ja meie vanemad olid omavahel tuttavad. Eve ja minu emad olid omavahel klassiõed Türi koolipäevilt ning meie isade lapsepõlv oli seotud Ramma külaga. Hiljem asus minu naabrusesse elama Mai Tani, kellega kuni 7. klassi lõpuni palju aega koos veetsime. Tegelikult suhtlesin kõigi oma klassiõdedega. Ühine koolitee oli sageli Pireti, Eve ja Ingridiga. Poistest olid sellel kooliteel sageli Ülo, Andres ja Rein T. Viimases klassis õppides olin kolinud hoopis teise linna otsa, mistõttu hoidsime rohkem kokku Mari ja Edaga, kellega kooliteed jagasime ja vaba aega veetsime. Teises klassis tõstis õpetaja õpilasi aeg-ajalt poistega istuma, kuid seda ma küll ei mäleta, kes minu kõrvale pandi. Ka neljandas klassis tõsteti lapsi klassis ringi, aga mina istusin enamasti viimases või eelviimases pingis. Lõpuks sain pinginaabriks Karin Täakre. Temaga istusime ühes pingis kuni 8. klassi lõpuni.

Koolivorm

Koolivorm vahetus meie kooliaja jooksul üks kord. Kui alguses oli tumesinine koolivorm, siis VI klassis tulid juba helesinised pihikseelikud või siis sinine seelik ja jakk. Tüdrukud pükse kanda ei tohtinud. Pihikseelikud olid eest vastandvoldiga. Sinised seelikud, mida kanti jakiga või ilma olid eest kahele poole külgvoldiga.

Pluusid olid siis sinised või pidulikul puhul valged. Kui algklassides oli tavaline, et kõik kandsid puuvillaseid sukki, mis seisid üleval pihiku küljes olevate trippidega, siis VI klassis hakkas poodi tulema juba nailonsukki, mida sai üles tõmmata tripivõega. Mäletan, kuidas piidlesime keskkoolitüdrukute õmblustega sukki, sest need ei olnud alati sirged. Sukkpükse siis veel ei kantud. Need tulid veidikene hiljem.

Poiste koolivorm oli kuidagi tavaline. Ikka tumedad püksid ja pintsak-jakk. Algklassides oli küll väike erinevus selles, et soojade ilmadega oli neil võimalus kanda lühikesi tumedast riidest pükse. Sinine pluus aga oli neil kogu aeg. Kuskil 1960. aastate keskel võisid poisid juba VI klassis panna selga ülikonna, aga lipsu asemel pidi pioneeridel olema kaelarätt. Keskkooli noormehed kandsid ülikondi ning pluusiga lipsu. 1960. lõpupoole tulid moodi meie ajal pallonid (praegu polod), mis oli kõrge allakeeratava kraega, nii et ei pidanud lipsu kandma. Neid oli päris mitut värvi, mida sobitati ülikonnaga, pidulikel puhkudel eelistati siiski valget.

Helesinise koolivormiga tulid ka sinised koolivormimütsid. Algklassides oli tüdrukutel tavaliselt barett kahe kolmnurkse halli triibuga ja poistel sinise põhjaga nokkmüts, millel oli hall triip tekli ääres. VI klassist oli ka tüdrukutel lubatud kanda nokkmütsi, mis oli halli põhjaga ja sinise triibuga. Sellised vormimütsid kestsid kuni koolivormiaja lõpuni.

Korrapidamine ja vahetunnid

Oli tavaline, et igas klassis määrati korrapidajad pingiridade järgi üks päev korraga. Koolipäeva algul pidi korrapidaja tooma alt riidehoiust tindipudeli ja kõikide laudade tindipotid täitma, et tunni ajal ei oleks sellest puudust. Meie teiseks kirjutusvahendiks pärast pliiatsit oli lahtine sulepea sulega nr 11, millele oli peal viisnurk. Alles III klassis lubati kirjutada lahtise sulega täitesulepeaga ning V-VI klassis anti luba ka kinnise sulega sulepea kasutamiseks. Pastakad ilmusid meie kooliellu kuskil VIII klassis, aga need olid väga halva pasta kvaliteediga ja nõudsid tugevalt peale vajutamist, mistõttu ei lubatud nendega koolitöid teha.

Vahetundide ajal võisid korrapidajad ainsana klassis olla, sest klassiruum oli vaja õhutada, tahvel puhtaks teha ja tahvli-lapp märjaks kasta. Lisaks oli vaja jälgida, et põrandad oleks puhtad ja kuskil sodi maas ei oleks. Koolipäeva lõpus koristasid õpilased ise klassi ära. Siis oli vaja pühkida põrand puhtaks ka pinkide alt. Tol ajal olid klassides üheosalised lauad-pingid, mis tuli küljele upitada, et põrandat pühkida. Juba esimeses klassis hakkasime seda harjutama, algul kahekesi, sest muidu ei käinud jõud üle. Seejärel tuli pühkida tolm aknalaudadelt ja koolipinkidelt, viia välja prügikast.

Muidugi olid ette nähtud ka söögivahetunnid. Alguses oli vaja igaühel kodust võileib kaasa võtta ja koolis pakuti vaid teed. Igal hommikul oli vaja kaks kopikat kokku korjata ja korrapidaja tõi siis kandikuga täidetud teeklaasid klassi. Hiljem oli võimalik ka pirukaid juurde tellida. Tööle pandi nn puhvet, mille kaudu esitati tellimusi ja sai ka teekandikud kätte. Teekandikutega tegelesid korrapidaja-õpilased. Õpetaja palus meil kõigil kaasa võtta väikese liniku, mille peal saime süüa, et laud pärast seda puhtaks jääks. Olime IV või V klassis, kui kooli sööklas hakati suppi tegema ja siis käisime juba sööklas seda söömas.

Teised vahetunnid tuli veeta koridoris ringiratast jalutades, sest liikumisele pandi väga suurt rõhku. Pärast 45-minuti-istumist oli vaja end liigutada. Soojade ilmadega sai ka kooliõuel vabalt olla ja kõndida, mõnikord isegi keksu või palli mängida. Vahetevahel tegi ka õpetaja tunnis virgutusharjutusi, kui nägi, et lapsed liiga ära väsisid.

Vahetunnid olid ka sotsiaalse suhtlemise kohaks, kui sai teiste klasside õpilastega juttu rääkida, pioneeritoas aega veeta, mõne õpetajaga suhelda. Aga loomulikult juhtus ka õnnetusi just vahetundide ajal: kes ronis kuskile ja kukkus, kes vigastas end teise eest „põgenedes“, sagedased olid ka kaklused tühiste asjade pärast. Tunni algul, kui õpetajat veel klassis ei olnud, armastasid poisid kummilutiga sulepeadega tüdrukuid pritsida, nii et tinti oli igal pool, sh ka vihikute kaantel ja riietel.

Mälestusi tundidest ja õpetamisest

Mäletan üht 1962. aasta kosmonautikapäeva joonistamistundi, mille järel poisid tahtsid saada kõik kosmonautideks. Õpetaja näitas meile Juri Gagarini pilti ja rääkis tema esimesest lennust kosmosesse. Kosmose teemad olid huvitavad ja nii jutustas õpetaja meile ka koerte lennust kosmosesse. Hiljem joonistasime Laikat, Belkat või Strelkat või kosmoselaeva koos Juri Gagariniga.

Käib koolitund, aasta on 1964.

Laulmist andis meile algul õpetaja Maret Veere ja kuna meie klassijuhatajal tuli juubelisünnipäev (vist 40), siis õpetati meile selgeks laul „Minu õpetaja koolis kõige parem ta.“ Õpetaja sünnipäeva hommikul töid lapsevanemad klassi suure tordi ja meie pidime ka varem kooli tulema, et oodata õpetajat vaikselt klassis. Kui õpetaja tuli, laulsime talle kõik koos seda laulu ja õpetajal oli siiralt hea meel, nii et tal tulid pisarad silma. Sellel päeval olidki tundides hoopis keskkooli tüdrukud ja õpetajale anti päev pärast teist tundi vabaks. Hiljem oli muusikaõpetajaks Johannes Luo ning tema tegi ka koorilaulu.

Mulle meeldisid matemaatikatunnid. Eriti on meelde jäänud, et arvutuspulkadeks kasutasime tuletikke, millelt olid väevliotsad ära lõigatud. Need tuli kodus panna kümnestesse punktidesse ja siduda niidiga kinni ning üks punkt pidi olema kummiga kokku pandud, et saaks ühelisi välja laduda. Minu meelest oli see nii lahe kümneliste ja üheliste õppimine sajani, sest mängisime nendega mitu tundi, kuni asi selgeks sai. Siis tuli arvelaual aritmeetika õppimine. Õppimine läks nagu ikka kergemalt raskemale ja lihtsalt keerulisemale. Minu probleemid matemaatikaga algasid siis, kui tuli hakata teoreeme tõestama. Need teemad mulle kohe üldse ei sobinud. Kui eeldus ja väide oli paigas, siis tõestuse kirjeldamine sai mulle takistuseks ja nii kukkus alla ka 8. klassi matemaatika hinne. Igal juhul oli teoreemi lõpus vaja öelda M.O.T.T. (mida oligi tarvis tõestada). Aga seda tõestuse lõppu on ka tänapäeval väga mõnus kasutada, kui mõni probleem lahenduse leiab, paraku paljud lapsed seda ei mõista.

Väga meeldisid mulle geomeetria ja joonestamine. Joonestamise töid sai veel keskkooliski poistele valmis tehtud. Tõsi, Türiil meil joonestamist ei olnud, aga siiski meenuvad VII klassis tunnid õpetaja Mai Palloga. Eriti meeldis mulle see osa, kus õpetati lõikeid tegema. See on omaette graafika, mille najal olen võimeline mistahes suuruses lõikeid modelleerima. Need olid käsitöötunnid, kus valmistasime padjapüüre, öösärgi või pluusi. Õmblustunnid toimusid Viljandi tänaval rohelises majas asuvates õppeklassides. Täna on selle maja kohal Maxima poeketi parkla. Ka õmblemine on tegevus, mida oskan siiaaani ja endale vajaliku ja sobiva võin ka ise valmis õmmelda. Muust käsitööst, mis puudutas kudumist, hoidsin ma eemale. Suure vaevaga sain sokid valmis tehtud, aga heegeldan meelsasti veel siiaaani nii mütse kui salle ja võin ka õlasalli (pontšo) valmis teha. Kindlalt saan väita, et esmased alged nende oskuste kujunemiseks sain Türi koolist.

VI klassis õpetati meid põrandaid pesema, nii et põrandalaudade vahed pidid ka olema märjad. Seda me eriti keegi ei teadnud. Õpetaja Edith Ruisu, kes muidu õpetas geograafiat, tuli tööõpetuse õpetajat asendama ja nii me siis selle õpetuse saime. Temaga koos käisime ka Väike-Pärnu tänaval kooli õppeköögis. Meid jagati peredesse ja iga rühm pidi mingi söögi valmis tegema. Mina sattusin valmistama omletti ja selle tegemine on mul meeles tänini. Vahetevahel muudan komponente, aga üldiselt on kogemusega õpitud oskus alles. Samuti olid meil puidutöötunnid, kus valmistasime endale väikse vineerist karbi ehete jaoks ning tegime põletusega kaunistuse peale.

Meenuvad veel tunde andnud õpetajad: Aino Kurvits, Aino Kundla, Valter Kundla ja Mare Taimre, Linda Juhanson, Linda Härmaste, Friida Prisk, Larissa Žinrova, Edith Ruisu, Ilmar Makkar, Juta Künnapuu.

Ilmar Makkar tuli meile füüsikat õpetama 8. klassis ja tema võttis esmakordselt kasutusele füüsika töövihiku, mida meie peal katsetati. Igal juhul oli meil füüsikas koolieksam.

Tol ajal olidki koolieksamid, millega 8-klassilise põhikooli haridus kätte saadi. Nii oli vaja teha eksam matemaatikas ja eesti keeles tuli kirjutada kirjand. Eksamid toimusid kooli saalis, kuhu oli viidud lauad ja kõik kolm paralleeli korraga kirjutasiid lõputöid.

Liikumine ja sport

Kehalise kasvatused toimusid tavaliselt kooli koridoris. II korruse koridori seinal olid redelid, seina ääres rööbaspuud, spordivahendite ruumis hüppelauad, matid, nn hobune ja kits, pallid jms, mis siis vajadusel välja toodi.

Igal aastal olid ka sügisesed ja kevadised spordipäevad, kus kõik õpilased pidid oma normid ära täitma, et hinne oleks positiivne. Peamiselt oli vaja teha 60 m jooksmist, kaugushüpet, kõrgushüpet ja palliviset. Suuremates klassides tuli juurde kolmikhüpe, kettaheide ja odavise ning muidugi 100 meetri jooks.

Kuigi olin määratud kehalises kasvatuses ettevalmistusgruppi, kui II klassis haigestusin sarlakitesse, mille tüsitusena tekkis mul reumaatiline liigete põletik, püüdsin täita ära kõik normatiivid ja osaleda ka võistlustel, kuna kartsin õpetaja karmi ütlemist.

Tüdrukute kehalist kasvatust andis algul Edith Pehk, hiljem asendas teda vahetevahel poiste õpetaja või pandi meid lihtsalt mingeid harjutusi tegema. Igal juhul kehalise kasvatused tundides pidid kõik kandma lühikesi pükse ja musta trikoosärki. Tüdrukutele tulid hiljem, kuskil VII klassis, poodi müügile ühes tükis poolpikkade varrukatega trikood.

Ujumise õppimisega juhtuski selline lugu, et Elva pioneerilaagris hakati meie rühma lastele õpetama ujumist. Läksime kõik vette ja tegime harjutusi, kuid ühtäkki vajusin vee alla ja kui vee peale tagasi sain, hakkas õpetaja mu peale karjuma, et miks ma harjutuse valesti tegin. Minul aga oli juba hirm keha seest läbi käinud ning nutuga tormasin kaldale. Pärast ei saanud mind enam kordagi vette, kuigi õpetaja käis kurjalt minuga riidlemas, et ma pean vette tulema. Kasvataja oli siiski minu poolel ja nii jäigi mul ujumise õppimine pooleli ning sel suvel laagris ma rohkem vette ei julgenudki minna.

Ebameeldivad mälestused on mul suuskade kandmisest. Pidime neid kooli tassima igal suusapäeval kolm korda nädalas, aga kui oli kanda veel koolikott, sussikott ja riiete kott, siis oli see ühe väikese koolitüdruku jaoks päris raske koorem. Minu koolitee oli kaks kilomeetrit jalgsi minna. Muidu suusatamine mulle meeldis, aga just see suuskade tassimine oli tüütu ja lõpuks veel aja peale pikamaasõit, mille tagajärjel tundsin alati seljas suurt valu, aga tavaliselt seda ei usutud.

Sporditrennides ma ei käinud, kuid läksin juba I klassis rahvatantsurühma, mida algul juhendas Erna Kaasik. Kui tema on tantsutreeningud lõpetas, moodustus meil ainult tütarlaste rahvatantsurühm ning seda hakkas juhendama Ellu Kaasik. Koolis oli palju rahvatantsurühmi ning igal kevadel peeti kooli õuel suurt liikumispidu.

Liikumispeoks ettevalmistamine käis nii rahvatantsijatega kui ka koolis kehalise kasvatused tundides, kui õpiti liikumiskava. 1965. ja 1969. aastal toimusid kooli õuel suured õpilaskollektiivide kontserdid, kuna valmistuti Tallinnasse suurele peole minekuks.

Esinesid koorid, võimlejad ja rahvatantsijad. Kuna tantsisime erinevate rahvaste tantse, siis vanemad aitasid kodus valmis õmmelda Ukraina rahvariideseeliku ja jaki ning põlle tikkisin ise. Lisaks tikkisime ka veel ühe valge põlle, mis kuulus rahvariiete juurde, kuid see põll läks rühmale, kes sõitis laulupeole.

Näitemängud

Juba sügistelvel hakkasime valmistama ette suuri näitemänguetendusi, kus osales peaaegu pool kooli. Algklasside õppealajuhataja Veera Veltbach lavastas kootöös teiste õpetajatega minu kooliajal mitu näidendit. Esimene meelde jäänud lavastus oli „Pöial-Liisi“, kus me meie klassi õpilased olid lillekesed (1962). Järgmisel aastal lavastati „Buratino seiklused“ (1962/63), kus peaosa mängis Heino Seljamaa. Meie klassi tüdrukud tantsisid väikseid haldjaid. 1963/64, kui olin kolmandas klassis, tuli välja lavastus „Tähepoisid“, kus meie tüdrukud tantsisid tähekeste tantsu. Selles näidendis oli osatäitjaid ka suuremate õpilaste seast, kes mängisid Kuu, Päikese ja Pilvetädi rolli. IV klassis (1964/65) osalesime mesilastena näidendis „Vapsiku seiklused“. Seal mängis Liblika osa meie klassiõde Maret Toomsoo. Veel lavastas V. Veltbach meie kooliajal näidendi „Rops“, kus peaosa mängisid Evald Tammoja ja Märt Kaldoja.

Tantsude ja laulude lavastamisega olid ametis kõikide algklasside õpetajad, sealhulgas ka meie õpetaja Evi Tõnisson, kes õpetas tüdrukuid tantsima vastavat osa. Kostüümid tuli teha kodus vanematel. Need olid tavaliselt marlist ja targeldatud.

Oktoobrilapsed

I klassi oktoobripühade aegu võeti meid oktoobrilasteks. Kõik said rinda punased tähekesed, millel oli Vladimir Ilijitš Uljanovi (noore Lenini) portree. Tean, et meil oli kodus selle üle arutelu, aga isa ütles, et kui koolis kõik astuvad oktoobrilasteks, siis võin mina ka astuda. Ta ütles, et me ei tohi minevikku unustada, aga see ei tohi saada takistuseks edaspidises elus.

Nimelt olime perega Siberist Eestisse naasnud 1957. aasta suve lõpul ning püüdsime tollasesse ühiskonnaellu sisse elada. Minu vanemad olid küüditatud õpilastena ning nad ei tahtnud, et nende lapsed peaksid kannatama riigis valitseva ühiskonnakorra pärast. Meie klassis oli veel teisigi Siberis sündinud lapsi - omavahel me teadsime seda ja enamik meist olid nii oktoobrilapsed, pioneerid kui ka kommunistlikud noored.

Oktoobrilapseks astumine - see oli selline tunne, et saad midagi põnevat kogeda, sest vanemad õpilased tulid pärast tunde meiega tegelema. Nad lugesid lugusid, mängisid meiega mängu. Vähemalt kord nädalas olid oktoobrilaste mängude päev. Osalesin algul ka noorte naturalistide ringis (koolis oli väike loodustuba), kuid seal oli palju lapsi ja mingil hetkel lakkasin seal käimast.

Türi kooli õpetajad.

Pioneeriaeg

Omaette periood oli pioneeriaeg. III klassis võeti enamik pioneeriks. Mind valiti klassi rühmanõukogu esimeheks ja kõik valituks osutunud pidid aktiivikoolis käima, aga see oli põnev aeg, sest siit saadi palju tarku oskuseid eluks. Nii õpiti lõket tegema (lõkkemeistrid), erinevaid nõõrisõlmi siduma (matkajuhid), salakirja koostama ja lahendama, morsesignaale tundma ja palju muudki. Koolis korraldati igal kevadel orienteerumismänge, kus võtmeks oligi salakirjade või loodusmärkide järgi liikumine.

Hiljem oli võimalik liituda ka instruktorite koolitusega (hall vilenõör) või oktoobrilaste juhtide koolitusega (kollane vilenõör). Mina valisin oktoobrilaste juhtide aktiivi, kus õpetati mitmesuguseid huvitavaid mänge mängima ja neid juhendama, samuti muid tegevusi, mida lastega koos võiks teha. Nii sai ka V klassis juhendada I klassi oktoobrilapsi. Mulle meeldis käia pioneeritoas ja vestelda Mai Kraisinga ning hiljem vanempioneerijuht Helle Raudsepaga. Koos ühe vanema klassi tüdruku Annega uurisime ka nn kodusõja kangelase Johannes Raudmetsa elu ja tegemisi, kuna ta oli pärit Kirnast. Tegelikult selgus, et ta hukati 1942. aastal Venemaal vangistuses olles. Siit sai alguse minu uurimishimu, millega olen seni tegelenud. Küllastasime tol ajal Raudsepa sugulasi, kes Kirnas veel elasid ja teda mäletasid. Need olid juba üsna eakad mehed. Tema mälestuskivi avamisel osales ka ta abikaasa, kes rääkis, mis tegelikult juhtus.

Toredad olid muidugi igasugused aktiivilaagrid. Mäletan üht telklaagrit 1967. aasta suve hakul Laupa koolimaja taga üle jõe, kus kogu Järvamaa koolide aktiivid koos olid. Toimusid mitmesugused võistlused spordis, matkateadmistes ja isetegevuses. Ka telgi püstitamise ja mahavõtmine, laagri korrashoidmine ja oma laagriplatsi kujundamine olid hinnatavad. Minul oli kaasas veel isa kingitud fotoaparaat Smena 8 ja tegin seal isegi mõned pildid. Alles 35 aastat hiljem avastasin, et olen ühele pildile püüdnud oma tänase abikaasa Tuve Järva-Jaani aktiivilaager oli türikate taga.

VII klassis valiti mind malevanõukogu esimeheks ja pidin läbima ka Paide Pioneeride Majas toimuva aktiivikooli (valge vilenõör). Õppimine aktiivikoolis oli põnev ja me saime väga palju igasugust huvitavat teavet. Sisimas olin ma kohusetundlik tüdruk, kuid malevanõukogu esimehe amet mulle ei meeldinud – ma ei tahtnud olla nii tähelepanu keskel ja tundsin, et see oli mulle koormav. Mäletan, et käisin mitu korda vanempioneerijuhile ütlema, et ma ei taha olla malevanõukogu esimees, aga ikka suutis ta mind „ära rääkida“ – ilmselt oli mul vähe enesekindlust, et vastata EI.

Eriti vastumeelseks muutis selle ameti asjaolu, et Türi kooli pioneerimalev sai ühe minu esimese malevakoonduse ajal uue lipu. See lipu rituaal oli minu jaoks ootamatu, kuna pidin suudlema kogu kooli ees põlvili laskudes uut punast lippu. Õnneks neid malevakoondusi väga palju ei olnud, aga mõtlesin, et parem, kui saaks kommunistlikuks nooreks astuda, et pääseda vastumeelsetest ülesannetest. Nii juhtuski, et juba VIII klassi detsembris võeti meie klassi grupp vastu komsomoli ridadesse. Kommunistlikuks nooreks olemine tähendas vaid kuulumist sotsiaalsesse gruppi. Siin ei olnud enam sundi ega suuremaid ja vastumeelseid kohustusi.

Vana koolimaja

Vana koolihoone jääb ikka meelde kõigi oma nurgataguste ja meludega. Mäletan, et esiukselt õpilased ei tohtinud majja siseneda. Meie jaoks oli koolimaja taga uks, kust tuli laskuda keldrikorruse garderoobi. Hiljem ehitati uus uks kultuurimajapoolsesse külge ja siis oli pikk teekond mööda koridori garderoobi ning sealt üles klassidesse. Garderoobid asusid

Vaade koolimaja aknast vanale purskkaevule.

keldrikorrusel ning igal klassil oli oma võredega eraldatud ja ustega suletav lahter.

Peauksest majja sisenedes oli trepist üles astudes paremal raamatukogu ja vasakul klassiruum, kus asus elavnurk. See oli aknaga koridori poole, nii et lapsed said käia vaatamas, kuidas väiksemad loomad seal elavad. Klassi seestpoolt oli võimalik neid sööta, hooldada ja nende elamist puhastada. Mäletan, et seal oli kilpkonn, kärnkonn, papagoid ja kindlasti veel keegi.

I korruse pika koridori lõpus vasakul asus kooli kantselei, kus töötas ka algklasside õppealajuhataja Veera Veltbach ning selle ruumi taga oli arstikabinet. Siinkohal meenub üks vahejuhtum, kui kooli tulid hambaarstid. Hambaarstidoliid pandi üles ka pioneerituppa ning see võis olla V klassis, kui kõik õpilased võeti järjest hambakontrolli ja minul tõmmati sel korral kolm hammast välja, nii et ma minestasin valust. Muidu käisime arstikabinetis ikka mõõtnas, kaalumas ja vaktsiinüste saamas.

Meie klassiruum asus päris kooli algul I korrusel pika koridori lõpus - nn trepialune klass, mille kõrval päris trepi all oli metallvõre eraldatud suusaladu. Sealpool oli kooli varuväljapääs ja sealt uksest käisid peamiselt kehalise kasvatus õpetajad. Meie tohtisime seda ust kasutada ainult evakuitsiooni korral. Millegipärast ei olnud lubatud selle trepi kaudu II korrusele minna. Selles trepialuses nurgaklassis õppisime kolm aastat, kolmandas klassis pandi meid poole C-klassiga kokku ning IV klassis õppisime alumise pika koridori esimeses klassiruumis, mille kõrvale jäi meetodika kabinet ja õpetajate tuba. Klassis oli siis 42 õpilast. Igal juhul olid tunnid üsna rahutud ja IV klassis õpetajad ka vahetusid, kuigi klassijuhataja oli ikka Evi Tõnisson. Kuna ta aga haigestus, siis asendasid teda kord Herta Hiob ja Mare Taimre ning vahetevahel oli tunnis ka Veera Veltbach või mõni muu õpetaja.

Söökla oli I korrusel. Söögituba paiknes samal korrusel majahoidja korteri kõrval – kui peauksest sisse minna, siis jäi korter esiku lõpus paremale ja söögituba vasakule. Sinna oli pandud pikad lauad, kuhu paigutati lapsed klasside kaupa. Selles esikus oli ka poiste WC paremal keldrisse viiva trepi kõrval ning tütarlaste WC asus II korrusel samas kohas.

II korrusele läks esikust suur trepp, mille vaheastme kohal seinal rippus kooli autahvel, kuhu pandi nende õpilaste pildid, kellel II veerandi lõpuks olid tunnistusel kõik viied.

Piltide tegemine autahvli jaoks oli omamoodi traditsioon – oli vaja minna Viljandi tänaval asuvasse fotoateljeesse ja öelda, et tuleb teha autahvlipilt. Nii olid autahvlil kõik pildid ühesugused.

II korrusel trepist paremale jäid keemia-füüsika ja bioloogia kabinetid. Pika koridori lõpus oli vasakul pioneeride tuba. Meie klassiruum alates V klassist oli samuti II korrusel muusikaklassi kõrval. Selles klassis oli neli pingirida ja aknapoolses reas oli vähemalt viis pinki. Need pingid olid juba suuremad kui algklassides ja me olime seal kuni VIII klassi lõpuni. Vaid muusika-, keemia- ning füüsikatundides käisime vahetevahel oma klassist ära. Enamasti „rändasid“ õpetajad.

II korruse klassiaknast avanes vaade maja ees olevale puhkealale, kuhu võisid minna keskkoolis õppivad noored. Nii sai aknast tihti piiluda paarikesi, kes selles nurgas kudrutamas käisid.

Kooliõu ja katseaed

Kooliõu oli ümbritsetud traadist aiaga, millel olid ka väiksed augukohad, kust siis mõnigi kord välja lipsati. Üldiselt ei

Vaade kooliaiale.

lubatud vahetundide ajal koolimaja territooriumilt lahkuda. Kooliõuel oli palliplats ja taga nurgas (Kooli ja Ranna tänava nurgal) väike lehtla, kus mõnikord sai istuda.

Kuna minu teine pinginaaber Karin elas kohe koolimaja vastas, siis lippasime tihti vahetundide ajal tema juurde ja mõnikord juhtus ka hilinemist.

Koolil oli nn katseaed, mis asus staadioni kõrval praeguse koolimaja territooriumil. Katseaias oli igale klassile antud oma peenramaa, mida käisime suvel ise hooldamas: rohimas ja kastmas. Igal õpilasel olid oma kaks aiatööpäeva kevadel kindlaks määratud. Kuna ma eriti päikese käes olla ei armasta, siis kõige ebameeldivam oli kuuma ilmaga rohimine. Jaheda ilmaga polnud häda midagi!

Töökasvatus oli seotud kolhoosipõllul abis käimisega. See oli vist alles VII klassi kevadel, kui käisime metsa istutamas ja VIII klassis käisime kuskil Kärü lähedal kartuleid korjamas.

Üritused

Koolimaja II korruse saalis toimusid mitmed kooli kogunemised, üritused, nääripeod, tantsuõhtud. Saalis oli lava, mis avanes muusikaklassi, nii et muusikaklassist oli võimalik ka lavale tulla. Tõsi, suuremad ettevõtmised, kuhu said tulla ka vanemad ja teised linnaelanikud, toimusid ikkagi kultuurimajas. Nii sai rahvatantsurühmadega ja koolis tehtud näidenditega esinetud ikkagi kultuurimajas. Kultuurimaja tegi tihedat koostööd kooliga. Kino juures tegutses isegi pioneerikino, kus näidati filme just pärast kooli. Olin ise ka mõned korral kassas pileteid müümas. Pilet pioneerikinos maksis 10 kopikat.

Meenub üks Rahvaste sõpruse klubi üritus. Klassidele oli loosiga valitud liiduvabariigid, mida keegi pidi tutvustama. Meie klassile sattus Usbeki NSV. Mäletan, et Aita Ventsel tantsis seal üht Usbeki tantsu ja keegi pidi tegema ettekande Usbeki rahvuskommetest. Selliseid üritusi oli ikka, kus oli vaja esineda.

Veel toimusid kõnevõistlused, kus pidin esinema muistendiga Türi nime saamise kohta, mida vanaisa oli mulle jutustanud. Sel ajal oli meil eesti keele õpetajana praktilik õpetaja Maie Hannibal.

Kirjade kirjutamise õppimine oli seotud praktilise oskuse treenimisega. Meil oli sõprusklass Kärü koolis ning õpetaja soovitas valida endale sõber just sellest klassist, kellele kirjutada. Mäletan, et minu kirjasõbraks sai Maila. Mõned kirjad ikka vahetasime ning klassis oli vaja anda tagasisidet selle kohta, et sul tõesti kirjasõber on. Hiljem oli kirjavahetus juba vene keeles. Mina kirjutasin Karjalast Valeriaga. Enamasti oli kirjavahetus küll postkaartide tasandil, kus vaid mõned standardsed laused peal, aga seegi oli omaette kogemus, mis andis oskuse kirjavahetuse pidamiseks.

VII klassis olid meil tantsukursused ning õpetajaks oli Elmar Russanov. Need mulle meeldisid, sest tegelikult oskasin ma juba tantsida, aga tema lihtsalt lihvis samme ja no siis sai ikka poistega ka kokku harjutatud nii valssi kui sambat, rumbat ja tša-tša-tšaad. VII klassis oli meil ka klassiõhtu, kuhu kutsusime verivärske matemaatikaõpetaja Anti. Igal juhul tantsis õpetaja peaaegu kõigi tüdrukutega, kuna poisid häbenesid oma tantsuoskust näidata. Mõni mu klassivendadest on mulle hiljem öelnud, et õpetasin neid tantsima, aga ise ma seda küll ei mäleta.

Meenuvad tantsuõhtud, kuhu meil lubati minna ja seal mängis meie oma kooli keskkoolipoiste ansambel. Tol ajal oli üks populaarsemaid lugusid „Diversant”.

Puhtuse ja korra õppimine

Mäletan, et I klassist alates oli meil nn puhtuse kontroll. Algul tegi seda õpetaja, hiljem valiti õpilased, kes seda tegevust pidid edasi tegema just enne söögivahetundi või mõnikord ka kohe hommikul klassi astudes. Mida kontrolliti? Esmalt oli vaja ette näidata oma käed, et need on puhtad ja küünealused korras. Mustade käte ja küünealustega lapsed saadeti pesema. Kontrolliti ka tüdrukute kätiseid, mis pidid olema valged ja puhtad, kõrvade puhtust.

Kõrvade kontrollimisel ei piisanud ainult kõrva sisse vaatamisest, vaid tuli vaadata ka kõrvataguseid, sest nii mõnigi ei armastanud neid pesta. Valikuliselt võidi kontrollida ka jalgade puhtust. Siis istusime kõik pinki ja pidime ühe jala paljaks võtma, et näidata varbavaheid.

Ja mõnikord oli õpetaja järjekindel, just alguses, kui käskis kõigil lauale panna kammi ja taskuräti. Tol ajal ühekordeid taskurätte ei olnud. Need olid kõigil riidest valmistatud ja pestavad. Eks siis mõnel oligi taskurätt must või kortsus ja sai seetõttu noomida. Aga kõik need tegevused kasvasid tegelikult harjumust puhtuse suhtes.

Olime vist VI või VII klassis, kui kooli aulasse kutsuti kõik tüdrukud kokku ja siis olid meie ees mitu arsti ja dr Roosalu, kes vestlesid naiste hügieenist. Kui praegu räägitakse sellest inimeseõpetuse ja kehalise kasvatuse tundides, siis tol ajal tunnikavas selliseid teemasid ei käsitletud. Tegelikult oli nendel teemadel rääkimine paljudele paras šokk, kuna kodudes polnud sellest räägitud. Meile õpetati isegi hügieenisidemetega tegemist vatist ja marlist, sest tol ajal poodides neid ei müüdnud. Räägiti ka sellest, kuidas määrduvad sidemetega käituda, et need kellegi pilku ei riivaks.

Meil oli kodus üks väike brošüür „Tütarlapsest naiseks“, olin seda ikka salaja sirvinud ja emaga nendel teemadel rääkinud, aga naiseks saamisest ei osanud ma siis veel suurt midagi arvata ja ega lapse saamisest ka siis väga ei räägitud. Tekkis vaid mingi ähmane ettekujutus kogu sekselust, mis oli omamoodi salalik.

Armumised

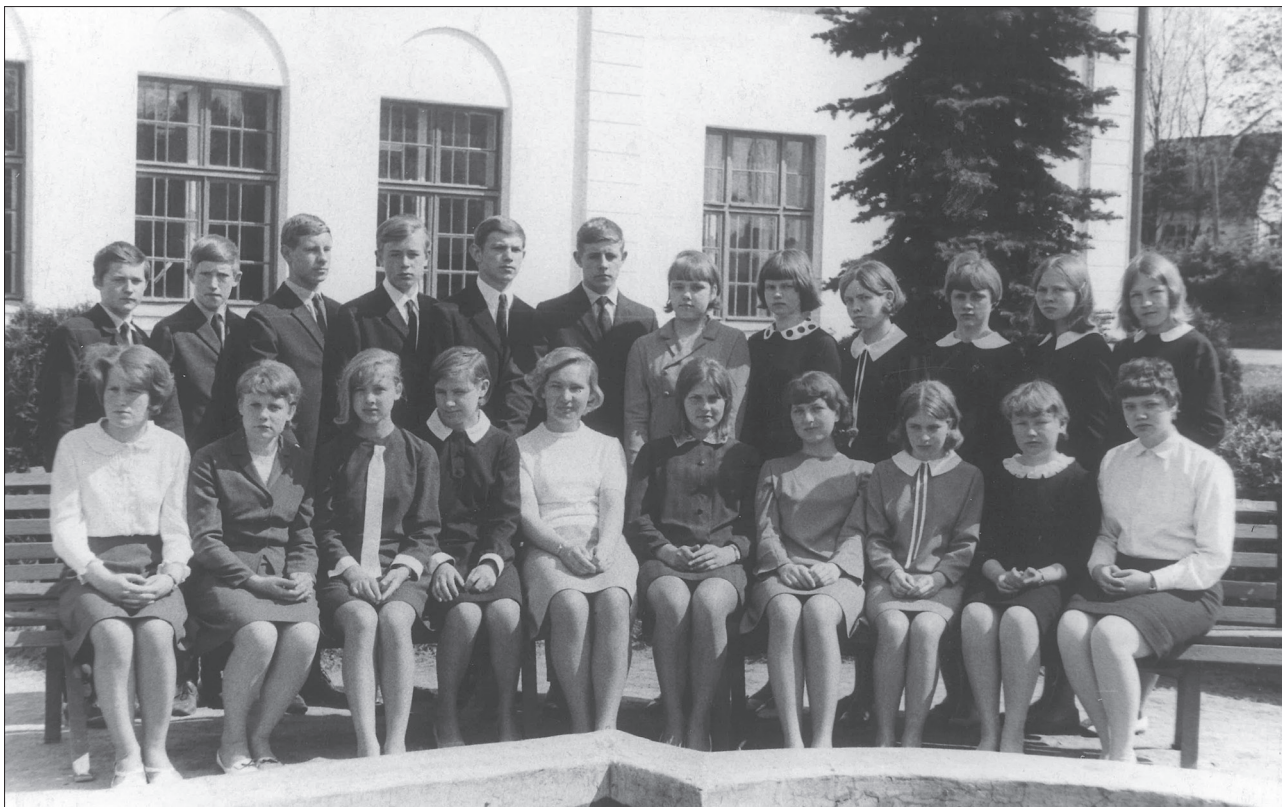
Kooliaja armumine oli omaette lugu. Olin võimeline armuma mitu korda ja mitmesse noormehesse korraga. Aga ma ei suhelnud nendega. See oli vaid tunne, mis hõõgus mõnda aega hinges ja siis kadus. Kindlasti oli ka neid, kellesse võibolla olin kauem kiindunud, kuid ilma konkreetse suhtlemiseta.

Ma isegi ei mõelnud selle peale, vaid pigem elasin unelmates, mis oli mõnus. Aeg-ajalt sai ühe klassiõega neid unelmaid jagada, kuigi see oli ohtlik, aga seda ma siis ei osanud veel arvata. Muidugi olin ma armunud tollastesse nõukogude filminäitlejatesse ja lauljatesse.

Samal ajal olid mul klassivendadega mõnusad sõbrasuhted või lihtsalt nii nagu klassikaaslastega ikka. Vaid VI klassis hakkas üks klassivend mind piirama ja kippus koju saatma. Sageli ootas ta oma kodu juures, millest ma möödusin, siis sõitis

Koolimaja, mille taustal paistab juba valminud Türi kultuurimaja.

Klassipiltide tegemiseks valiti kevadel alati mõni kenam koht koolihoone ümbruses.

rattaga järele ning ajasime teel pikalt igasugust juttu, kuni minu koduni. Ma isegi ei mäleta, kas ma olin temasse armunud või ei, aga meie teed läksid lahku, kuna ta jäi mingil ajal klassikursust kordama. Kohtusime temaga hiljem ühes pulmas, kui ta oli juba naisemees ja isa. Mõistsin, et tema oli küll minusse armunud olnud.

Väikeste mälestuste kogumiseks liikusid ringi salmikud ja keegi nimetu kirjutas ühe mu salmiku lõppu: “Kes kõige lõppu kirjutab, see kõige rohkem armastab”.

Meie klass

Meie klass oli algusest saadik väga kokkuhoidev. Käisime üksteise sünnipäevadel ja pidasime neid kodudes. Sünnipäevade tähistamine oli seotud alati mingite toredate tegevuste või mängudega. Mäletan, et ühel Eve sünnipäeval mängis isa klaverit ja meie laulsime koolis õpitud laule, Maret juures mängisime küsimuste-vastuste mängu või siis arvamise mängu, kellegi pool sai lahendatud mõistatusi, viktoriini või mängitud mälumängu, aga sai ka väljas teha jooksumänge või lumeskulptuure, mängida rahvastepalli või „Mädamuna“ jms. Kõik sõltus aastaajast ja sünnipäevalapse soovidest ning ühistest otsustest. Aita ja Alo juures olid alati maitsvad kringlid. 8. klassi lõpuks oli päris oma seltskond välja kujunenud, kellega rohkem suhtlesime. Kui klassi kokkutulekuid hakkasime tegema, siis olid kohal ikka need, kellega koos algklassides sai alustatud. Vahepeal tuli küll mõni juurde, aga tuumik on ikka samaks jäänud.

Nii kohtusime 2021. aasta suvel, kui I klassi astumisest oli möödas 60 aastat. Oleme kohtunud ka varem. Kõik meiega koos I klassi alustanud õpilastest on leidnud oma tee, omandanud ameti ning jõudnud erinevatele astmetele. Mõned meie hulgast jäid maha, paljud lahkusid Türi keskkoolist pärast 8. klassi: kes läks kutsekooli, mõned teistesse keskkoolidesse ja mõned jäid Türi ja asusid õppima uues vastvalminud koolimajas. Meie hulgast on tulnud õpetajaid ja koolijuhte, psühholooge, arste ja insenere, õmblejaid ja ametnikke, kaubandustöötajaid, motosportlasi, mehhanisaatoreid, aga meil on ka oma maavanem ja tolliametnik.

Lõpetuseks

Elu on kui puistee, mida mööda jalutada ja meenutada möödunud aegu. Türi olen elanud 12 aastat on teadlikust elust ning sealt läbisõidul või peatusi tehes, meenuvad ikka kooliajal veedetud hetked, uhked seenekübaraks püüatud pärnad, jõulude ajal keskväljakule püsti pandud tuledes kuusk ja aastavahetustseremoonia, kus vana-aasta ulatas käe uusaastale. Aga meenuvad ka ajad teeninduskombinaat Järva suvises lasteringis, kus korraldati karnevale ja mängiti näitemänge – ikka vanematele, aastavahetuseks tehti esinemisnumbreid töötajate lastele. Ja nii on mõndagi jäänud minu mällu tänaseni. Kuigi ajad on muutunud, jääb Türi minu jaoks lapsepõlvkohaks ja kaunite mälestuste meenutamispaiaks, sest just siit sai alguse minu enesekujunemise tee, mida on sillutanud koolis omandatud oskused ja vilumused.

Kooliehitus ja majanduskriis viisid Türi pankrotti

KAAREL ALUOJA

Kuigi Türi linna vanus ei küündi veel sajandini, rääkimata sadadest aastatest, on see väikelinn jõudnud käia majanduslikult põhjas ja olla ka omasugustele eeskujuna.

Türi oli sada aastat tagasi kiiresti arenev paik Eestis, kus elanikkond suurenes igal aastal sadade inimeste võrra ning saed vingusid ja kirved kõlisesid uute hoonete ehitusel varavalgest hiliõhtuni.

Kiireks kasvuks oli mitu põhjust: 1899. aastal asutas Laupa mõisnik Victor von Taube Türi puupapivabriku, kus juba 1901. aastal oli kohta 115 töölisele. Kolme aasta möödudes oli töölisi 250.

18. juunil 1900 andis Türi esimest korda vilet rong: vastavatud Tallinna – Mõisaküla kitsarööpmeline raudtee hakkas läbima ka Türit, mille jaamahoone kandis tookord veel Alliku mõisa järgi Allenkülli nime.

Rahvas tahtis alevisse gümnaasiumi

Arenes ka seltsitegevus. Juba 1894. aastast tegutsenud Türi Muusika Seltsi kõrvale loodi Paide karskusseltsi Idu osakond koos teemajaga, seejärel Vabatahtlik Tuletõrje Ühing.

7. augustil 1911 kinnitati Türi Tarvitajate Ühisuse põhikiri.

Paberivabrik muudkui laienes, peagi rajas Jaan Wöhrmann Türi lähedale tellisetehase, mis vajab samuti töökäsi.

Nii oli Eesti Statistika andmeil 1922. aastal Türi – tookord veel alev – 2099 elanikku ja 196 elumaju. Kolme aasta möödudes oli majaomanikke juba 250. Veel kolme aasta pärast 1928. aastaks oli ehitatud 300 elumaja. 1931. aastal elas Türi 3291 inimest.

Noor riik ja arenev paik tundsid puudust haridusest. Kuigi algkooli ja progümnaasiume töötas Türi mitmes hoones, alevil endal ühtegi koolihoonet polnud.

Lisaks teatas Järva maakonnavalitsus augustis 1922 ametlikult, et keeldub Türi progümnaasiumi rahastamast, mistõttu tuli koolil jätkata tööd kaheaastase täienduskoolina.

Nii esitas Türi alevivalitsus 16. jaanuaril 1923 Järva maakonna koolivalitsusele palvekirja ehitada oma koolimaja.

Türi alevi- ja vallavolikogu arutasid üheskoos, kas avada kommerts- või humanitaargümnaasium. Haridusministeerium säärast arengukava ei toetanud.

Kuid türilased ei heitnud meelt ega loobunud plaanist avada alevi gümnaasium. Leidus uus moodus: arenevad Eesti talud vajavad aiamaajandusoskustega noori.

See põhjendus mõjus ka kõrgetele riigiametnikele. 25. juulil 1924 saatis haridusministeerium Järva maakonna kooli-

Kooli aulas peab kõnet Johannes Vitsut.

valitsusele teate, et 1. augustist 1924 võib Türiil avada iseseisva Järva maakonna ülalpeetava aiamaajandusliku õppeharuga ühisgümnaasiumi. Kuigi kooli avamiseks oli ametlik luba juulist 1924, algas uue koolimaja ehitus juba aasta varem, seda suuresti kohaliku rahva rahaga – sedavõrd oluline oli türilastele haridus.

Nii näiteks annetas tellisetööstur Jaan Wöhrmann kogu hoone ehituskivi, mistõttu nägi koolimaja enne krohvimist välja telliskivipunane.

Koolimaja nurgakivi pandi 22. juulil 1923, uuele haridustemplile jagas õnnistust Türi koguduse õpetaja Paul Voldemar Kuusik.

Türi eelarveid võrreldi venelase särgilappimisega

Kohalike inimeste tohutust tahtest ja püüdest ükski ei jätkunud. Selleks, et õppetöö normaalselt käivituks – maja oleks päris valmis, varustatud inventari ja õppevahenditega, aiamaajanduse praktikatundide tarvis ehitatud ka kasvuhooned – võtsid linna juhid tolle aja mõistes hiigellaenu.

Laen hariduse nimel, samuti ka järgnevate aastate üha süvenev majanduskriis viis Türi linna kui omavalitsuse üha suurematesse maksuraskustesse.

Toonane Järva Teataja kirjutab: “Mäletatavasti algasid Türi maksuraskused 1930. aasta ümber. Töötute arv tõusis Türiil 300 piiridesse, kuid linn pidi neile võimaldama kuidagi äraelamist. Tuli ehitada koolimaja, kuid selleks puudus raha.

Kuid sellele vaatamata sündis tegelikult kurioosum, et linna eelarve oli 9000 krooni, kuid koolimaja ehitamiseks tehti laenu 157 500 krooni! Muidugi ei võimaldanud seesugune eelarve ja võlasumma suhe tasuda isegi protsente ning koolimaja osas kasvas võlg selle korraldamiseni 172 471 kroonile. Siia liitus aga ka teisi kohustusi ning linna rahalised kohustused tõusid kogusummas 251 310 kroonile.

Kui siis veel avalikkusele sai teatavaks, et ajavahemikus 1932/33–1934/35 ei ole järelvalveasutused kinnitanud Türi eelarveid ega aruandeid, millised volikogu oli võtnud puudujääkidega vastu, siis päris õigustatult võrreldi Türi majandust venelase särgilappimisega saunas.”

Tookord linnavalitsuses linnatehnikuna töötanud Jaan Kaldasau, kelle lahendada olid linna mitmesugused ehitusprobleemid, kirjutab oma mälestustes: “1932. aastal tabas maailma majanduskriis, muidugi siis ka Eestit. Ei saadud enam vajalikul hulgal oma põllu- ja tööstussaadusi välismaale eksportida ja sellega oldi sunnitud toodangut järsult vähendama ja tehaseid seisma jätma ja töölisi vallandama.

Türi linnas andis majanduskriis eriti teravalt tunda. Kohalik paberivabrik, millega oli suurem osa kohalikke elanikke seotud, koondas äkiliste oma toodangut ja paiskas üle poole töolistest värava taha.

Registreeriti töötatöölisi. Neid kogus sügisel–talvel Türiil ligi 400. Samuti palju ka Särevere vallas. Suvel riik neile töötatöölisele mingeid ühiskondlikke töid ei korraldanud ega abi andnud, lootes, et inimesed siirduvad maale põllutööle. Kuid sügise tulekul hakkas riik korraldama nn hädaabitöid.”

Minister seiskas linnavolikogu tegevuse

Suutmatuse end majandada viis selleni, et Eesti Vabariigi valitsus võttis 4. jaanuaril 1935 vastu otsuse, mille alusel pani siseminister Karl Einbund (eestistas 1935 Kaarel Eenpaluks) 16. jaanuarist seisma maksuraskustesse sattunud Türi linnavolikogu tegevuse.

Teisisõnu kuulutati Türi linn pankrotis olevaks. (Olgu türilastele lohutuseks öeldud, et sama saatus tabas ka Kunda alevit ja Kõnnu valda).

Valitsus määras uue linnavalitsuse koosseisu vaid kaks inimest: linnapea Ants Viirmaa ja linnapea abi Johan Luukase. Viirmaa asus pool aastat linnapeana töötanud Luukase kohale, kes omakorda oli ametiposti üle võtnud neli aastat linnavalitsust juhtinud Johannes Laggelt.

Jaan Kaldasau kirjutab: "Türi linnapeaks sellel kriisi ajajärgul oli Johannes Lagge. Viimane omas Türil väikese saeveski, kus ka jahutegemise sisseseade oli. Lagge oli inimestele vastutulelik mees ja sai oma ametnikega samuti hästi läbi. Vaatas läbi sõrmede ametnike napsitamisele ja töölt puudumistele.

Kuid Lagge ei saanud põrmugi läbi linnavolikogu opositsioonirühmaga, keda juhtis Johan Luukas, tööerakondlane. Alati sai toredat nalja linnavolikogu koosolekul, kuulates kuidas Luukas ja teised tema kambamehed igasuguseid kombinatsioone katsusid Lagge vastu korraldada."

Kuigi uus linnapea Ants Viirmaa (enne eestistamist Viirmann) oli Kaldasau järgi "kerge ja peen mees", kes lisaks muule hakkas nõudma, et kõik kõnetaksid teda härra linnapeana, pani ta Postimehe endise ärijuhi ja Tartu Ülikoolis majandust õppinud mehena Türi majanduse taas jalgele.

Septembris 1939 esitas Viirmaa Järva maavalitsusele kirja, paludes maavalitsuse kaasabi muuta valitsuse nelja aasta tagust otsust. Ta toetus omavalitsuste valitsemise põhimõttele, et rahvas võtab omavalitsuse tööst osa ju volikogu kaudu. Samuti sellele, et need raskused, mis tingisid 1935. aastal Türi linnavolikogu töö seiskamise, on kõrvaldatud.

Nii ka läks. 1939. aasta sügisel sai Türi endale jälle linnavolikogu. Vahepealsed neli aastat juhtis linna suuresti Eesti Vabariigi valitsus.

TEAVE:

Eesti Linnade Liidu häälekandja Eesti Linnad avaldas 1939. aasta septembris (nr 4) põhjaliku ülevaateloo Türist. Linnapea Ants Viirmaa kirjutatud ajakirja avaartikkel kandis pealkirja "Ülevaade Türi linna ajaloo ja praegusest majapidamisest". Antud loos leiavad kajastamist ka Türi maksuraskused: "Türi linna elus on olnud tõusu- ja mõõnaaegu. On puhunud mitmesuguseid tuuli ja elatud üle kriisiaegu. Eriti raskesti kannatas linna majandus 1931.-1932. kriisiaastail paberivabriku seismajäämisel, mil linnas oli umbes 300 töötut, kellest paljud jäid abivajavasse seisundisse. Suureks koormaks noorele linnale oli 1923. a. ehitatud koolimaja, milleks tehtud laen - 157 500 kr- ähvardas omal ajal viia kogu linna pankrotti. Olundi lahendamiseks otsustas Vabariigi Valitsus 16. jaanuaril 1935 panna Türi linnavolikogu tegevus seisma ja määrata uue linnavalitsuse koosnevaks linnapeast ja abilinnapeast. Selline ilma volikoguta olund on kestnud tänapäevani."

Õpilased kooli puuviljaaias.

Noorusmaadel: kooliaastad Türi 1936-1939

Raamatust "Jälgi tallatud radadelt 1923-1976", Tallinn 2003

VELLO VARE

1936. aasta kevadel oligi (Käru – toim.) kuueklassiline algkool lõpetatud klassi parima õpilasena. Pidulikul lõpuõhtul anti tunnistused. Viis paremat õpilast sai kooliaast õnapuuistikud. Panin saadud endakõrguse puu kasvama Jaanimäe õuele, kus ta kõige kiuste kasvab veel praegu, üle kuuekümnepäevase aja hiljem. Kooli lõpetamise puhul korraldati õpilastele ekskursioon Tallinna, kuid kahjuks ei saanud ma sellest rahapuudusel osa võtta.

Pärast kooli lõpetamist sõitsin Türi sooritama sisseastumisekameid Türi Progümnaasiumi kolmandasse klassi, kuhu meie koolist läks veel Liisi Are. Ema oli kokku leppinud, et eksamite ajal peatun Suur-Pärnu maanteel tuttava rätsepa pool. Kaasas raamatupakk, natuke toiduaineid ja kaks krooni raha korteri eest tasumiseks, saabusin kohale. Öömaja anti aga tasuta.

Eksamitele läksin kerge värinaga hinges. Tulevased klassikaaslased olid juba kaks aastat õppinud progümnaasiumi programmi järgi. Pealegi oli maakoolides õppeaasta lühem. Sel ajal, kui linnakoolid alustasid tööd 1. septembril, said maalapsed asuda koolipinki alles 1. oktoobril. See oli tehtud nii, et lapsed saaks kauem karjas käia.

Koolimajas kohtasin teisigi omasuguseid, kellest on meelde jäänud Retla poiss Karro. Kaaslastega tutvumine ja eksamielised vestlused löid tunde, et ega ma teistest milleski maha ei jää.

Eksamid, nagu mäletan, tuli sooritada suuliselt eesti ja inglise keeles, matemaatikas, ajaloo ja geograafias. Oli ka etteütetus. Sooritasin peaaegu kõik eksamid eeskujulikult, kui tuli tõrge. Inglise ja saksa keele õpetajanna preili Seeberg avastas, et meile on algkoolis õpetatud inglise keelt hoopis teise programmi järgi, mille tõttu olin maha jäänud neljakümne õppetunni ulatuses. Ei aidanud mu lubadused, et võtan selle kõik täiendavalt läbi, kui olen juba klassis. Preili Seeberg määras mulle järeleksami inglise keeles, mille pidin õiendama sügisel vahetult enne kooli algust. Pärast eksameid tulin jälle tagasi oma tuntud-teatud töökohale – karjapoisiks Käru algkooli Väljamäe ja Seitami juurde.

See oli põnev suvi. Esiteks, kooli lõpetamine andis tunde, et olen ikka suur ja ees on ootamas uut moodi elu. Teiseks, sel aastal toimusid Berliini olümpiamängud, mida jälgisin ajalehtede kaudu ja elasin kaasa olümpiavõitja Palusalu-vaimustusele. Ja kolmandaks, pärast vapside liikumise mahasurumist alustas Eesti Valitsus eesotsas president Konstantin Pätsiga aktiivset hurraa-patriootlikku kampaaniat. Loodi Isamaaliit. See üldpoliitiline aktsioon andis meie koolimajas tunda selles, et koolijuhataja J. Seitami, õpetajate R. Tamre ja O. Koltsi juures käisid ümbruskonna tegelased poliitikaküsimusi arutamas.

Eriti agar „isamaalane“ oli Käru aleviku majaomaniku Stubbe väimees, kohalik pangaametnik, väikest kasvu ja nõpsninaga mees. Peaaegu iga kord oli tal vaidlus Jaan Seitamiga, kusjuures ei saadud mööda minna tema nimest. See väike „patrioot“ püüdis tõestada, et tema nimi olevat Bernhardt Nabba, mille peale Seitam temale omase huu-

Portfell oli popp.

Talvine vaade koolihoonele.

moriga tavatses öelda, et selle saksapärase nime olevat ta võtnud ebaseaduslikult, kuna tegelikult olevat ta ehtne eesti „Naba“ ja ta naba olevat ka eestlase oma. Selle peale oli meie „patrioot“, nagu ma aru sain, sügavalt solvunud.

Vahepeal toimus meie perekonnas veel üks radikaalne sündmus, milleks oli nimevahetus. Eesti Vabariigi Valitsuse poolt algatatud ja õhutatud kampaania kulges edukalt. Pea kõik meie valla perekonnad võtsid omale uued eestipärasid perekonnanimed. Paljud vahetasid ka võõrapärased eesnimed.

Kahjuks peab ütlema, et meie perekonna elulaadi juures, kus laste sidemed koduga olid nõrgenenud aastaid kestnud eemaloleku tõttu, puudus õige perekondlik ühtekuuluvustunne. Selle tagajärjel võtsid meie perekonnaliikmed endale erinevad nimed.

Alguse tegi Arkadi, kes pärast ajateenistuse lõppu kaitseväes läks sulaseks ema kodukoha lähedale soo keskel asuvasse Tuhu külla ja oli hiljem sulaseks oma poolonu Aadu Hüübi juures Paadermaal Änksi talus. Purjus peaga olevat ta sugulaste ettepanekul võtnud endale nende perekonnanime. Arkadi asemel sai mu vanuselt teine vend nimeks Arvo Hüüp. Vanem vend Aleksander võttis teistele sellest teatamata uueks perekonnanimeks Rand.

Kui nüüd ema ja Klarisse, kes nimeküsimumes ilmutas suurt aktiivsust, otsustasid samuti nimesid vahetada, siis langes nende valik vanema venna heakõlalisele nimele. Kahjuks seda nime meie endale ei saanud. Vastavalt kehtivale korrale võis igaüks vastava tasu eest mingisugusele nimele veto peale panna. Oli vist ka mingisugune arvuline piirang, mäletatavasti 150, mille ületamisel seda nime enam võtta ei saanud. Keegi oli nime seekord kinni maksnud ja meile keelduti seda andmast. Seepärast tekkis küsimus: mida edasi teha. Ema ja Klarisse leidsid, et Läänemaal elavatel ema kaugetel sugulastel on kõlav nimi – Vare. Selle kasuks otsustatigi. Ühtlasi valiti Klarisse eestvõttel ka uued eesnimed. Nii sai Klarisest Heljo, Arsenist Vello, Josephinest Meeli. Jaan ja Herta jäid endiste nimede juurde.

1936. aasta 18. juunil vormistati meie nimemuutmine seaduslikus korras. Perekonnas oli nüüd kolm erinevat perekonnanime: ema ja viis alaealist last said ühe, vanemad täiskasvanud vennad kumbki erineva nime. Peale selle võttis õetütar Heinriette oma ema Maria nõusolekul 16. detsembril uue, enda poolt valitud nime. Nii tuli perekonda veel neljas nimi – Ilme Õispuu. Maria ise abiellus endise valgekaartlase, Leningradi oblastist Peterhofi lähedalt pärit Sergei Leontjeviga, kuid see abielu joodiku mehega temale suurt õnne ei toonud.

1. september – koolimineku aeg hakkas kohutava kiirusega lähenema, aga ma polnud ikka veel saanud inglise keele õpikut, mille järgi pidin valmistuma järeleksamiks. Ema käis suve jooksul mitu korda Türi Rumvoldti raamatukaupluses, kuid asjatult, ja siis, kui eksamini jäi kõigest nädal aega, tõi ema mulle selle kauaoodatud raamatu.

Järgnes enneolematult pingeline nädal. Raamat oli mul karjamaal kaasas ja nädala ajaga jõudsingi kõik 40 õppetundi iseseisvalt läbi võtta.

Jätsin hüvasti pererahvaga ja seejärel koduga ning 1. septembril olin Türi, kaasas tõend nimemuutmise kohta, mille esitasin kooli direktorile Johannes Vitsutile. Preili Seebergi juures õiendasin järeleksami hästi ja olingi vastu võetud Türi Progümnaasiumi kolmanda klassi õpilaseks. Algas uus etapp mu elus, mis viis mu kodust veelgi kaugemale.

Koolilastel on valmis saanud suurem kogus pesakaste, mida minnakse pidulikult puhkpillihelide saatel puude külge paigaldama.

Türi keskkoolis (1936 – 1939)

Maalapse linnakooli saatmisel oli üheks peamiseks mureks leida korter. Ema sai minu jaoks Türil elukoha Väike-Pärnu maantee 10. See maja kuulus meie küla Mudaaugu talu endisele perenaisele Ellale. Maja teisel korrusel, Suur-Pärnu tänava poolses otsas oli pliidiga toake, kuhu oli sisse kirjutatud keegi Ranniku-nimeline mees. Ise ta seal ei elanud ja perenaine andis selle toa mulle. Rannikut ennast nägin ainult mõned korrad. Maja esimesel korrusel elas Türi paberivabriku töölise Aleksander Kingo viieliikmeline perekond. Minu toa alla korterisse kolis varsti Roosimaade usklik perekond oma väikese poja Üloga.

Teine suurem mure oli õppemaksu tasumine. Selle suurus oli 50 krooni õppeaasta eest, mis tuli tasuda kahes võrdses osas kindlatel tähtaegadel. Kuna olin pärit vaesest lasterikkast perekonnast ja õppisin hästi, siis vabastati mind teisel poolaastal ema taotlusel ja Käru vallavalitsuse sellekohase tõendi alusel lastevanemate komitee otsusega õppemaksust ja see oli mulle väga suureks toeks.

Kõik koolitarbed tuli omal osta. Söögimurest sai esialgu kuidagi üle, kuna ema andis toiduaineid kaasa. Varsti oli tal seda aga raskem teha. Noorem vend Jaan läks kooli ja võeti kohe teise klassi ning asus elama internaadis. Eelmise aasta ikaldusele tuli lisaks uus õnnetus: suri noor lüpsilehm, arvatavasti rästiku salvamise tagajärjel. Peatoiduseks sai mulle piim ja leib, mida oma vähese raha eest poest ostsin.

Halvem lugu oli riietusega, sest mul polnud ju palitut. Pea terve talve sõna tõsisel mõttes jooksin kooli ainult õhukese vormikitliga. Aga kevade poole talve tõi õde Heljo siia rätsepa juurde kirjutäpiliselt pehme naiste mantliriide, millest me mõlemad saime endale palitud. Vend Arvo saatis mulle oma vägevad sõjaväe tanksaapad. Sellega paranes mu väga kehv olukord riietuse alal.

Meie viieklassilise progümnaasiumi kolmas klass asus koolimaja jõepoolses nurgatoas, kuhu pääsemiseks tuli minna läbi neljanda klassi. Esimese koolikella kõlades ei leidnud ma kusagilt oma klassi numbriga ukse silti ja jäin koridori nõutult seisma. Äkki tuli mu juurde sõbralik loks peaga poiss ja küsis, mida otsin. Saanud vastuse, viis ta mu klassi enda kõrvale tühjale kohale. Nii tutvusin oma pinginaabri, Türi raudteejaama vedurijuhi poja Helmut Saarmanniga.

Mu uued klassikaaslased olid pärit nii Türi kui ka ümbruskonna valdadest. Vahetult Türi linnast olid Asta Soilts, Ilme Saks, Lehte Vooremaa, Aino Kaare, Helmut Saarmann, Lembit Paumverk, Aleksander Haavik, Erni Raudsepp, Karl Traugot, Edgar Prints, Ants Kivilo, Fred Kraav, Alfred Rajasoo, Endel Eensalu, Paul Kõnnussaar ja Endel Arumaa, Säreverest oli Endel Lõhmus, Retla kandist August Sauberg, Ollepast August Ani. Liisi Are ja mina olime Käru vallast. Kokku oli meid seega 15 poissi ja 6 tüdrukut. Varsti pärast kooliaasta algust juhtus mul õnnetus, mis jättis jälje kogu eluks. Kooli esivõistlustel kergejõustikus kukkusin kõrgushüppe ajal nii õnnetult, et saadeti kohe Paide maakonnahaiglasse. Seal avastati röntgeni ülevõttel luumurre vasakus küünarliigeses ja käsi pandi lahasesse. Umbes nädala pärast sain välja. Kahjuks oli edasine ravi puudulik, massaaži sain rahapuudusel alustada liiga hilja ja seepärast jäi vasaku käe küünarnukile piiratud sirutamise võime. Õnneks säilis aga käe töö võime täielikult. Sportimist see trauma oluliselt ei seganud ja kahe aasta pärast võitsin Järvamaa koolide esivõistlustel 1000 meetri jooksu ajaga 3.21.0.

Esimene õppeaasta, kui rääkida ainult õpingutest, möödus suhteliselt kergelt. Püüdsin hästi õppida, et tasuda ema vaeva. Polnud ju temal kerge saata mind kaugele kooli, kuid lootus kindlustada mulle parem elu andis talle jõudu. Mäletan, kuidas ema juba ammu rääkis, et pean minema ülikooli ja omandama seal mingisuguse tasuva eriala. Selle all mõtles ta advokaadi, arsti ja vähemal määral ka kirikuõpetaja elukutset. Viimastest olin ma õige kaugel. Muide, usuõpetus oli koolis

vabatahtlik õppeaine, mille vastu mul erilist huvi polnud. Siiski pidin seda ainet õppima kõik kolm aastat ja pealegi veel eeskujulikult. Muidu poleks õppemaksust vabastatud. Hiljem sain aru, et usuõpetuse tunnid ja piibli tudeerimine olid mulle suureks kasuks vaidlustes usuvendadega.

Esimese koolitalve sündmustest on eredalt meelde jäänud episoodid, kus meie kooli külastas tolelaegne haridusminister kolonel Nikolai Kann ja varsti pärast seda tuntud keelemees Johannes Aavik, kes oli meie koolide inspektor. Sellest mehest olin juba palju kuulnud seoses tema tegevusega keeleeuenduse alal. Nüüd tuli meiega vestlema väikest kasvu tugeva kehaehitusega ja küllaltki ilmeka näoga mees.

Juba päris õpingute algul sattusin keerulisse situatsiooni, kuna mul tuli teha tutvust politseiga. Olin oma toas elanud pea kuu aega, pealegi ilma üüri maksmata, kui ühel õhtul astus perenaise saatel tuppa pikka kasvu kõhnavõitu ja terava pilguga mees. Mulle öeldi, et hakkame selles toas nüüdsest kahekesi elama. Ilmnes, et see mees oli Tallinnast siia välja saadetud endine poliitvang Erich Tarkpea. Oma 1983. aastal ilmunud raamatus „Mälestused“ kirjutab Erich Tarkpea selle kohta järgmist: „...Leidsime väikese toa samas lähedal kitsas katusealuses, küllalt suure, et mulle küljealust pakkuda. Oli lauanurkki, kuhu küünarnukke toetada. Minu toanaabriks oli noor koolipoiss Vello Vare, rahulik ning meeldiv noormees, kes tol ajal koolipinkide nühkimisega oma pükse kulutas...“

Oma uue toanaabriga sain hästi läbi. Ta hakkas esialgu tööle käima Türi vabrikus. Oma tööst rääkis ta vähe, ainult vahepehel kirus vabriku „õuekubjust“, kellele töölised olid andnud Itaalia-Abessiinia sõjast tuntuks saanud tegelase Ras Kuksa nime. Süüa tegi ta ise ja sealjuures väga kokkuhoidlikult. Tal olid kaasas mõned raamatud eesti, vene ja saksa keeles. Eriti huvitav oli mulle saksakeelne „Weltatlas“.

Kusagil oktoobri alguses sain kooli direktorilt korralduse ilmuda Koidula tänavale politseijaoskonda. Äreva tundega läksin sinna, kuna väljakutse põhjust ei teadnud. Mind võttis vastu tüse politseinik Koppel, kes juhatas tagatuppa. Seal võttis mind vastu sale brünett, läbitungivate tumedate silmadega keskealine mees. Samas algas küsimuste laviin: mida tean oma toanaabrist, kes temaga läbi käib, kas ta käib tihti kodunt ära, kas ta saab kirju jne. Ma olin alguses üllatunud, kuid kogusin end ruttu. Vastasin, et mina ei tea tema suhetest midagi, kuna käin koolis ja kirjasid pole ta minu nähes saanud. Julgesin küsida, miks see teda huvitab. Mees ütles, et on poliitilisest politseist. Tarkpea olevat ohtlik kommunist. Ka allkorrusel elav Aleksander Kingo olevat kommunist, kuid „väiksem“. Kommunistid olevat riigile ohtlikud ja minu kohus olevat jälgida tema tegevust ning kõigest ette kanda. Saanud teada, et mul pole suuski ja ma neid väga tahan, lubas ta mulle tasuks anda suusad, mis mul jäid siiski saamata. Ta ütles, et kutsub mind politsei kaudu välja, kui aga midagi on vaja kiiresti edasi anda, siis kirjutada aadressil: Johannes Tüüts, Ambla tänav 5, Tapa.

Seekord sain tulema. Mõtlesin, mida edasi teha, kuna olin otsustanud, et ma Tarkpea kohta midagi ei räägi, kui juhtun midagi märkama. Tarkpeale endale ei julgenud ma sellest midagi rääkida, pealegi keelati see ära hirmutades, et niikuinii saab politsei kõigest teada. Politseijaoskonna kaudu kutsus politseiagent mind hiljem veel kahel korral välja ja ühel korral tuli ta mulle „juhuslikult“ vastu. Mul ei olnud midagi uut öelda. Nägin, et ta polnud sellega rahul.

Varsti tuli juhus, millest oleks võinud rääkida. Oktoobri lõpus, vist 29. kuupäeval, sõitis Tallinnast Tarkpea juurde külla blond keskealine naine, kes ööbis meie toas. See oli töölisringkondades tuntud tegelane Olga Reinson. Järgmisel päeval sõitsin koju, kuna 31. oktoobril oli usupuhastuspäeva – Martin Lutheri poolt algatatud reformatsiooni aastapäev. Koolides

Vana koolimaja sisevaade, aknad ja klassiüksed on avatud.

Võimlejad.

kutsuti seda „kliistripühaks“, sest siis pandi tavaliselt topeltraamid akendele ette ja kleebiti kõik pilud kinni.

Teisel päeval pärast tagasijõudmist kutsuti mind jälle politseijaoskonda, kus sama agent hakkas Tarkpea külalise kohta andmeid koguma. Ütlesin, et mina ei tea midagi, pole näinud. Siis käratas ta juba kurja häälega, et ärgu ma valetagu: ühes toas olles peab ju inimene midagi nägema! Mulle tuli äkki päästev mõte. Ütlesin, et mind polnudki kohal, kuna sõitsin „kliistripühadeks“ koju. Ta jäi uskuma ja rahunes maha.

Mõne aja pärast kutsus koolidirektor Johannes Vitsut mu enda juurde ja ütles, et pean vahetama korterit, kuna Tarkpeaga koos elada ei tohi. Ma ütlesin, et me saame korralikult läbi ja mul pole kusagilt uut korterit võtta. Selle peale ütles direktor, et selline on käsk, kuna toanaaber võivad avaldada mulle halba mõju.

Korteriprobleem lahenes sellega, et Tarkpea kolis alumisele korrusele, kus ta Roosimaade korteris sai omaette toakese. Kuid ka siin ei jätnud politseiagent teda rahule. Paar korda kooli minnes märkasin teda meie tänaval luusimas. Kord minu äraolekul oli tema toas ta enda ja pererahvas juuresolekul tehtud põhjalik läbiotsimine. Tarkpea olevat seda kõike rahulikult ja irooniliste väljenduste saatel pealt vaadanud. Midagi polevat leitud.

Kevade poole talve kolis Tarkpea meie majast ära ja asus elama Näljaküla linnaosas väikeses toas, kus ma teda mõnikord vaatamas käisin. Vaatamata meie lahkuminekule saime endiselt hästi läbi. Käisin tema juures, kui ta meisterdas detektorvastuvõtjat. Ta õpetas minulegi selle ehitamise selgeks ja hiljem, kui Türil sai valmis uus raadiosaatejaam, oli mul oma algeline raadioaparaat olemas.

1936.-1937. aasta talviseks vaheajaks oli kujunenud selline olukord, et emal polnud enam raha minu koolitamiseks. Kurva meelega sõitsin vaheajaks koju. Mõtlesin juba, et sellega mu kooliskäimine piirdubki. Uuel aastal olin naabritalus Uuetoal, kus oli koos hulk rahvast, nende seas ka siiasõitnud vend Aleksander. Tuli juttu mu õpingutest. Naabritalu Männiku peremees Mihkel Neidlich, kelle poeg Verner oli mõne aasta eest lõpetanud Türi Eragümnaasiumi, ütles, et ma pean igal juhul jätkama õpinguid ja andis mulle kaks krooni. Teised, nagu Kädvapere Jaks (Jakob) ja ta vend Uuetoa August (Kusti) ning mu oma vend Aleksander andsid samuti raha ja selle väikese summaga alustasin teist poolaastat. Raha jätkus mul ainult leiva, piima ja margariini ostmiseks. Muud toitu nägin nüüd harva.

Tol eluperioodil levis ajalehtedes teade sellest, kuidas üks vaene poisike olevat pöördunud Eesti Vabariigi presidendi Konstantin Pätsi poole palvekirjaga abistada teda majanduslikult. President olevat sellist abi osutanud. Tegin siis minagi presidendile alandliku palvekirja kõigi selle koostamise reeglite järgi, nagu meie koolis õpetati ja saatsin tähtitud kirjaga teele. Vastust ei tulnud...

Seoses Tarkpea lahkumisega meie majast kolisin alumisele korrusele Roosimaade korterisse, kus sain nurgakese. Siin oli natuke kergem seetõttu, et pärast omaette elamist sain pererahva käest süüa selle eest, et hoidsin mõnikord nende väikest poega Ülot, kellele sündis sel ajal väikevend Udo. Ema saatis mulle ka pagasiga vahel tükikese liha ja võid.

Pererahvas oli usklik. Nad olid Tallinna Eesti Immanueli Vabausukoguduse Türi osakonna liikmed ja käisid regulaarselt palvemajas. Sel ajal hoidsin ma lapsi. Pererahva tungival soovitusel läksin selle ühingu juures tegutsevasse pühapäevakooli. Oma kolmeteistkümneme eluaastaga olin ma teistest lastest tublisti suurem ja mul oli piinlik seal käia, aga ma lihtsalt pidin, sest olin korteri ja söögi pärast täielikus sõltuvuses pererahvast.

Selles peres nägin usklikke silmakirjalikkust ja külma arvestust. Palvetundides käisid sageli jutlustajad väljastpoolt. Eredalt jäi meelde üks neist – „vend“ Freiberg. Juba kaua aega enne tema tulekut organiseerisid naised vastuvõtu. Süüa anti

Vanemate klasside õpilased lumes lustimas.

temale meie peres, kuhu siis kõike head ja paremat perekonnaliikmete kõhu kõrvalt selleks kokku toodi. Ja siis tuli „vend“ ise. Vastikustunde ja süljevooluga jälgisin seda paksu punapõskset, suure ümmarguse kõhuga brunetti meest, keda laua taga truualamlikult teenindati. Mul tekkis tahtmatult võrdlus rõhkiva notsuga.

Koolis läks mul üldiselt hästi. Ükski õppeaine raskusi ei tekitanud ja oleks võinud klassi lõpetada eeskujulike hinnetega kõigis ainetes. Sain aga hoopis järeleksami joonistamises. See oli peamiselt mu vähese joonistusande pärast ja ka seetõttu, et tegin joonistusõpetaja Meeta Viksi tundides pahandust ja sain sellega teenitud karistuse.

Üldiselt meeldisid mulle võimlemistunnid Theodor Andressoni juhtimisel. Ta oskas oma tunnid teha väga huvitavaks. Oma esimestel kooli esivõistlustel valdas mind eriline ärevus. Koolis peeti selliseid võistlusi igal aastal ja favoriidid olid kõigil teada. Nende kõrval tundsin end mitte just päris hästi. Kui aga C-grupis 60 meetri jooksus saavutasin murul paljajalu joostes ajaga 9,3 sekundit kolmanda koha ja väga napilt kaotasin võitjale, olingi spordipisikust nakatatud ja püüdsin nüüd juba igal võimalusel võistlustel osaleda.

Kodus sain esimesel koolitalvel käia vaid pühapäeviti ja sedagi seni, kui polnud veel suurt külma. Seal olid nüüd Heljo, Jaan ja Herta. Meeli oli väljas kasulapseks. Peab lisama, et kevade poole tundsin end oma kaaslaste seas võrdlemisi ebamugavalt, kuna olin täielikult välja kasvanud oma ülikonnast ja uut polnud võimalik saada.

Suve lähenemisel tekkis küsimus: mida teha edasi, et saada kooliskäimiseks raha. Teiste, suuremate poistega rääkides paistsid reaalsena kaks võimalust: minna Ollepa rabasse turvast lõikama või hakata maalri õpipoisiks. Mõlemal juhul oleks tulnud oma käe peal toidu eest muretseda. Pärast talvist poolnälgimisi elamist ei pakkunud see eriti head väljavaadet. Seepärast võtsin vastu Türi notari Voldemar Soone pakkumise tulla tema talusse karjapoisiks. Tingimused: tasuta söök ja 10 krooni kuus palka. Nii sattusin jällegi karjapoisiks.

Notar V. Soone talu asus Türi külje all Lokutal, hilisema EPT hoonetekompleksi kohal. Notar oma naise ja kahe pojaga talus peaaegu ei käinudki. Talu tegelik pidaja oli ta ämm – kuivetu vanemapoolne naisterahvas. Kogu tööjõud oli palgaline. Talus olid sulane, teenijatüdruk ja karjapoiss. Suvevahejal käis siin lühikest aega tööl ka perenaise noorem õde – filoloogiateaduskonna üliõpilane.

Siin peres oldi väga kokkuhoidlikud toiduga. Juba esimesel söömaajal võtsin laual olevast võitoosist suurema noaotsa-täie. Kohe hoiatas teenijatüdruk, et see on ju pere nädalane võinorm! Vanaperenaise valvas pilk jälgis alati, et ma ei paneks leivale liiga paksult võid. Sellele vastukaaluks leiutasin lihtsa võtte. Valisin leivatükkidest selliseid, kus oli rohkem õhuauke

Eesti vabariigi 20. aastapäevaks on kooli aula saanud pidulikult ehitud.

sees. Määrisin leivale õhukese läbipaistva korra võid, augud aga vajutasin kõvasti täis.

Mu hoole all olid kolm lehma ja kuus lammast. Karjamaa asus talust umbes poolteise kilomeetri kaugusel Kolu teest vasakul raudtee pool metsa sees. Tee oli sinna raske maanteel sõitvate autode ja teeäärsete viljapõldude pärast. Hakkasin oma hoolealuseid trennima ja õpetama neile „viisakaid kombeid“. Õige varsti saavutasin selle, et kui maanteel tuli auto ükskõik kummalt poolt, läksin vasakule poole tee äärde, tõstsin käes oleva vembla üles ja hüüdsin kõva häälega: „Paremale!“. Loomad läksidki üksteise järel paremat teeserva pidi, kuni auto möödus ja siis liikusid nad jälle vabalt. Sulane juhtus kord seda karjajuhtimist nägema ja ristis mu kohe „sõraväe kindraliks“.

Suvisest karjaseelu sündmustereast jäi eriti meelde üks. Jaanipäeva paiku käis pererahvas Vändra laadal ja tõi sealt vankri järel kaasa nudipeaga punase lehma. Teenijatüdruk, kes oli ise Vändra inimene, lõi seda looma nähes käed kokku ja hüüdis: „Issake, see on ju va Pärdi Milla! No nüüd alles saab valku!“

„Valk“ lõi sisse kohe. Milla pandi põllule ketti, et ta harjuks uue kohaga, kuid seda ei juhtunud. Kohe pärast kettipanekut hakkas ta jooksuma mitte ringiratast, nagu jooksevad kõik maailma mõistlikud lehmad keti otsas olles, vaid otse. Seda tegi ta niisuguse jõuga, et kett tõmbus pingule ja Milla kukkus, mõnikord isegi pea peale. Kartsin, et ta murrab oma kaelaluud. Kuid Milla tõusis püsti ja jooksis uues, tavalisest vastupidises suunas sama hooga. Nii kestis see rabelemine kaua aega, enne kui ta väsinuna natukeseks ajaks vaiksemaks jäi.

Kui Milla oli natuke kodunenud, saadeti ta koos teiste lehmadega karjamaale. Sinna ma ta kuidagi küll sain, aga pärast olin püsti hädas. Milla aina jooksis minema, otse läbi latt- ja traataedade. Kui ajasin lehma karja juurde tagasi, jooksis ta teises suunas ikkagi. Lõpuks jätsin oma loomad naabritalu karjapoisi hoolde ja ajasin Milla jooksu ja peksuga koju. Sellest ajast saadik sai teda ainult tugeva keti otsas pidada.

Hoopiski hull lugu oli Milla lüpsmisega. Ta ei lasknud endale kedagi ligi, lõi jalgadega ja trügis lüpsjale otse peale. Mitu korda lendas lüpsik koos piimaga minema. Seepärast oli meil Milla lüpsmiseks eritehnoloogia. Selleks oli vaja kolme-nelja inimest. Sulane pani suure lati üht otsapidi sõimepulkade vahele ja teise otsaga surus lehma kõvasti vastu seina. Mina hoidsin saba ja vanaperenaine ajas tal pea kallalt kärbseid ära. Teenijatüdruk sel ajal lüpsis. Juhtus aga sedagi, et Milla lõi ikkagi jala lüpsikusse.

Sel suvel hakkas ilmet võtma Türi uue raadiosaatejaama 198 meetri kõrgune kroonnikkelterasest mast, mida ehitas Inglise firma Vickers Armstrong Ltd. Karjamaalt oli hästi näha töömehi masti otsas. Selle jaama ehitamisel oli nüüd mullatöödel ka Erich Tarkpea. Nägin teda seal mõnel korral, kui lõunavaheajal jooksin ehitusplatsile, kus alati oli uudishimulikke. Ühe sellise külastamise ajal juhtusin nägema pealt stseeni, kus Tarkpea oli oma labidaga mullaaugus. Tema ees augu serval keerles ja keksles väikest kasvu hallis ülikonnas ja musta baretiga mees, kes aina rääkis ja rääkis teravusi poliitilistel teemadel, püüdes Tarkpead tasakaalust välja viia, kuid see tal ei õnnestunud. Tarkpea piirdus mõne harva, kuid terava repliigiga, mis kutsusid vähestes juures viibijates esile heakskiidu. See ajas provokaatori marru ja lõpuks ta kadus.

Suve jooksul sain kodus käia harva, ainult kahel korral. Seal oli olukord muutunud halvema poole. Ei jätkunud mehekäsi. Kuigi ema tegi pea kõiki meestetöid, oli sellest vähe. Palgalised töömehed, kes vahel käisid, ei lahendanud asja. Seepärast hakkas nii üks kui teine töö ripakile jääma. Ema oli siis alles 48-aastane ja hea tervise juures. Poleks tal olnud väikesi lapsi,

Koolilõunat toona ei pakutud, söök pidi kodust kaasas olema.

oleks tal ehk olnud võimalik oma isiklikku elu teisiti ja paremini korraldada, kuid kellel oli vaja suurt peret endale kaela võtta. Teisest küljest oli emal talu, mis toleaegetes oludes otse meelitas kosilasi. Leiduski selline mees, Johannes Roosmaa Türiilt. Tema ilmumine silmapiirile hakkas kohe laastavalt mõjuma meie niigi nigelale majapidamisele. Õnneks ta kadus varsti.

Samal suvel juhtus emaga õnnetus. Jalgrattalt kukkudes sai ta vasak käsi vigastada ja paistetas üles sõrm, milles ta kandis laulatussõrmust. See oleks tulnud kohe eemaldada, kuid ema sellega ei nõustunud. Kogu käsi paistetas üles ja peopesa hakkas mädanema. Asi lõppes sellega, et ema sõrmed jäidki konksu ja see piiras nüüd ta tegemisi.

Suvevaheaeg möödus kiiresti ja juba oligi ees koolitee. Järeleksamini joonistamises sooritasin „hiilgavalt“. Enne mind oli tules samasugune kannataja. Meeta Viks küsis temalt, kas ta suve jooksul oli joonistamist harjutanud. Poiss vastas, et polnud aega, mille peale õpetaja rahulolematult kostis, et see olevat väga halb. Kui ta mulle samasuguse küsimuse esitas, vastasin, et joonistasin terve suve, kulutasin seitse joonistusplokki ja kaks karpi pliiatseid. See vastus meeldis. Meie ette asetati üks savipott, mis tuli maha joonistada ja see läks mul eeskujulikult.

Koolis oli meil nüüd uus klassijuhataja – eesti keele ja kirjanduse õpetaja Leida Lepp. Ta oli pikka kasvu, veidi kümmus seljaga ja hästi kõhn. Kohe andsid õpilased talle hüüdnime ja sellest ajast peale oli ta meile „Lepa surm“ või lihtsalt „Surm“.

Huvitavad olid tema klassijuhatajatunnid, kus ta õpetas meile palju häid kombeid, viisakusreegleid ja üldse andis väga palju esteetilise kasvatuse alal. Tema tundide kasutegurist räägib kas või järgmine fakt. Ühel vahetunnil koridoris jalutades tabas ta mind momendil, kui mul oli käsi püksitaskus. Sain kohapeal märkuse, kuid kõige halvem oli veel ees. Järgmises klassijuhatajatunnis oskas ta kogu klassi ja eriti tütarlaste palge ees mind väga viisakalt häbistada. Ja nüüdki, palju aastakümneid hiljem, kui mul läheb käsi taskusse, meenuvad klassijuhataja ja ta sõnad ning võin öelda, et käte taskus hoidmise komme pole mulle seni külge jäänud.

Elavad olid ka tema eesti keele ja kirjanduse tunnid, mida mõnikord tegid elavaks õpilased ise. Tol ajal olid moes Johannes Aaviku loodud uued tehissõnad. Kord pidime koduse ülesandena koostama neist lauseid. Nii kombineerisin ma kogu klassi tähelepanu äratanud lause: „Selmet seerda rüüva kuuma hõngu, hakkasin sirnama väljapääsu,“ mis äraseletatult pidi tähendama: „Selle asemel, et välja kannatada tuleriida kuuma hõngu, hakkasin meeleheitlikult otsima väljapääsu.“ Hoopis suuremat furoori tekitas aga tekst, milles pidime kasutama võõrsõnu. Ei, mäleta, millises ajalehesabast leidsin teksti, mis pilas kriitikute kirjastiili, kuid tekst ise jäi alatiseks meelde sõnastuses: „Autori eksperimentaalne fantaasia paradokseerib fenomenaalset atrofeerumist, ruineerides fanatismi ideoloogia monstrumi spetsiifilisele oksideerunud superfosfaadile. Orienteerudes kriteeriumi pulverisaatori müstifikatsioonilises labüridis, fikseerub absoluutne akkumulaatorline absurd *a la carte*.“

Progümnaasiumi neljandasse klassi olid sel sügisel tulnud mõned uued õpilased. Tallinna töölisperest tuli minust 4 aastat vanem Alfred Raamat, Suure-Jaanist lõbus ja heasüdamlik Hans Naatus, Vändra Mädra külast Vilma Luuberg, Väike-Maarjast Aliide Püss. Viljandi poiss Lembit Vihvelin sattus meile seoses sellega, et teda oli jäetud klassikursust kordama.

Hea traditsiooni algatas sel talvel matemaatika- ja füüsikaõpetaja August Seitam. Ta oli oma suvisel matkal Põhja-Jäämere äärde sõlminud tutvusi oma põhjanaabritest kolleegidega ja tegi meile nüüd ettepaneku alustada nende vahendusel kirjavahetust oma eakaaslastega Soomes. Terve klass oli sellega nõus ja kiri meie andmetega läks üle lahe tee.

Õige varsti saabus mulle kiri Põhja-Soomest Rovaniemi linnast 14-aastaselt tütarlapselt Kaija Mustonenilt, kes elas seal Kittiläntie 49. Otsekohe võtsin kätte soome keele õpiku ja meisterdasin omateada soomekeelse kirja sõnastiku abil valmis. Järgmises kirjas tegin järelepärimise, mille peale Kaija vastas, et oli kirjast aru saanud. See andis mulle tõuke soome keele

õppimiseks ja kõik oma kirjad kirjutasin ainult selles keeles. Hiljem sain aru, et mu esimesed kirjad olid siiski soome keelest väga kaugel. Meie kirjavahetus kestis tervelt viis aastat – 1941. aasta alguseni, kus ma enam ei saanud vastust oma kirjadele. Omandatud keeleoskus aga jäi ja selle loo järelkajana toimus üks episood minu reisi ajal Soome 1975. aastal Nõukogude sõjavädelegatsiooni koosseisus.

Vestluses Soome kaitseväge juhataja kindral Lauri Sutelaga küsis ta, kus ma olen õppinud soome keelt soomlase moodi rääkima. Jutustasin loo oma kirjavahetusest. Kindral küsis, kas mu korrespondendi nimi ja aadress on säilinud. Kahjuks polnud mul neid andmeid mälus ja pealegi olid tema kirjad sõjapäevil kaduma läinud. Vastasel korral oleks soomlased ta üles leidnud. Suure üllatusena leidsin varsti pärast Soomest tagasitulekut ta andmed, kuid oli juba hilja otsingute alustamiseks, mis oleks parimal juhul vaid elustanud kaugeid mälestusi.

Ülaltoodud episoodid toimusid õppeaasta jooksul. Enne aga kui jõuda regulaarsete õpingute juurde, tuli üle elada raskeid momente.

Kõigepealt, sügisene koolimine ei vabastanud mind karjaskäimisest. Tegin pererahvaga kauba, et hommikust lõunani olen koolis ja pärastlõunal lähen karja nii kauaks kui loomad saavad veel väljas käia. Tasuks pidin saama talveks nurgakese elamiseks. Nii algaski mul töö kahel rindel. Pärast koolist tulekut võtsin raamatud metsa kaasa ja töötasin suulise materjali seal läbi. Kirjalikud ülesanded tegin õhtul köögis lauanurga peal tattnina valgel valmis.

Sellises olukorras olid võimalused õpingute jätkamiseks võrdlemisi ähmased. Pärast uute raamatute ostmist ja muude vajalike kulutuste tegemist polnud mu rahatagavara enam kuigi suur. Emalt olulist abi oodata polnud. Ja just siis tegi elu veel ühe keerdkäigu.

Algas sellest, et uus klassijuhataja otsustas oma õpilaste kodud ja korterid läbi käia ning tutvuda nende elamistingimustega. Minu juurde jõudis ta peaaegu viimsena. Tema külaskäigu ajal olin karjaga parajasti metsas. Vahepeal oli ta rääkinud vanaperenaisega ja saanud teada, et ma magan lauda peal lakas ja töökohaks on sama köögilaud, mis sel momendil oli pestud ja pesemata sööginõudega üle koormatud. Kõik see tekitas õpetajas kahetsustunde. Ja kui ma siis videviku saabudes tulin loomadega metsast, ise lõbusalt vilet lüües, kutsus ta mind vestlema. Ta ütles, et nii ei saa elada ega õppida, mina aga vastasin, et teist võimalust mul pole.

Seekord läks õpetaja ära, kuid paari päeva pärast kutsus ta mu enda juurde ja ütles, et kutsuksin kooli oma ema. Sõitsingi järgmisel pühapäeval koju ja andsin emale kutse üle. Ema tuligi ja tal oli klassijuhatajaga pikk jutuajamine minu juuresolekul. Ema ütles, et koduse raske olukorra tõttu ei saa ta mind enam aidata, kuigi ta väga tahaks, et ma saaksin õppida. Sellega see jutuajamine tookord lõppeski.

Õige varsti otsustas klassijuhataja, kes ise oli raskuste kiuste lõpetanud Tartu Ülikooli, ise minu eest hoolitseda. Kõigepealt viis ta mu rätsepa juurde ja lasi õmmelda palitu. Seejärel sain korralduse asuda elama Muti-nimelisse perekonda Väike-Pärnu maanteel Paumwerki majas. Perekonnas oli kaks tütart, kellest üks käis alles algkoolis. Siin sain korralikult süüa, mille eest tasus klassijuhataja. Kevade poole talve leiti mulle uus elukoht Säreveere tee ääres Tima perekonnas. Lõuna ajal sain süüa koolimaja kõrval asuvas majas, kus poeperenaine pidas kostilistena tütarlapsi. Nemad sõid üldiselt vähe ja ülejäägid läksid kõik minu kõhtu. Natuke tuge sain ka koolimajast, kus Tääkre pereema müüs lastele saiakesi. Tihti andis

Türi Aianduskooli kaoruhoone.

Türi kooli korvpallimeeskond...

ta mulle tasuta suhkrusaiakese tavatsedes seejuures öelda, et võib-olla tuleb aeg, kus tema ise vajab abi. Sügisel sain natuke kõrvalteenistust sellega, et käisin õpetaja soovitusel majades puid lõhkumas ja aianduskeskkooli aias peenardelt salveid ja teisi ravimtaimi korjamas.

Nii elasin üle veel ühe raske talve. Hiljem sain teada, et mind oli koos klassijuhatajaga majanduslikult abistanud terve grupp õpetajaid, nende seas direktress Alma Sepp, õpetajad August Seitam, Artur ja Meeta Viks ning Künnapuu. Tundes mulle kaasa kui püüdlikule õpilasele ja teades mu rasket olukorda kodus, olid nad kokku pannud raha korteri ja söögi eest tasumiseks. Olen rahul sellega, et hiljem küpses eas sain neid tänada raskel momendil osutatud abi eest.

1938. aasta aprillikuus kevadisel koolivaheajal võttis klassijuhataja mind lihavõttepühadeks kaasa oma koju Pärnumaale Treimani külla, kus veetsin kaks meeldejäädavat nädalat. Tegin oma senise pikima rongisõidu Türialt Mõisaküla ja Riisselja kaudu Iklasse. Ikla jaamale lähenedes nägin esmakordselt merd. Esmapäeval paistis ta kerge lainetuse tõttu kui suur küntud põld, mida ääristas rannaäärne valge jääriba. Jaama oli vastu tulnud klassijuhataja isa Voldemar Lepp, kelle vankril sõitsime 6 kilomeetrit eemale Treimani külla Ansi tallu, kus mind tutvustati peremehe emale - „Koosimammile“, abikaasa Mariele, minust kolm aastat vanemale õele Lindale ja aasta nooremale vennale Endlile. Tuli välja, et kogu Lepa suguvõsa, nende seas ka lähikonnas elavad vanemad lapsed Evald ja Salme olid baptistid, välja arvatud Leida, Linda ja Endel. Kogu pererahvas oli väga sõbralik ja abivalmis. Muide, siin peres tutvusin esmakordselt tatrapudruga, mis oli väga maitsev.

Endliga, kes oli minust küll noorem, kuid kasvult palju pikem, saime kohe hästi läbi ja olime temaga lahutamatud. Tutvusin ümbruskonna noortega ja veetsin nendega aega. Põnevaks sündmuseks oli, kui me Endliga tegime omale kelgust jääpurjeka ja sõitsime ühel pärastlõunal mööda rannaäärset jääd allatuule Kabli poole, vaatamata, mis meil jalge all oli. Külarahvas, kes seda nägi, lõi häiret, sest jää oli nõrk ja vaevalt kaanetunud pragusid täis. Ükski randlane poleks sõندانud nii ettevaatamatult jääl käia. Meie ei osanud hirmu tunda ka siis, kui tassime kelku vastutuult tagasi. Kõhe tunne tekkis alles järgmisel hommikul kui avastasime, et rand oli jääst puhas ja kaugel silmapiiril võis näha vaid üksikuid valgeid jäätükke.

Neil päevil tõin metsast endapikkuse noore pärnapuu ja istutasin ta Ansi talu õuele, kus ta kasvab veel nüüdki, rohkem kui pool sajandit hiljem.

Ärasõidu eel otsustasin, et on vaja oma esimest tutvust merega tähistada suplusega, mida samas ka tegin. Kase sauna perenaine nägi seda pealt ja jooksis küla peale uudist kuulutama. Pääsesin noomitusega ja isegi ilma nohuta.

Nii viis saatus mu ootamatult kokku selle perekonnaga, kellega sidemed on säilinud alatiseks. Oma klassijuhatajat Leida Leppa, tollal 33-aastast üksikut naist, hakkasin siitpeale pidama oma kasueme ja Treimani küla rahvas tunneb mind veel siiani kui Leida kasupoega. Muide, Treimanis olles juhtus mulle kätte peretütre Linda päevik. Tema eeskujul otsustasin minagi hakata päevikut pidama. Esimesed märkmed tegin 1. mail 1938. aastal ja sellest ajast peale olen peaaegu järjekindlalt üles märkinud oma päevasündmusi.

1938. aasta kevadel oli meil progümnaasiumi 4. klassi lõpetamise puhul rida eksameid. Nende ettevalmistuse ajaks sõitsin koju, kus aitasin emal natuke tööd teha ja õppisin. Siis juhtus mul ootamatu ja põnev seik just viimasel eksamipäeval. Hommikul äratas mind ema ja ütles kokkunud häälega, et kell on seisma jäänud ja ma võin hilineda viimasele rongile,

... ja võrkpallinaiskond.

mis väljub Kärust kell 5.30, kui ma kohe jooksma ei pane. Vahemaa oli viis kilomeetrit. Kui olin jõudnud Miku talu kohale, vilistas Lelle poolt tulev rong. Jaamani jäi veel tublisti üle kilomeetri. Jooksin piki raudteed rongile järele ja veel viimasel momendil jõudsin rongi lõpus asuvale lahtisele platvormile. Türi jaamas tahtsid raudteelased mind kui „jänest“ kinni võtta, kuid jõudsin kaduda vagunite vahele. Alles Türil sain aru, et olin sattunud mitte viimasele, vaid eelviimasele rongile, mis väljus kaks tundi varem!

Kuna olin kogu talve hoolikalt õppinud, ei valmistanud eksamid mulle mingeid raskusi. Käisin oma klassikaaslastele närvidel sellega, et ajal, et kui nad vahetult eksami eel tuupisid materjali, lahendasin ma hoopis ristsõnu.

Kohe pärast eksameid oli poistel kümnepäevane sõjaline õppus – riigikaitse õppus. Sel ajal saime kõvasti mahvi. Tegime rivi, marssisime lauluga, õppepüssid õlal, käisime laskeharjutustel ja päriselt laskmas ning tegime Kõrgessaare mäe ümbruses taktikalisi õppusi, mida sellal kõlavalt nimetati manöövriteks. Õppuste üldjuhiks oli meie riigikaitseala õpetaja leitnant Voldemar Salm. Vahetult tegelesid meiega sõjakoolist siia praktikale saadetud portupee-aspirandid. Õppuste perioodil saime tasuta toitu. Tavaliselt oli selleks rammus supp, leib ja piim. Kasutasin antud võimalused täielikult ära ja sain kuulsaks sellega, et võisin pärast korralikku lõunasööki veel kuni kaheksa klaasi piima ära juua.

Juba aegsasti enne klassi lõpetamist hakkas klassijuhataja mulle 1938. aasta suveks töökohta otsima. Oli kuulda, et Lätimaal olevat karjaste palgad kõrgemad kui meil ja mulle hakati seal karjusekohta otsima. Mulle see variant meeldis, sest lootsin, et saan suve jooksul naabrite kõnekeele selgeks. Siiski jäi Lätimaa variant ära. Leida Lepp leidis mulle karjase koha Mulgimaale Vana-Karistesse. Ja siis tuligi päev, mil sõitsin rongiga Mõisaküla jaama, kuhu vastavalt kokkuleppele mulle jalgrattaga vastu tuldi. Jaamas ootas mind peretütar, kellega koos sõitsime 14 kilomeetri kaugusel asuvasse tallu.

Minu uueks teenistuskohaks sai kaks kilomeetrit Kamali küla keskusest lõuna pool väikese jõe kaldal asuv Vanasse metsavahikoht. Seda pidas endise metsavahi lesk, vanemapoolne kuivetu naisterahvas, kel oli kolm tütart. Linda, vanim neist, oli tollal 28-aastane, Helvi 22-aastane ja noorim, 16-aastane tütar oli läbipõetud meningiidi tagajärjel jäänud nõrgamõistuslikuks ega liikunud üldse iseseisvalt. Perenaise kohta räägiti mulle hiljem külas, et ta olevat väga õela iseloomuga.

Vanasse maja oli väga vana. Elutubade poolne ots oli terve, aga rehetoa kohalt oli ta lagunema hakanud. Kõrvalhooned olid vist veelgi vanemad. Minu jaoks oli kambrinurgas voodi.

Karjatada tuli nelja lehma ja kaheksat lammast. Need tuli ajada suurde riigimetsa, kus olid mõned raiesmikud. Metsad ulatusid siit ligi 8 kilomeetri kaugusele peaaegu Volveti (praegu Tihemetsa) lähedale. Juba esimesel karjapäeval kohtusin metsas kahe naabripere karjasega. Üks neist oli umbes minuealine Hilja Sapas, läbipaistva, kahvatult sinaka näonahaga tüdruk. Kohtudes hakkasid nad minuga vestlema ehtsas mulgi murrakus, millest ma esialgu suurt midagi aru ei saanud. Pidin mõned päevad harjuma. Võib kohe lisada, et kolme kuu pärast rääkisin seda murrakut hästi.

Kuigi samas metsas käis veel kahe pere kari, olin suurema osa ajast üksinda oma loomadega. Mets oli huvitav. Siin nägin sageli kitsi. Isegi metsistega tuli kohtuda. Puude otsas oli mitu kullipesa. Kõike seda oli tore vaadelda. Halvemad ajad olid siis, kui sadas vihma. Veekindlat riidet mul polnud. Istusin siis tavaliselt kuuse all ja laulsin omaette. Ilusate ilmadega lugesin seda, mis majast kätte juhtus.

Loomad olid mul rahulikud, ainult kaks pahandust oligi selle suve jooksul nendega. Kord kadus lehm ära. Arvasin, et ta on ühes metsaäärses talus. Astusin sisse ja alustasin perenaisega juttu. Lehm oligi seal laudas kinni pandud. Perenaine ütles, et mu viisaka käitumise pärast annab lehma ilma trahvi nõudmata tagasi, mille eest ma teda veel kord tänasin. Teinekord kadusid lambad ja olid naabri viljas pahandust teinud. Sellest ajast olin lammastega hoolsam ja kasutasin vana võtet: imiteerisin lamba määgimist ja kari tuli hääle peale kohale. Pahandust tõi ka see, et vahetult enne karjasepõlve lõppu kadus metsas lehma kaelakell ja ma ei leidnud seda enam üles.

Lõunavaheajal sain peaaegu iga päev natuke puhata. Ainult heinaniitmise ja viljalõikuse ajal käisin peretütardel abiks. Vahetevahel käisid küla serval karjamaal kohalikud noored, kel polnud karjasesundust. Kord viibis siin Kamali suurtalu perepoeg Hans Gross, kelle eesvõtmisel kahel päeval toimusid kergetõustikuvõistlused jooksus, kõrgus-, kaugus- ja teivas-hüppes, kus ma aiateiba abil ületasin 2.20.

Mõni päev enne tähtaja lõppemist kadusid mõlemad peretütred kuhugi ära. Mul oli vaja 1. septembril olla juba Türi koolis. Kui sellest perenaisele rääkisin, ütles ta, et ma ei lähe kuhugi. Mind lõi selline jutt päris tummaks. Lootsin nii väga oma teenitud 60 krooni peale, mida perenaine nüüd keeldus kätte andmast. Hea, et taipasin saata Türi keskkooli direktorile Joh. Viitsutile kirja, milles teatasin, et hilinen kooli ja palusin endale reserveerida koht.

Nädala pärast sain pika vaidluse järgi perenaiselt kätte ainult 55 krooni. Lehmakella kadumise pärast pidas ta mu palgast 5 krooni kinni. Niipea, kui raha oli käes, asusin teele. Naabritalus palusin nõõrijuppi, et oma kompsu paremini kinni siduda. Peremees ja perenaine olid huvitatud, kas ma sain kogu palga kätte. Minu vastuse peale ütles peremees, et sealsest perest polevat seni veel ükski karjane täie palgaga minema läinud. Ruttasin sealt Volveti jaama öisele rongile ja varsti olingi Türil.

Koolis oli olukord üldiselt suurte muutusteta. Leida Lepp oli ikka veel meie klassijuhataja. Klassi oli tulnud uus õpilane – väga riiaka iseloomuga Artemi Lage Pärnust.

Esimene mure oli muidugi korteriga. Hakkasin ajama seda asja juba kevadel ja nüüd sain siis omale peavarju. Selleks oli Väike-Pärnu maantee lähedal Lusika-mammi väike maadligi saun, milles oli kaks imepisikest toakest. Esimeses, pliidiga toas elas mammi ise. Ta oli väga heasüdamlik ja abivalmis vanem naisterahvas. Tagumises toas elas mammi pojapoeg Arnold Lusikas (Luhtoja), kellega jagasin seda tuba. Arnold oli minust üks klass tagapool. Selle poisiga, kes mõni aasta hiljem hukkus fašistide käe läbi, sain suurepäraselt läbi.

Niipea, kui olin end koolis sisse seadnud, kiirustasin koju. Seal polnud midagi head. Rusuv oli külaskäik koju momendil, kui seal toimus vallasvara oksjon võlgade katteks. Valus oli vaadata, kuidas läksid naabrimeestele meie moodne viljatuulamismasin, ema kudumisteljed ja paljud muud kodused esemed, millistega olid seotud mu varased lapsepõlvemälestused.

Ühel järjekordsel koduskäimisel läksin koos emaga Kädvapere tallu rehepeksule. Seal tuli mul ootamatult tegutseda sanitarina esmaabi andmisel. Viinastunud vilja allalaskja Vareti Kusti Kädvalt oli ettevaatamatu ja masina trummel rebis tal ära poole käelaba, mis samas lendas masina teisest otsast koos aganatega välja. Mees vajus platvormile kokku. Keegi rehelistest talle ligi ei läinud. Ronisin üles, tõmbasin käe nõõriga kokku ja kutsusin mehi appi, kuid keegi ei tulnud. Ütlesid, et ei või näha verd. Hakkasin siis päriselt kurjustama, naised aitasid kaasa ja siis tulid lõpuks kaks meest, kes aitasid ta alla tuua. Läks veel aega, enne kui Lungust tuli Herodese auto ja viis ta haiglasse. Nii tuli mul esimest korda kokku puutuda inimeste ükskõiksusega hädasoleva kaaslaste suhtes.

Istutustööd kooliaias.

Talvine poosetamine peaukse ees.

Sel sügisel, kui oli lõplikult selge, et ema ei jõua ise enam talu pidada, andis ta koa „pooleterale“. Rentnikuks tuli Johannes Roosmaa noorem vend Türiilt. Samal sügisel sain ootamatu löögi: mind ei vabastatud esimese poolaasta õppemaksust. Põhjuseks toodi, et mu emal olevat talu. Raske südamega pidin oma suvisest teenistusest ära andma 25 krooni. Läksin jälle üle leivale, piimale ja margariinile, mille kõrvale väga harva sain midagi muud. Ja siiski jätkus mul omateenitud raha ainult jaanuarikuuni, uut polnud aga kusagilt saada. Abi tuli aga sealt, kust ei teadnud oodatagi.

Türi aianduskeskkoolis käis Paevälja-nimeline poiss, kes oli pärit Paadermaalt mu poolonu Aadu Hüübi Änksi talu naabrusest. Paeväli tundis Arvot, kes oli nüüd velskrina Ristiküla tööpõlgurite laagris, enne aga olnud Aadu juures sulaseks. Paeväli Endel kutsus mind talviseks koolivaheajaks Paadermaale ja lubas Änksisse kohale viia. Nii tegimegi. Astusime Karuse raudteejaamast 16 kilomeetri jala ja hilisõhtuses detsembrikuupimeduses olimegi Änksil. Siin kohtasin oma kaht pooltadi, keda olin seni näinud ainult korra oma isa matustel.

Kahe Paadermaal veedetud nädala jooksul külastasin ema kodutalu Mõrdat Käru külas. Esmakordselt nägin siin emapoolset vanaema, kes vaatamata oma kõrgele eale oli päris kõbus. Külastasin ka oma tädri Viuu Truumanni, kes koos mehe Juhaniga elas Vända talu väikeses majakeses Paadermaa mõisa väljal.

Paadermaal käimisel olid mitmeti head tagajärjed. Kõigepealt lõin kontakti oma lähedaste sugulastega. Teiseks lasi tädri Viuu külarätsepal ömmelda mulle koduvillastest riidest ülikonna. Ja lõpuks, sugulaste käest sain mõne krooni raha, mida mul oli hädasti vaja söögi jaoks. Saadud rahast oli muidugi vähe, et kevadeni välja venitada, kuid sain kroonhaaval lisa oma vendadelt ja Heljolt, kes nüüd ise oli taluteenija. Natuke raha teenisin öösiti Türi raudteejaamas põlevkivivaguneid tühjendades. Lusika-mammi oli meil tööde ettevõtjaks, Arno, mina ja veel üks naabripoiss peamiseks töäjõuks.

Raske oli, aga progümnaasiumi viimase, viienda klassi lõpetamine oli juba käegakatsutavas kauguses. Mida teha edasi? Jälle kerkis see küsimus. Ise tahtsin väga minna gümnaasiumi, et hiljem pääseda ülikooli. Kasuema Leida oli selle plaani vastu, kuna kartis, et endistviisi nälgides ja õppides võin rikkuda oma tervise. Ta soovitas mul minna laevale jungaks ja ma hakkasin tema pealekäimisel sellise võimalusega arvestama.

Aasta varem Treimanis viibides tutvusin Leida tädipoja Harald Krapiga, kes parajasti viibis seal puhkusel. Nagu ta kaks venda, oli temagi meremees. Harald lubas mind aidata laevale pääsemisel. Veidi enne progümnaasiumi lõpetamist tuligi Haraldilt kiri, milles ta teatas, et „Virvelaid“, millel ta oli tüürimeheks, jõuab varsti välisreisilt Tallinna ja olgu ma sõiduks valmis.

Õnneks venis laeva saabumine niikaua, et ma jõudsin sooritada keskkooli lõpueksamid, mis läksid eeskujulikult. Seejärel läksin gümnaasiumi sisseastumiseksamitele ja sooritasin needki hiilgavalt. Nagu mäletan, sain tookordse hindamissüsteemi kohaselt maksimaalsed 30 punkti. Teine oli Ilme Saks 27 punktiga ja pingereas kolmas sai 24 punkti.

Ja just siis, kui mul pärast eksamite sooritamist seisis ees veel kümnepäevane sõjaline õppus, mille järel alles pidime kätte saada lõputunnistused, saabus Haraldilt telegramm, et tulgu ma kohe Tallinna, laev on sadamas. Läksin kooli direktori käest ärasõiduks luba paluma. Direktor oli kategooriliselt selle vastu. Mu nurumise peale ütles, ta et kui tahan, võin sõita, kuid ilma lõputunnistusega. Kahe päeva pärast suutsin direktori siiski enda nõusse saada. Sain kätte lõputunnistuse ja esimese rongiga kiirustasin Tallinna Meremeeste Kodusse.

Tallinna jõudes ootas ees halb uudis: laev oli äsja lahkunud Viiburisse ja pidi sealt minema otse Inglismaale. Tegi meele mõruks küll, kuna olin selle laevaga sidunud oma tulevikulootused, kuigi nüüd tagantjärele ei peaks seda ebaõnnestumist kahetsema, sest laev hukkus teises maailmasõjas. Harald Krapp ilmus sõja lõppedes välja Inglismaal, vend Evald Indias ja teine vend Manivald Argentiinas. Kus oleks sel juhul olnud mina?

Kooli orkester.

Türi keskkool 1944–1953

KRISTEL LEIF

Taasavamine ja areng

Punaarmee taasvallutas täielikult Eesti territooriumi 1944. aasta hilissügiseks. Teine maailmasõda oli puudutanud kogu Eestit, sealhulgas Türi linna. Tugevalt oli kannatada saanud ka 1924. aastal ukсед avanud Türi koolimaja, milles tegutses sõja aastail saksa sõjaväehaigla. Seetõttu toimus õppetöö erinevates hoonetes, mis polnud selleks kohased. Ent kui Türi linn 22. septembril Punaarmee kontrolli alla läks, vabanes ka koolimaja. Õppetöö kohene alustamine polnud sellegi poolest mõeldav, sest kooli ruumid, mööbel ja õppevahendid olid saanud tugevalt kahjustada.

Seetõttu peeti Türi keskkooli avaaktus alles 16. novembril. Õppetöö alguse tähistamiseks kogunesid õpilased ja õpetajad koolimaja saali, kus ühislaulu „Õnne Eesti“ järel võttis avakõnes sõna keskkooli juhataja Friedrich Kruusmaa. Õpilasi tervitasid algava koolitöö puhul linna täitevkomitee esimees Sergei Anderson, aiandustehnikumi juhataja Ants Einre ja algkooli juhataja Viktor Raudna. Aktuse lõpetasid N. Liidu riigihümn ja Eesti rahvushümn. See oli ilmselt viimane kord kirjeldatava perioodi jooksul, kui koolis Eesti hümn lauldi. Edaspidi jälgiti hoolega, mida aktustel ette kanda ja pandi rõhku N. Liidu hümn õppimisele. Aktustel ja isetegevusõhtutel esitatavate palade üle teostati ranget kontrolli, et sinna ei satuks ajale ja olukorrale mittesobivaid numbreid.

Lisaks keskkoolile töötasid samas hoones ka Türi linna mittetäielik keskkool ja Türi aiandustehnikum (loodi 1936. a asutatud Türi aianduskeskkooli reorganiseerimisel, viidi 1947 üle Särevere mõisa). Ruumi nappuse tõttu toimus õppetöö kahes vahetuses. Mittetäieliku keskkooli tunnid peeti hommikupoole, keskkoolis ja aiandustehnikumis aga peale lõunat. 1946. aasta sügisel lisandus veel vene õppekeelega mittetäielik keskkool, kus asus õppima umbes 20 last (vene kool kolis eraldi ruumidesse 1949. aastal).

1. detsembril 1944. aastal ühendati Türi linna mittetäielik keskkool Türi keskkooliga ja jäi tegutsema viimase nime all. Direktoriks määrati Friedrich Kruusmaa ja õppealajuhatajaks Viktor Raudna.

F. Kruusmaa juhtis kooli 1950. aastani. Seejärel täitis ajutiselt direktori kohuseid kauaaegne loodusteaduste õpetaja Hendrik Künnapuu ning 1951. aastast asus sellesse ametisse Ants Sillar. Õppealajuhatajana töötasid pärast Viktor Raudnat Selma Rungi (1947–49), õpetaja Mesilane (1949–50) ja ajalooõpetaja Ester Tabani (aastast 1950). Õpetajate koosseisu kuulus 1944/45. õppeaasta alguses 27 pedagoogi (koos direktoriga 28).

Türi keskkool alustas 19 klassikomplektiga, kus õppis 544 õpilast. Õppeaasta jooksul lisandus õpilasi veelgi. Nimelt ei olnud kõigil 16. novembriks tarvilikud dokumendid esitatud ja nende vastuvõtmine lükkus seega edasi. Arvestades erinevate takistustega (postiolud, liiklemine, arhiivide hävimine), lubati õpilastel puuduvaid pabereid esitada 12. detsembrini. Vaja oli koolitunnistust, perekonnaseisutunnistust ja terviselehte.

Kui vahetult pärast sõda oli kooli astumine lihtne, siis 1948. aastal kiitis õppenõukogu heaks uue vastuvõtmise korra. Nimelt pidi keskkooliastmes haridusteed jätkata sooviv õpilane seisma koos lapsevanemaga spetsiaalse komisjoni ees. Seal selgitati välja õpilase päritolu, huvid, iseloom, vanemate vaated, õpilase poliitiline küpsus ning tehti teatavaks kooli

seisukohad ja nõudmised. Komisjoni koosseisu kuulusid direktor, õppealajuhataja, kommunistlike noorte organisatsiooni sekretär, kaheksandate klasside juhatajad ja vajadusel eelmise aasta seitsmendate klasside juhatajad.

Sarnaselt teistele sõja-aegsetele ja -järgsetele Eesti koolidele, tuli Türi keskkoolil lahendada rida probleeme. Koolil puudus toitlustamisvõimalus ja internaat. Raskusi oli küttematerjali ja elektrivooluga. Õpilaste sooja toidu osas lootis kool olukorda parandada juba lähemal ajal, kuid sõja-aegses Eestis oli toiduaineid raske saada. Luba täiendava koguse leiva ja suhkrust ostuks taotleti õpilaste nimekirja alusel Järvamaa täitevkomitee kaubandusosakonnast. Koolilõuna eest tuli õpilastel maksta; ainult Punaarmees langenute laste ja mõnede väga vaeste perede laste toitlustamiskulud tasuti riigieelarvest. Kuna üldine majanduslik olukord oli kehv, ei saanud paljud koolitoitu lubada. Veel 1952. aastal tellis sooja toitu vaid 150 õpilast 684-st.

Raskusi oli küttematerjali muretsemisega. 1944/45. õppeaastal vastutas küttepuid kohaletoometamise eest maakonna täitevkomitee, edaspidi eraldati koolile raielank Türi lähedal Saunametsas. Mais läksid vanemate klasside õpilased metsa: poisid langetasid, laasisid ja saagisid puud, tütarlapsed korjasid kokku oksad ja ladusid puud riita. „Metsatöölised“ toodi suure piimanõuga sooja suppi. Hiljem veeti puud hobustega koolimaja juurde, kus poisid need lõhkusid ja kuuri kandsid. 1946/47. õppeaasta alguseks olid Türi õpetajad ja õpilased ühiselt üles töötatud 170 kuupmeetrit küttepuid, kuid halbade teelolude tõttu asusid need jätkuvalt 13 kilomeetri kaugusel metsas. 1950. aastatel hakati küttematerjalina kasutama lisaks puidule põlevkivi.

Tõsiseid raskusi esines kooliruumide valgustusega, seda eriti pimedal talveajal, mil tundide kestvust oli niigi 45-lt minutilt 40-le lühendatud. Kuna hommikuti esines tihti voolukatkestusi, algasid esimese vahetuse tunnid kell kümme ja kestsid vaid 30 minutit (vahetunnid kestsid viis minutit). Et detsembris 1944 katkes vool sagedasti ka õhtuti, kärbiti õhtupoolse vahetuse tunnid samuti 30-minutilisteks. Kui elektrivool katkes õppetöö ajal, lubati õpilased koju. Probleem sai ajutise lahenduse kevadel 1945 tänu päevade piknemisele, mil päevavalgus asendas elektrit. Õppenõukogu otsustas alates 1. märtsist alustada koolitööd hommikupoolses vahetuses kell 8.20 ja õhtupoolses kell 13.10 (laupäeviti alustas õhtupoolne vahetus tunni võrra varem); tundide pikkuseks kujunes enne lõunat 40 ja peale lõunat 45 minutit.

Koolimaja üldist seisukorda püüti parandada suviste remonditöödega. Kavatseti remontida kooliruumid, korrastada uksi-aknaid, seada korda keskküte, veevärk ja elektriseadmestik ning teha väiksemaid hooldustöid. Samuti võeti ette koolimaja välisseinte parandamine ja valgendamine (sõja-ajal kaeti hoone halli maskeerimisvärviga). Põhiprobleemiks kujunes aga hoone plekk-katuse lappimine, sest vajalikke materjale polnud kuskilt saada. Esialgu loodeti küll tarbijate kooperatiivi abile, kuid 1945. aasta suvel need lootused ei täitunud ning katuse remont jäi päevakorda edaspidigi.

1946. aasta suvel tegeleti taas veetorustiku ja keskküttega ning krohviti üle klassiruumid ja vundament. Samuti parandati kohaliku kooperatiivi kaasabil 70 koolipinki ning mitmesuguseid õppevahendeid (tabeleid ja kaarte). Remonti vajasisid veel saal, õpetajatetuba ning endiselt koolimaja katus. Juulis 1946 kirjutas ajaleht Järvalane: „Remondiks puudub vajalik materjal. Tuleb rakendada kogu jõud selleks, et muuta kindlaks koolimaja katus, kuna praeguse koolimaja katuse tõttu hävivad lagi ja põrandad.“. Vajaminev katuseplekk loodeti saada sõjas purustatud majadelt. Paraku lahendust ei leitud – sama aasta septembris oli katus ikka parandamata. Seejärel sõlmis direktor Kruusmaa lepingu Järva ehitus-remontkontoriga, mis saatiski katuse parandamiseks plekki, ent pool sellest osutus roostetanud terasplekiks, mida polnud võimalik valtsida. Seega ähvardas koolimaja katusest saada tõsine oht õppetööle. Vajalik materjal leiti ja asjaga saadi lõpuks ühele poole alles 1950. aastal.

10. aprillil 1948 andis haridusministeerium korralduse kooliaedade asutamise ja arendamise kohta, nõudes õppe-katseaedade viivitamatut rajamist kõikides koolides. Kuna Türi koolil oli omariiklusaastail aiamajanduslik kallak ning kooliaia

Aiatöödeks valmis!

Esimene koolipäev.

rajamisele, korrashoiule ja arendamisele oli pööratud juba toona väga suurt tähelepanu, võis nüüd koolipere piirduda vaid aia taastamise ja korrastamisega. Aiast oli kasu nii õppeainete näitlikustamisel kui õpilaste toidulaua katmisel. Kasvatati viljapuid, marjapõõsaid ja köögivilju. Eriti liigirikas oli iluaia kiviktaimla. Aiandussaadustega osaleti Türi ja Paide rajoonide põllumajandusnäitustel, saades korduvalt tunnustuse osaliseks. Aiaga käisid tutvumas mitmed organisatsioonid.

1949. aasta kevadel valmis õpilaste ühistööna õppeaed nr 2, kus kasvatati vähetuntud kultuure nagu hargneva peaga nisu, sojauba, hirss, kanep jt. Esindatud olid erinevad kartuli- ja teraviljasordid, ravimtaimede tundmaõppimiseks kasvatati okasõuna, nõmmlüivateed jt. Peale selle leidus aias palju lilli, mis muutsid üldpildi kauniks. Aia eest hoolitsesid kõik klassid, kus õpetati loodusteadusi, aga ka teenindav personal. Aiatöödel tuli õpilastel käia suvevaheajalgi. Siiski võlgnes kooliaed oma hiilguse eest tänu suuresti Eesti Vabariigi ajal loodud aiatöötraditsioonidele.

Lisaks eeskujulikule kooliaiale paistis Türi keskkool silma hooldatud ümbrusega, mille korrastamisele rakendati jällegi kogu koolipere. Õpilased tegelesid sellega nii tööõpetuse tundide arvel kui vabast ajast. Suurem aktsioon võeti ajalehe Järvalane andmetel ette 1949. aastal: „Juba varakevadel hakkasid Türi keskkooli õpilased korrastama koolimaja ümbrust. Nüüd on jõutud tööga lõpule. Muruplatsid on prahist puhastatud, ilupuude ja põõsaste juures muld ringikujuliselt ümber kaevatud. Kruusateed on puhastatud ja rehitsetud. Kõikjal on koristatud praht, nagu puukoored kooli puutagavara juurest jne. Koolimaja ette ehitatakse basseini pürskkaevuga. Õpilased alustasid basseini kaevamist juba möödunud sügisel. Nüüd süvendati seda ning kaevati lahti ja parandati talvel külma tõttu lõhkenud pürskkaevutoru.“ Sama aasta sügisel rajati bioloogia õpetajate Hendrik Künnapuu ja Magda Sarve juhtimisel ümber õppeaia ja koolihoone mitusada meetrit hekki. Lisaks asfalteeriti kooli maa-alal 15 ruutmeetrit kõnniteid.

Kuna koolil puudusid võimla ja staadion, pöördus direktor Kruusmaa korduvalt linna täitevkomitee poole palvega eraldada maad spordiväljaku ehitamiseks. 1949. aastaks oligi koolil mingi staadion olemas ja sama aasta sügisel tegelesid noorsportlased staadioni ümberehitusega, laiendades jooksuradu ja uuendades hüppekohti. Lisaks rajati jalgpalliväljak, mille puudumine oli seni mängu laiemat harrastamist takistanud. Kuna koolil polnud võimlat, kannatasid kehalise kasvatuse tunnid ruuminappuse all. Kuni 1946. aastani peeti võimlemistunde aulas ja koridorides. Ruumi vähesuse ja liigse tolmu tekkimise tõttu otsustas õppenõukogu asendada osa võimlemistundidest teiste ainetundidega, kuni sai hakata sportima väljas. Alates 1946. aastast kasutati võimlana Türi spordikooli hooneks ümber ehitatud endist Türi vennastekoguduse palvemaja. Päris oma võimla saadi alles 1970. aastal uue koolihoone valmimisel.

Ka tööõpetusega olid lood kehvad, sest puudusid nii vastav klass kui õppevahendid. Õppevahendite defitsiit avaldus küll ka kõikjal mujal. Polnud mõõteriistu ega õpikuid, kaartide seisukord oli halb, vihikud valmistati võimalust mööda ise. Veidi lihtsam oli nendel õpilastel, kelle vanemad töötasid sõja eel paberivabrikus ja omasid mingil määral praakpaberit. Kui paberit üldse ei olnud, tuli harjutada tahvlil.

Paljud õpikud olid sõja tõttu hävinud või kaotsi läinud, enamik säilinutest polnud aga lubatud. Eesti NSV rahvakoormissaride nõukogu ja EK(b)P keskkomitee võtsid 27. detsembril 1944 vastu määruse „Nõukogude kooli õpperaamatute ja õpetamise otsustavast puhastamisest fašistlike teooriate ja kodanlik-natsionalistliku vaimu jäänustest“. Määruses nõuti

kõigi omariiklus- ja Saksa-aegsete õpikute võimalikult kiiret kõrvaldamist koolidest. Nende asemel pidanuks juba 1944. aasta detsembris valmima uued õpikud, kuid vastavast plaanist suudeti täita vaid 85%. Seetõttu lubati koolides ajutiselt kasutada seniseid õpperaamatuid, väljaarvatud Saksa-aegne ajalooõpik. Sellele vaatamata oli vähemasti Türi koolis kitsas käes ning õpperaamatute puudumise korvasid õpilased rohke kirjutamisega: tunnis tähendati õpetajate seletused üles ja kodus kirjutati need ümber, et klassis kiiruga kirja pandu oleks loetav ka hiljem, kordamise ajal.

Mõistagi üritas kooli juhtkond õppevahendeid juurde muretseda ja aeg-ajalt see isegi õnnestus. Näiteks saadi 1947. aastal haridusministeeriumilt füüsika ja loodusloo kabinetide sisustamiseks katseriistu ja rida õppevahendeid (akumulaator, dünamo, mootorimudelid, ampermeeter, voltmeeter jne).

Raskusi oli mitte ainult õppevahenditega, vaid ka kõige muu vajalikuga. Sageli takistas kooliskäimist riiete ja jalatsite puudumine. Sõjajärgsetel aastatel anti puudustkannatavatele lastele selles osas küll materiaalselt abi, kuid kõigini see ei jõudnud. 1945. aastal oli lootust saada teatud hulk jalatseid, mille hädavajalikkust tuli õpetajatel põhjendada. Samuti jagati välja koolile antud tekstiilikaupade orderid, mis lihtsustasid rõivaste hankimist. Mingil määral toetas lapsi haridusministeerium ning kaasa püüdis aidata ka kooli lastevanemate komitee.

Koolikohustuse täitmist takistasid nakkushaigused (leetrid, sarlakid, difteeria). Seega pidid klassijuhatajad hoolega jälgima laste tervislikku seisundit ja haiguse või selle kahtluse korral õpilase kooli ambulatooriumisse saatma. Lihtsamatel juhtudel kasutati koolis leidunud esmaabivahendeid. Vältimaks epideemiaid, viidi koolis läbi kaitsesüstimisid ja õpilastel tuli käia süstemaatiliselt kooliarsti juures kontrollis. Esimesel sõjajärgsel õppeaastal hindas kooliarst õpilaste tervisliku seisundi heaks; soovida jätsid vaid puhtusenõuded ja esines alatoitlusest tingitud häireid. Ent kuna nakkuste levimise oht püsis, keelati õpilaste osavõtt rahvakogunemistest (koosviibimised noortemajades, kinoetendustel jms). Sellele vaatamata organiseeriti talvisel koolivaheajal õpilastele kinoetendusi. Seda küll tingimusel, et kinoruumid oleksid kōetud, desinfitseeritud ja kõigile teistele peale õpilaste suletud.

1951. aastal lisandus kooli ehitiste nimekirja internaat (Türi keskkool võeti asutatavate internaatide võrku juba aastal 1944). Ühiselamu rajati eraldi hoonesse, milles oli 1952. aasta seisuga 11 kasutatavat ruumi, sh 6 magamistuba kokku 41 voodikohaga. Tõsi küll, kuna paljud koolilapsed elasid linnast väljas, oli nõudlus õõmaja järele suur ning ruumi ei jätkunud kaugeltki kõigile soovijale.

Ühiselamus elanud õpilaste söögikordade eest hoolitses internaadi personal, toiduained toodi kodudest ja kasvatati kooliaias. Algusaastail leidis internaadil hulk puudusi: ruumid ei pidanud sooja ja küttepuud olid märjad, köök oli väike, pesuruumis leidis ainult külma vett, ei olnud piisavalt lauanõusid, puudusid öökapid, riidenagid, kapid õpilaste riiete ja pesu hoidmiseks jne. Üldine sanitaarne olukord hinnati siiski rahuldavaks, vaid toidukappides valitses korralgedus, mille kõrvaldamiseks seati sisse hindevihik.

Aga ega ka kodudes elanud või korterites tube üürinud laste olukord suurt parem polnud. 1948. aastal jätsid eriti soovida nooremate (I–VII klass) õpilaste kodune olukord ja majanduslikud võimalused – õpetajatele jäi väga halb mulje koguni 71 õpilase korterioludest. Sageli viibisid laste vanemad pikaajaliselt kodust ära ja lapsed olid omapead. Tihti elas ühes väikeses toas 6–7 inimest ning õppenõukogule valmistas erilist muret olukord, kus korralikud lapsed pidid elama koos alkoholi

Tööõpetuse tunnis said poisid lennukimudeleid meisterdada.

Suusarajale minekuks valmis!

tarvitavate isikutega. Vanemate (VIII–XI klass) õpilaste korteriolud olid paremad. Muidugi esines nendegi puhul viletsaid elamistingimusi, kuid üldiselt hinnati keskkooli klassides olukord rahuldavaks. See tulenes ilmselt asjaolust, et õpilased ise olid vanemad ning oskasid enda eest hoolitseda ja õppimisvõimalusi luua. Suurem osa neist valmistas endale ise süüa; mõningatel juhtudel tegi seda korteriperenaine. Maalt pärit õpilaste põhiprobleemiks oli pigem elukallidus linnas. Direktor nõudis, et klassijuhatajad jälgiksid eriti rasketes oludes elanud õpilasi pidevalt ning pöördusid tarviduse korral abipalvega linna täitevkomitee ja Punase Risti poole.

1940. aastate lõpus hakati pöörama tähelepanu õpilaste riietuse ühtlustamisele. Koolivormi küll veel ei kehtestatud, ent järk-järgult üritati kohustuslikuks muuta vormimütside kandmine ja soovitatav oli ka ühtlane spordiriietus. Kuid isegi mütsid polnud sageli kättesaadavad – näiteks 1948. aastal nõutavaid peakatteid Türi ei müüdnud ning õpilastel soovitati need hankida mujalt. Ühtlasi pöördus direktor peakatete saamiseks korduvalt kooperatiivi poole, kes andiski lõpuks lootust, et vajalikud mütsid saavad müügile 1949. aasta kevadeks.

Õppe- ja kasvatustöö

Nõukogulik hariduspoliitika oli oma olemuselt nivelleeriv. Isiksuse igakülgse arenemise eelduseks kuulutati kollektivism: lapsed pidid võimalikult varakult mõistma kollektiivi olemust ning õppima kollektiiviga arvestama, kollektiivis tegutsema ja kollektiivi nõuetele alluma. Üksikindiviid ei tohtinud kollektiivist erineda, ammugi mitte sellele vastanduda. Sestap pandi koolides õppetöö kõrval erilist rõhku kasvatustööle.

Kasvatustöö (üle)tähtsustamise kõrval pöörati suurt tähelepanu õppetöö ümberkorraldamisele. Omariiklusaastail kehtinud õppekavad asendati uutega, mis lähtusid N. Liidu kehtinud tüüpõppekavadest (ehkki sisaldasid mõningaid erinevusi). 7. detsembril 1944 avaldatud uute õppekavade alusel pöörduti üldjoontes tagasi oludesse, mis olid valitsenud Eesti koolides 1940/41. õppeaastal.

Uute ainetena lisandusid NSV Liidu ajalugu, konstitutsioon ja majandus. Seejuures kuulutati N. Liidu ajalugu üheks olulisemaks õppeaineks, mille ülisuurt rolli õpilaste ideoloogilises kasvatamises rõhutati ajakirjas Nõukogude Kool järjepidevalt. Matemaatikas tuli alates VI klassist eraldi ainenähtu juurde algebra; joonistamise kõrval hakati rohkem rõhku panema joonestamisele ning V–XI klassini nähti ette sõjaline õpetus (Türi keskkoolis siiski sõjanduse õpetajat esialgu ei leidunud). Keskkooli teises astmes (VIII–XI klass) esines uue ainenähtu tööõpetus (käsitöö), mis jäeti ära juhul, kui koolis õpetati ladina keelt (vastasel juhul kasvanuks nädalatundide arv lubamatult suureks). Türi keskkoolis oli uueks aineks ka vene keel, mida hakati õpetama esimese võõrkeelena. Teise võõrkeelena esines saksa ja kolmandana ladina keel (viimast õpetati X ja XI klassides käsitöö asemel). Saksa keele positsioon polnud siiski eriti kindel – nii pidid V ja VI klasside juhatajad välja selgitama, kas õpilased pooldavad ühes paralleelis saksa keel asendamist inglise keelega.

Uute õppekavade rakendamisel pidas Türi keskkooli õppenõukogu vajalikuks arvestada eeskätt sellega, mida õpilased seni õppinud olid, ning sellest lähtuvalt lubati võtta õppekavades ette mõningaid muudatusi. Igal juhul pidid õppeaasta lõpuks õpilaste teadmised vastama õppekavas nõutud tasemele.

Õpetajate sõnavõttudest õppenõukogus selgub, et esimesel õppeaastal oli õpilaste töötahe hea, tulemusi halvendas aga õppevahendite puudus. Olukorra parandamiseks loodi õppeainete komisjonid: loodusteadus ja keemia, maateadus, füüsika, ajalugu, eesti keel, vene keel, saksa keel, käsitöö ja tööõpetus, pedagoogilised ained ja filosoofia, matemaatika, joonistamine,

laulmine, kehaline kasvatus. Komisjonidel tuli esitada koolijuhatusle oma seisukohad olemasolevate ja nõudmised uute õppeabinõude kohta.

Õppeedukuse tõstmiseks rakendati teisi meetodeid. Nii loodi õpilaskomiteed, mille liikmed pidid ärgitama kaasõpilasi, neid kritiseerides ja julgustades, paremate tulemuste poole püüdlema.

Klassides peeti klassikoosolekuid, kus arutati puudulike hinnete kõrvaldamist, murelaste õppeedukust vaagiti lastevanemate koosolekutel. Nõrkade õpilaste järje peale aitamiseks määrati eeskujulike õppurite seast šefid ja aineõpetajad viisid läbi konsultatsioone. Õpilaste motiveerimiseks kasutati seinalehte, kus analüüsiti nii heade kui halbade tulemuste põhjusi ning tõsteti sageli õpilasi nimeliselt esile. Ka pioneerid ja kommunistlikud noored kutsusid õpilasi üles hästi õppima ja negatiivseid hindeid vältima. Eelkõige püüdsid nad kõrvaldada halbade õpitulemustega kaaslased oma ridadest, sest nii pioneerid kui kommunistlikud noored pidid olema kooli kõige eeskujulikumad õpilased.

Kehvade hinnete peamise põhjustena tõsteti esile õpilaste halbu koduseid tingimusi, pikka kooliteed ja kergemeelset suhtumist õppetöösse. Paljudel ei edenenud õppetöö nõrga tervise ja sagedaste haigestumiste tõttu. Mõned klassid kannatasid seeläbi, et õpikud ei ilmunud õigeaegselt trükist või polnud õpilastel vajalikke koolitarbeid. Kooli vahetanute puhul süüdistati ka eelmise õppeasutuse madalat taset.

Kuna õppeedukuse languse üheks põhjuseks olid puudumised, nõudis kooli juhtkond õpetajatelt puudumiste põhjuste selgitamist. Juba teisel puudumispäeval tuli klassijuhatajal külastada õpilase kodu. Kooli ilmumisel pidi õpilane esitama puudumistõendi. Põhjuseeta puudumise korral pidi klassijuhataja saatma lapsevanemale hoiatuse võsukese käitumishinde alandamise kohta. Samuti rõhutati range tunnidistsipliini tähtsust õppeedukuse parandamisel. Distsipliini tugevdamiseks nõuti kõigilt õpetajatelt tundide põhjalikku ettevalmistamist ning selle läbiviimist range nõudlikkusega. Ning eelkõige pidi pedagoog ise distsiplineeritud olema.

Rakendatud abinõudest oli õppeedukuse tõstmisel tõepoolest kasu. Kui 1948. aastal sai puudulikke hindeid 34,2% õpilastest, siis 1951. aastal vähenes see näitaja 17%-ini (ligi 700-st õpilasest oli puudulikke 118-l). Seega paranesid keskmised õpitulemused märgatavalt. Kuid muidugi ei tähendanud see, et edaspidi poleks õppeedukusele tähelepanu pööratud. Pigem vastupidi.

Järk-järgult hakati üha enam rõhutama päevarežiimist kinnipidamise vajadust. 1951. aastal nägi vanematele õpilastele kohustuslik päevakava tänapäevaste vabaduste taustal välja üsna jabur. Koolitundidele järgnes lühike puhkeaeg (15.00–16.00), seejärel nähti ette kolm tundi (16.00–19.00) koduste ülesannete lahendamiseks ning tund aega (19.00–20.00) vanemate abistamiseks, spordiks ja lugemiseks; huviringide töös tohtis osaleda kell 19.30–21.00. Pärast seda oli õpilastel väljas liikumine keelatud. Mõistagi tekkis päevarežiimi täitmise osas suuri puudusi.

Eriti rõhutati režiimist kinnipidamise tähtsust eksamite eel. Nii kästi neljandal õppeveerandil piirata õpilaste ühiskondlikku tegevust, huviringide tööd, kino- ja teatrikülastusi; meelelahutusasutusi lubati väisata vaid puhkepäeviti ja

Põhikooli lõpupilt 1964.

Vaade koolimajale.

organiseeritult. Kogu kevadine õppeveerand pühendati kordamisele; kui mõnes aines oli osa programmist veel läbi võtmata, tuli seda käsitleda kordamisega paralleelselt. Nõuti, et kordamisel ei võetaks uuesti läbi raamatut kaanest kaaneni, vaid keskenduda tuli sõlmpunktidele, seostada järgnevat osa eelmisega, koostada lühikokkuvõtteid ja -kavasid. 1950. aastatel sai tavaks korraldada ainealaseid vestlusi teemadel „Kuidas korrata?“, „Kelleks saada?“ jne. Õpitu kordamisele ja eksamiteks ettevalmistumisele pidid suunama oma tegevuse ka kõik ringid. Ühtlasi kaunistati klassiruumid loosungitega, mis kutsusid õpilasi eksameid edukalt sooritama.

Komsomoli algorganisatsiooni ülesandeks oli organiseerida erinevaid ainealaseid kabinette. 1951. aastal avati kuus ainekabinetti: ajaloo, füüsika-matemaatika, keemia-bioloogia, maateaduse, vene keele ning eesti keele ja kirjanduse kabinetti. Edukamalt töötasid eesti keele ja kirjanduse ning keemia-bioloogia kabinet. Neist esimene korraldas jalgrattamatka Kurgjale C. R. Jakobsoni muuseumi ja kohtumise kirjanike Rudolf Sirge ja Muia Veetammega ning viis läbi deklamaatorite konkursi teemal „Kõik teed viivad kommunismi“. Keemia-bioloogia kabinet organiseeris huvitavate katsete õhtu. 1953. aastal piirduti nelja kabinetiga: eesti keele ja kirjanduse, vene keele, füüsika-matemaatika ning keemia-bioloogia. Sel aastal vastutas eesti keele ja kirjanduse kabineti eest kirjandusring. Kabinet koosnes kahest ruumist, kusjuures üks oli keele, teine kirjanduse jaoks. Mõlemas pandi välja tabelid, mis hõlmasid VIII–XI klassi jaoks olulisemaid eesti keele grammatika reegleid ja kirjandusteoseid. Eesti keele kabineti leidis tabelleid pöörd- ja käändkondade, lauseliikmete, häälikuõpetuse ja Stalini teose „Marksism ja keeleteadusküsimused“ kohta. Kirjanduskabinetist võis leida kokkuvõtvad tabelid tähtsamate kirjanike ja nende teoste kohta. Samas oli võimalik raamatuid laenutada.

Niisiis taotlesid Türi keskkooli õpetajad ja õpilased häid eksami- ja õpingutulemusi nii kordamise kui ka päevarežiimi, klassivälise töö, organiseeritud puhkuse ja sportimisega. Kui aga eksamid oodatust kehvemini läksid, otsiti vigu taaskord õpetajates, kes ei olevat oma tööd piisavalt hästi teinud, et õpilased omandanuks kõik teadmised lünkadeta. Õpilasi, kes pidid suve lõpus tegema järeleksameid, ei tohtinud jätta omapead, vaid neile tuli korraldada suvekuudel konsultatsioone.

Kooli lõpuaktused toimusid juuni lõpus või juuli alguses koolimaja aulas, mis kaunistati selleks puhuks lillede, kaseokste ja loosungitega. Kui kahel esimesel õppeaastal lõpetas Türi keskkooli kokku 31 õpilast, siis 1948. aasta lennus oli 44 lõpetanut, kuid 1953. aastaks langes see arv 23-le. Parimaid lõpetajaid ja aktiviste autasustati lõpuaktusel raamatutega. 1948. aastal saadeti kaks õpilast, Juta Lõhmus ja Heino Ruut, isegi Eesti NSV Ülemnõukogu presiidiumi esimehe vastuvõtule. Aastatel 1944–53 lõpetas kuldmedaliga kuus õpilast ning hõbemedaleid anti välja kolm.

Nii mõnigi Türi keskkooli vilistlane sai tuntuks kaugemalgi. 1946. aastal lõpetas kooli hiljem traagiliselt hukkunud kirjanik Silver Anniko, kelle kultusromaan „Rusikad“ tekitas veel hiljaaegu, 2010. aastal omajagu poleemikat. Samal aastal sai lõputunnistuse tulevane armastatud näitlejanna Silvia Laidla. Aasta hiljem astus Türi keskkoolist ellu harrastusnäitleja Heljo Rünne.

Nagu sellel ja ka järgmisel pildil näha võib, olid iga-aastased pildid õpetajatest ja õpilastest kohustuslikud.

Aastal 1949 oli lõpetajate seas ehtekunstnik Haivi Raadik, kes on Türi gümnaasiumi lõpumärgi autor. Kooli lipu kavandanud joonisfilmimeister ja režissöör Rein Raamat lõpetas Türi keskkooli 1950. aastal. 1952. aastast kuulus kooli vilistlaste hulka Eesti kultuuri- ja looduslooo suurkuju Jaan Eilart. Mitmed toonased vilistlased jätkasid eluteed Türi keskkooli õpetajatena (Harri Tempel, Edith Ruisu, Maimu Päärsoo) ning 1948. aastal kooli lõpetanud Kalju Leht töötas aastatel 1968–89 koguni Türi keskkooli direktorina.

Kõige enam raskusi valmistas Türi õpilastele sõja järel uue ainenägemise lisandunud vene keel. Õpilaste tulemused ei vastanud juhtkonna ootustele, esines palju puudulikke hindedeid. Tulemuste parandamiseks loodi vene keele õpetaja Maria Gietzi algatusel grupid, mida juhtisid klasside parimad vene keele oskajad. Ühtlasi korraldas õpetaja Gietz konsultatsioone ja käivitas vene keele ringi, mille eesmärgiks oli süvendada läbivõetud kirjanduse tundmist, süstematiseerida teadmisi ja arendada keeleoskust. Samuti loodeti ringi abil täiendada noorte kirjanduslikke ja poliitilisi teadmisi ning äratada huvi vene keele kõnelemise vastu igapäevaelus. 1950/51. õppeaasta esimesel veerandil korraldas vene keele ring vestluse Maksim Gorki romaani “Ema” ainetel (arutlusele võeti teema “Pavel Vlassov kohtus”), teisel veerandil tutvuti Aleksandr Puškini luulega. Mõistagi toimusid mõlemad ettevõtmised vene keeles. Kuigi õpetajaid kohustati suurendama õpilaste armastust vene keele vastu ja ärgitama neid venekeelseid ajalehti tellima, polnud tulemused hiilgavad. Siiski täiendati kooli raamatukogu venekeelse kirjandusega, hakati välja andma venekeelset seinalehte, korraldati sõprusõhtu Türi vene keskkooli õpilastega, lülitati isetegevusringide ja aktuste repertuaari venekeelseid ettekandeid, organiseeriti temaatilisi õhtuid, kus õpilased esinesid deklamatsioonide, laulude ja lühinäidenditega. Kõigele vaatamata jäid tulemused üpris kesisteks ja olulist murrangut ei saavutatud.

Tavapäraste õppeainete kõrval pöörati 1950. aastatel tähelepanu polütehnilisele haridusele, korraldades ekskursioone käitistesse, traktori- ja maaparandusjaamadesse, sovhoosidesse ja kolhoosidesse. Õppekäigud andsid õpilastele võimaluse tutvuda erinevate mehhaniseeritud tööprotsesside ja mitmesuguste masinatega ning pidanuks süvendama sidet õppeainete ja praktilise töö vahel. Näiteks viis kooli tehnikaring 1953. aastal läbi ekskursiooni Türi rajooni tarbijate kooperatiivi puidutööstusse ning kunsti- ja kirjandusring korraldas kirjandusõhtu teemal „Hariduse polütehniliseerimise küsimused Stalini preemiaga autasustatud teostes“.

Õppekäikude korraldamine ainetundide raames oli tavaline. Loodusteadusi ei olnud võimalik omandada ilma loodusega kokku puutumata. 1947. ja 1950. aastal külastati õpetaja Hendrik Künnapuu juhatusel Tamsalu paemurdu, lubjatehast ja Porkunit. Kaasa toodi taimi, mis olid olulised kooliaia väljakujundamisel, ja mitmesuguseid kivimeid. Hea praktika andis ka töö kooliaias ning erinevate vaatluste ja katsete korraldamine. Äratamaks nooremate õpilaste huvi aiatöö vastu, soovitati organiseerida tööd vastavalt laste eale ja korraldada pisematele pärast tööd mängu.

Igasuguse õpetuse lahutamatuks koostisosaks pidi nõukogude koolis olema kasvatus, eriti ideelis-poliitiline kasvatus. Lihtne viis õpilaste teadvuse mõjutamiseks oli nende lugemisvara kontrollimine. Et vältida omariikluse-igatsust, lülitati kohustusliku kirjanduse hulgast välja paljude Eesti kirjanike looming. Sõjajärgselt ei käsitletud Türi keskkoolis Gustav Suitsu, August Gailiti, Artur Adsoni, Marie Underi, Albert Kivikase, August Mälgu, Karl August Hindrey, Mait Metsanurga, Jaan Lattiku, Karl Ristikivi, Henrik Visnapuu jt teoseid. Kuigi 1945. aasta alguses polnud veel keelatud kirjanike nimistuid,

tuli ometigi kooli raamatukogust osa raamatuid eraldada. Tegutsema pidi ettevaatlikult ja omaenda parema äratundmise järgi. Töö teostamiseks saadeti raamatukogu juhatajale appi keele ja kirjanduse õpetajad. „Õige“ kirjanduse propageerimiseks paigutati klassidesse soovituslike raamatute nimekirjad. Õpetajatele tehti ülesandeks kontrollida, mida õpilased loevad väljaspool kohustuslikku kirjandust ja kuidas nad suhtuvad Stalini preemia laureaatide teostesse. Ühtlasi hakati rõhku panema N. Liidu erinevate rahvaste kirjanike loomingu tutvustamisele.

Oluliseks peeti ajalehtede tellimist. Igal aastal kehtestati klassidele teatud tellimisnorm, mille täitmist tuli jälgida klassijuhatajatel. Eriti rõhutati vajadust, et õpilased telliksid ajakirjandust ka suveks, sest „ajakirjanduse kaudu ei kaota nad sidet ümbritseva maailmaga ja laiendavad oma silmaringi. Tuleb soovitada kaastöö tegemist ajalehtedele ja ajakirjadele. Seoses sellega areneb ja täieneb õpilaste väljendusoskus. Tuleb igati õpilastele selgeks teha ajakirjanduse tellimise vajadus.“ Kõige enam ärgitati õpilasi kohaliku rajoonilehe tellimisele; pioneeride lugemisvara hulka pidi kindlasti kuuluma ka ajaleht Säde; kommunistlike noorte tellimisnimekirja lisati täiendavalt Noorte Hääl ja Stalinlik Noorus või Komsomolskaja Pravda ja Stalinskaja Molodjož. 1949. aastal telliti Türi keskkoolis kõige enam ajalehte Järvalane, sellele järgnesid Rahva Hääl ja Noorte Hääl ning ajakirjad Stalinlik Noorus ja Kehakultuur. Mitmed õpilased, peamiselt kommunistlikud noored, olid elukohalähedastes kolhoosides ajakirjanduse tellimuste vastuvõtjaks, astudes seejuures omavahelisse võistlusesse.

Kool kontrollis ka õpilaste meelelahutusi. Kino ja teatrietendusi ei saanud külastada oma suva järgi, vaid üksnes organiseeritud ühiskülastuste raames. Pärast kino ja teatri ühiskülastusi viidi läbi kohustuslik arutelu. Ent paljud õpilased käitused isepäiselt ning tõsiseks probleemiks said loata täiskasvanutele mõeldud filme vaadanud õpilased. Omavoliliste kinokülastuste tõkestamine tehti ülesandeks õpetajatele, vahele jäänud õpilasi hoiatati, võeti ühendust nende vanematega ja alandati käitumishinnet ühe palli võrra. 1945. aastal kontroll mõnevõrra nõrgenes: VIII–XI klasside õpilastel lubati käia valitud eeskavaga teatrietendustel ilma eriloata, I–VII klasside õpilased pidid selleks klassijuhatajalt loa saama. 1950. aastast kokkuvõtteid tehes anti teada, et „vastu tulles õpilaste soovidele, on korraldatud tunduvalt rohkem kinoetenduste ühiskülastusi kui eelmisel õppeaastal. Eriti suure huviga vaatasid õpilased selliseid filme nagu „Berliini langemine“, „Stalingradi lahing“, „Töötus“, „Inimene relvaga“. Samuti on korraldatud ühiseid teatrikülastusi. Nii vaadati hiljuti A. Jakobsoni „Võitlust rindejooneta“.“

Väljaspool kooli toimuvatel peoõhtudel võisid õpilased viibida ainult tantsu alguseni, tantsima jääda aga ei lubatud. Koolipidudelgi keelati tangod ja fokstroid kui „lõmitamine Lääne manduva kultuuri ees“, selle asemel korraldas komsomolikomitee ballitantsude õppimise.

1944/45. õppeaastal rajati kooli raamatukogu juurde õpilaste lugemislaud ja punanurk. Punanurk kujunes pioneeride ja kommunistlike noorte töötoaks, kus leidus erinevaid propagandistlikke ajakirju-ajalehti ja poliitilist kirjandust. Korrapidajaõpetajatel tuli juhtida õpilaste tähelepanu punanurgas leiduvale kirjandusele ning anda punanurgas viibivatele õpilastele kõikides küsimustes nõu ja abi. Õpetajate tuppa sisustati õpetajatele mõeldud punanurk-lugemistuba.

Klassijuhatajad vastutasid selle eest, et klassid oleksid alati puhtad ja nägusad. Igas klassis pidid olema seinal õpilaste reeglid, õpilaste nimekiri ja sünnipäevad, eraldi veel kommunistlike noorte ja/või pioneeride nimekiri, inventari loend, klassiorganisaatori, tema abi, spordiorganisaatori ja sanitaarvoliniku nimed ning klassi õppeedukust kajastav graafik. Erilist tähelepanu pöörati klassiruumide kaunistamisele riiklike tähtpäevade eel.

Tublid sportlased võidetud auhindadega.

Üheks olulisemaks tähtpäevaks oli toona Ülemnõukogu valimiste päev, mille puhul käis alati kibe töö ka koolides. Valimiseelne selgitustöö toimus nii klassides kui kogu koolipere ühiskoosolekuil. Õpilased ja õpetajad pidid end täiendama poliitilise kirjanduse lugemisega ja jälgima pidevalt ajalehti. Erilist tähelepanu pöörati valimisealistele õpilastele. Näiteks 1946. aastal korraldati neile kooli punanurgas kokkusaamine direktoriga, kes selgitas valimiste tähtsust ja noorsoo osa valimistel. Koolil oli kohustus võtta „šefluse alla“ mõni valimisjaoskond ja seal igati abiks olla. Õpetajad ja komnoored aitasid korraldada ja sisustada agitatsioonipunkte, paljud õpetajad tegutsesid agitaatoritena, vanemaid õpilasi rakendati valijate nimekirjade koostamisel, kontrollimisel ja ümberkirjutamisel. Ülesandeid jagus teistelegi, sest valimiste auks korraldati ümbruskonna kolhoosides mitmesuguseid meelelahutuslikke üritusi, sh isetegevusõhtuid.

Lisaks õpilaste poliitilisele kasvatamisele kehtestati noorte distsiplineerimiseks lõputu hulk reegleid. Üks varasemaid oli nõue tarvitada õpetajate poole pöördudes väljendit „õpetaja“ või „seltsimees“ (mitte aga „proua“, „preili“ või „härra“). Kõiki koolimajas viibivaid vanemaid inimesi tuli viisakalt tervitada. Kooli kantseelisse ja õpetajate tuppa sisenedes, samuti vastama minnes ja vastamist lõpetades, pidid õpilased tegema kummarduse; kohalt vastates seisti sirgelt pingi kõrval. I–VII klassi poisid võisid kanda ainult lühikesi juukseid ja tütarlapsed kinnipandud juukseid. Õpilaste riided pidid olema puhtad ja korrektsed, püksid pressitud. Kooli ruumides ei tohtinud kanda muhve, ega „möödunud aja ilmega“ ehteasjakesi. Suitsetamine oli rangelt keelatud, karistuseks ähvardati koolist välja heita (tegelikult piirdui käitumishinde alandamisega).

Kui materiaalne olukord veidi paranes, hakati nõudma katepabereid õpikute ja vihikute ümber. Raamatutesse kritseldamine, kirjutamine, allajoonimine oli rangelt keelatud ning selle vastu võitlemiseks kontrollisid aineõpetajad ja klassijuhatajad pidevalt õpikuid. Oluliseks peeti, et vihikud oleksid korralikud ja puhtad, ei tohtinud esineda plekke ega kirjutada üle ääre. Taotleti ühtlast ja üldist puhtuse- ja korrajoont. Ilmselt see paljuski saavutati, sest kooli muuseumis leiduvad tolleaegsed vihikud on täidetud laitmatu käekirjas. Isegi III klassi õpilased kirjutasid ilukirjas, tekstid oleks justkui trükitud.

Eraldi reeglid kehtisid vahetundide kohta: õpilased ei tohtinud jääda klassi, vaid pidid koridoris jalutama; jooksmine, aga ka akende ja seinte ääres seismine oli rangelt keelatud. Seejuures tohtisid õpilased viibida vaid sellel korrusel, kus asus nende klass. Ametisse seati korrapidajaõpetajad ja -õpilased, kes pidid tagama korra vahetundides. Õpetajatel oli kombeks saata distsipliinirikkujad direktori või õppealajuhataja juurde. Nimetatud karistusvahend oli küll lubatud, ent sellega ei soovitatud liialdada, kuna vastasel juhul võiks kooli juhtkond muutuda „riidlemismasinaks“ ja õpetajate autoriteet väheneks. Laialdaselt kasutati distsipliinirikkujate kritiseerimist kooli üldkoosolekutel ja seinalehes. Kindlaks määrati kooli sisenemise ja väljumise kohad, jalgrattaid lubati hoida vaid kooli tagaküljel ja rattaga ümber maja sõitmine oli keelatud. Samuti ei tohtinud õpilased viibida purskkaevu basseini lähedal.

Nõukogude pedagoogilt nõuti palju. Eelkõige pidi ta aitama kaasa kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele, jagades noortele eesrindlike teadmisi ning kasvatades neid pidevalt nõukogude patriotismi vaimus. Lisaks pidid õpetajad osalema aktiivselt ühiskondlikes töodes, tegutsema propagandistide ja agitaatoritena, tegelema pidevalt enesetäiendamisega – nii omal erialal kui ka, mis oli eriti oluline, ideelis-poliitilisel alal. See-eest hindasid partei ja valitsus pedagoogide suurt tööd kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel vääriiselt. Mitmete Türi keskkooli õpetajatele omistati haridustöö eesrindlase austav nimetus, mitmete võimaldati sanatoorne ravi N. Liidu kuulsamais raviasutustes, samuti puhkuse veetmine tuusi-

kutega. Vähemasti nii väitis Türi keskkooli vene keele õpetaja Batõr Adõlov oma 1951. aasta sõnavõtus.

Sõjajärgseil aastail valitses kõikjal Eestis vilunud ja kutsega õpetajate nappus. Paljud Eesti Vabariigi aegsed pedagoogid ei sobinud oma vaadete poolest enam õpetama. Türi keskkoolis töötas vaadeldaval perioodil ligikaudu 80 õpetajat. Neist kõigest 5–6 alustasid seal juba omariikluse ajal ning veel 10–11 oli lisandunud sõja-aastail. Kooli taasavamisel asus esmakordselt Türil õpetajatena tööle 12 inimest. Edaspidi muutus kooli pedagoogiline koosseis pidevalt:

Aasta	Asus tööle	Lahkus töölt
1945	5	1
1946	4	6
1947	8	9
1948	2	3
1949	5	6
1950	4	7
1951	10	0
1952	7	3
1953	10	6

Lisandunute puhul on keeruline midagi konkreetselt öelda, põhjusi võis olla mitmeid: klassikomplektide arvu kasv, normkoormuse muutmine jne. Ent lahkunute puhul võib üht-teist oletada, kuna lahkujate arv oli suurim aastatel 1946–47 (lahkus 15) ja 1949–50 (lahkus 13). Aastatel 1949–51 vallandus teatavasti enneolematu surve ja massiterror, mille abil Moskva püüdis tõrjuda Eestist välja nii siinse euroopaliku rahvuskultuuri kui ka selle kandja – iseseisvusaegse intelligentsi, sh õpetajaskonna. 21.–26. märtsil 1950 toimunud EK(b)P keskkomitee VIII pleenumil Eesti kultuuritegelaste ja haritlaste aadressil kõlanud süüdistused kodanlikus natsionalismis vallandasid kõige ulatuslikuma tagakiusamiste laine, mille ühe tagajärjena keelati pea pooltel senistel õpetajatel töötamine oma erialal.

Kuid VIII pleenum oli vaid üheks nõukoguliku terrorirežiimi verstepostiks. Kuigi esimestel sõjajärgsetel aastatel oli arreteerimisi veidi vähem, ei peatunud repressioonid hetkekski: julgeolekuorganid kogusid süütõendeid ja valmistasid ette uusi süüasju. Repressiivmasina hammasrataste vahele sattusid kõik „rahvavaenlaste“ hulka liigitatud, sh muidugi ka õpetajad. Inimesed, keda süüdistati „isamaa reetmises“, „okupantide käsilaseks olemises“, „natsionalismis“, „bandiitluses“, „kulakluses“ jt kuritegudes, sunniti töölt lahkuma ning enamik neist kadus peagi teadmatusse. Suurima massirepressioonina viidi kõigis kolmes Balti riigis 1949. aasta kevadisel koolivaheajal läbi küüditamine, mille tulemusena deporteeriti Eestist lahkuma üle 20.000 inimese. Teadaolevalt kuulusid märtsiküüditatute nimekirja ka Türi keskkooli algklassiõpetajad Ester ja Irene Taavet, kellel aga õnnestus pääseda.

Kuna kõrgharidust ja õpetaja kutset omavaid ning seejuures poliitiliselt ustavaid pedagooge nappis, võeti tööle erihariduseta inimesi. Nende teadmisi ja oskusi tuli hakata lihvimise otse töö käigus ja seda pidid tegema kogunud õppejõud. Üheks taoliseks hinnatud pedagoogiks oli Türi keskkooli eesti keele õpetaja (aastail 1940–63) Viktor Viilup, kelle arvamust küsiti ja kelle seisukohtadega arvestati.

Muidugi ei pääsenud ka hea õpetaja ajastuomastest grimssidest. Nii kinnitas V. Viilup 1951. aastal, et hea õppe edukuse saladuseks olevat Lenini ja Stalini teoste, eriti Stalini teose „Marksism ja keeleteaduse küsimused“, uurimine. Alles teises järjekorras tuli nõudmine, et õpetaja valdaks oma ainet täiuslikult ja valmistaks kõik tunnid hoolikalt ette. Kolmandaks pidas Viilup vajalikuks tihedat teadmiste kontrolli nii suuliselt kui kirjalikult. Igaks tunniks tuli valmistada ette 3–4 õpilasele 3–4 küsimust, millele need õpilased vastasid kirjalikult; paralleelselt vastasid teised õpilased teistele küsimustele suuliselt. Selline meetod pidi aitama klassi aktiviseerida, sest ükski õpilane ei jää tegevusetuks – kes vastab kirjalikult, kes suuliselt, kes esitab küsimusi kaasõpilasele. Muide, vaid aasta hiljem oli õpetaja Viilup oma seisukohti teadmiste kontrollimise osas muutnud – nüüd pidas ta paremaks hoiduda õpilaste küsitlemisest üheaegselt mitmel erineval viisil ning soovitas rakedada korraka ainult üht vastamisviisi.

Türi kooli märgid ja medal.

Kevadine spordipäev kooli juures.

Lisaks vanemate kolleegide nõuannetele pidid õpetajad oma töös lähtuma kooli õppenõukogu otsustest. Neid otsuseid oli rohkesti ja need käsitlesid küllalt erinevaid aspekte. Olgu siinkohal esitatud mõned näited: iga õpetaja on kohustatud ennast pidevalt ideelis-poliitiliselt ja teoreetilisel täiendamisele; õpetajad peavad end järjekindlalt kursis hoidma parteidokumentide ning riigijuhtide, eriti Stalini kõnede ja teostega kasutades neid õppe- ja kasvatustöös; õpetajad peavad igaks tunniks koostama konkreetse ja hästi läbi mõeldud tööplaani; õppetunnid tuleb viia läbi kõrgel ideelis-teaduslikul tasemel ja pedagoogika kõigi nõuete kohaselt (õige ajaline jaotus, näitlikustamine, klassi aktiveerimine, uue aine kinnistamine, side kaasajaga) jne.

N. Liidu hariduspoliitika ja nõukoguliku pedagoogika põhiseisukohtade selgitamiseks hakati vahetult pärast sõda välja andma ajalehte Nõukogude Õpetaja ja ajakirja Nõukogude Kool, millega kursis olekut nõuti kõikidelt pedagoogidelt. 1945. aasta suvel asutati Tallinnas vabariiklik õpetajate täiendusinstituut (VÕT), mille ülesandeks sai õpetajate ja koolijuhtide teadmiste ja oskuste täiendamine ning nende kvalifikatsiooni tõstmine. Pedagoogide meetoodiliseks abistamiseks hakkas VÕT välja andma kogumikku „Abiks õpetajale“. Maakondades alustasid tööd VÕT-ile alluvad pedagoogilised kabinetid, mis omakorda juhtisid koolides loodud meetoodilisi ringe. Meetoodiliste ringide peamiseks eesmärgiks oligi vähevilunud algajate õpetajate meetoodiline abistamine ning nende üldpedagoogilise ja poliitilise haridustaseme tõstmine. Selleks korraldati ringide koosolekuid, kus kogunud õpetajad oma teadmisi jagasid. Türi keskkooli meetoodilise ringi esimene koosolek toimus 22. aprillil 1945.

Lisaks pidid nooremad õpetajad järjekindlalt külastama vanemate kolleegide tunde. Tunni külastamisele järgnes kohe selle ühine arutlus, millele võis hiljem järgneda käsitus ainekomisjonis. Ainekomisjonide ülesandeks oli aineõpetajate omavaheline koostöö õpilaste õpetamisel ja juhendamisel. 1951. aastal määras direktor igale noorele õpetajale kogunud kolleegide hulgast šefi. Šeff pidi oma ülesandesse suhtuma täie tõsiduse ja asjalikkusega, mitte kunagi keelduma tema šeffluse alla antud õpetaja toetamisest.

Huvitegevus

Türi keskkoolis töötas hulk erinevaid ringe – nii puht huviringe kui ka selliseid ringe, mille tegevus oli suunatud õppe- ja kasvatustöö tõstmisele.

Palju tähelepanu pöörati laste sportlikule aktiivsusele ning õpilastelt oodati häid tulemusi erinevatel spordialadel. Selle saavutamiseks loodi Türi keskkoolis kehakultuurikollektiiv, mis jagunes mitmeks seksiooniks. Kehakultuurikollektiivi tegevust juhtis nõukogu, kuhu kuulusid õpilaste esindajad V–XI klassidest. Lisaks valiti igast klassist üks spordiorganisator, kes jäi vahendajaks klassi ja kollektiivi nõukogu vahel. Õpilastest koosneva nõukogu tööd suunasid kehalise kasvatuse õpetajad Reet Rohtpalu ja Alma Toomsalu.

Kehakultuurikollektiiv oli peamine sportlike ürituste algataja, selle eestvedamisel peeti võrkpalli- ja suusavõistlusi

ning loodi rahvatantsu- ja maleringid. 1946. aasta seisuga oli kollektiivil 97 liiget, lisandunud olid tantsu-, võimlemis- ja talispordisektsioonid, mille tegevust juhendasid õpetajad Pilvi Üllaste ja Ants Sarv. 1947. aastaks kasvas kollektiivi liikmete arv 157-ni ning tööd alustasid poksi- ja laskesektsioonid.

1947. aastal võitis õpilane Evi Mikkelsaar ENSV koolinoorte vabariiklikel suusavõistlustel meistritiitli. 1948. aasta saavutustest väärib esiletõstmist teine koht Järvamaa koolinoorte malevõistlustelt, mis oli seda hinnatavam, et malesektsioon kannatas ruumide puuduse käes ja õpilased pidid harjutama kodudes. Kooli malemeistriks oli Arvi Tarjus.

1949. aastal kerkis jõuliselt esile võimlemise sektsioon, mille tegemised jõudsid koguni kohaliku ajalehe veergudele: „Moodustatud 3 võimlemisrühma: 2 tütarlaste, 1 noormeeste. Pingsa töö tulemusena said kõik rühmad, esinedes koolinoorsoo omaloomingu olümpiaadil kohaliku komisjoni ees, hea tunnustuse osaliseks. Eriti hea mulje jättis vanemate tütarlaste kunstvõimlemisharjutuste kombinatsioon vahenditega (pallid, lindid, rõngad). Harjutus esitati sujuvalt ja puhtalt. Hästi esinesid ka noored tütarlapsed põrandvõimlemises. Suurima tähelepanu ja heakskiidu võitsid poisid (VIII–XI klass) harjutustega matil ja rööbaspuudel.“ Samal aastal osaleti Järvamaa koolinoorte spartakiaadil, kus saavutati Paide ringkonna järel II koht.

1950. aastaks kasvas kehakultuuri populaarsus veelgi. Eelpool nimetatule lisandus pallimängude sektsioon ning male sektsiooniga liitusid kabetajad. Kõige edukamalt töötasid võimlemise, male-kabe, rahvatantsu ja talispordisektsioonid. Raskusi oli pallimängudega, kuna koolil puudus võimla. Keeruline olukord valitses ka poksisektsioonis, kus töö seisis sporditarvete puudumise taga. Kuid üldiselt tegutseti aktiivselt: osaleti mitmel koolinoorte võistlustel, sportlaste eestvedamisel korrastati kooli staadion ning kollektiivi nõukogu andis välja oma häälekandjat Rekord.

Kuid 1952. aastaks toimus langus, kuna senised paremad sportlased olid kooli lõpetanud, aga noorematega tegeldi vähe. Vahepeal oli lisandunud küll veel lauatenise sektsioon, ent sellegi tööd pärssis sporditarvete (tenniselaua) puudumine. Jätkuvalt püsis heal järjel suusatamine, ehkki tunda andis end suuskade vähesus.

1947. aastal hakati Türi keskkoolis tõsiselt viljelema rahvatantsu. Rahvatantsurühma asutas Erna Kaasik, kellest sai 1997. aastal Järvamaa kultuuripreemia (elutöö preemia) laureaat. Erna Kaasiku juhtimisel osaleti korduvalt nii üldlaulu- ja tantsupidudel Tallinnas kui ka olümpiaadidel. 1949. aastal tuli vabariiklikul olümpiaadil esitada rahvatantsud „Kuljus“, „Ülejala polka“, „Labajala valss“ ja „Härjatants“ ning karakertantsud „Viguri polka“ ja „Midrilind“.

Spordi ja rahvatantsu kõrval kuulus keskne koht 1945/46. õppeaastal asutatud kirjandus- ja kunstiringile. Ringi algusaastail käsitleti vene kirjanike kõrval suures osas eesti autoreid. Näiteks uuriti Lev Tolstoiga paralleelselt Anna Haava ja Eduard Bornhöhe elutööd ja loomingut. 1946. aasta detsembris organiseeriti Juhan Liivi õhtu ja Lydia Koidula mälestusõhtu – sel puhul lavastati Koidula näidend „Säärane mulk“.

1947. aastal viidi läbi Eduard Vilde 82. sünniaastapäeva aktus, millel osales kogu õpilaspere. Aktusel kanti ette ülevaade kirjaniku eluteest, esitati referaate tema loomingu probleemistikust ning katkendeid „Mahtra sõjast“ ja „Pisuhännast“. Aktusega tähistati ka Anton Hansen Tammsaare 7. surma-aastapäeva. Tol aastal osales kunsti- ja kirjandusringi töös 65

Keskkooli lõpueksam.

Huvitegevuse hulka käis kindlasti ühine kalalkäik.

õpilast. Ringi juures töötasid deklamatsiooni- ja näiterühm, kes kandsid 1947. aasta kevadel Türi rahvamajas ette E. Vilde lavastuse „Pisuhänd“ ja laulmisõpetaja Pilvi Üllaste omaloomingu, rütmilise pantomiimi „Emajõe legend“, mille tegelaskond küündis 60-ni ja sisaldas 20 tantsu.

1948. aastal korraldati uudse üritusena kõnevõistlus, mille üldteemaks oli Nikolai Ostrovski romaan „Kuidas karastus teras“. 1949. aastal tähistati Aleksander Puškini 150. sünniaastapäeva ja Anna Haava 85. sünniaastapäeva. Mida aeg edasi, seda jõulisemalt tõusis ringi tegevuses esile nõukogude kirjanduse propageerimine. Kirjandusõhtute ja mälestusaktuste sihiks sai vanema kirjanduse tõlgendamine marksistlikelt ja revolutsioonilistelt seisukohtadelt.

Edukas oli 1947. aastal alustanud muusikaring, mida juhendas matemaatikaõpetajast muusikahuviline Edith Seitam. Vaatamata ringi noorusele, kirjutas ajaleht Järvalane juba 1948. aasta alguses selle „tähelepanuväärsetest tulemustest muusikalise isetegevuse viljelemisel“. Lühikese ajaga loodi sega- ja naiskoorid, mis andsid esimese avaliku kontserdi sama aasta detsembris, kontserdil osalesid ka varem asutatud džässorkester ja solistid. Džässorkester saavutas oma esinemistega suure populaarsuse nii Türil kui kaugemal. Hiljem esinesid muusikaringi koorikollektiivid ja solistid korduvalt mitmesugustele tähtpäevadele pühendatud kooli ja ülelinnalistel aktustel. E. Seitami eestvedamisel valmistusid koorid koolinoorte olümpiaadiks ja XIII üldlaulupeoks. Muusikaringi üheks eredaimaks ettevõtmiseks sai August Kitzbergi muusikalise komöödia „Kosjasõit“ lavastamine. Näidend, milles lõi kaasa rohkem kui 60 õpilast, esietendus 20. märtsil 1948 Türil, kuid hiljem külastati „Kosjasõiduga“ ka teisi Järvamaa paiku ning naabermaakondi.

Kuna koolil polnud eriharidusega lauluõpetajat, otsustati koolitada välja oma õpilaskoorijuhid. 1950. aastal osales Edith Seitam Tallinnas koorijuhtide kursustel ning jagas kohe seejärel omandatud teadmisi koolis muusikaringi liikmeile. Teiste hulgas sai just sel moel oma esimese dirigendikogemuse Tallinna muusikakeskkooli tulevane direktor Endel Loitme. Muusikaringi tegevus üha laienes: tegutsesid solistid, ansamblid, koorid ja orkestrid; esineti Eestimaa erinevais paigus; kontsertidel esitati nii maailmaklassikute kui Eesti heliloojate loomingut. Näiteks 1951. aasta kevadpeol „Nõukogude rahvaste sõprus“ kanti ette rahvalaule, filmide ja ooperite muusikat ning Veljo Tormise ja Gustav Ernesaksa meloodiaid, aga kõige selle kõrval ka seitse poliitilist pala, mis ülistasid Leninit, Stalinit, kolhoosikorda jne.

Loodusteaduste ringi esimene töökoosolek peeti 1948. aastal. Ring jagunes bioloogia, geoloogia-geograafia ja keemiasektioonideks ning tegeles esmajoones õppeaduse töstmisega loetletud ainetes. Kuid selle kõrval korraldati ka temaatilisi üritusi (referaatõhtud, laboratoorsed katsed), valmistati õppevahendeid (sh herbarium) ja peeti konkursse (nt parima keemiku nimele). Loodusteaduste ringi bioloogiasektiooni peamiseks tegevusalaks kujunesid mitmesugused mitšuurinlikud katsed, millega püüti illustreerida keskkonnatingimuste mõju taimedele ning muutlikkuse ja pärilikkuse vahekorda. 1950. alguses rajati õpetaja Hendrik Künnapuu initsiatiivil ühte klassiruumi elavnurk. Elavnurgas leidis kummekond isevalmistatud akvaariumit, kus kasvatati karpe (sh peegelkarpe), kuldkalu, kokresid ja röövkalu. Kalu toideti sügisel mullaga täidetud kastidesse varutud vihmaussidega. Lisaks peeti elavnurgas stepikilpkonni ja merisigu. Loomade eest hoolitsemise kõrval

viidi elavnurgas läbi mitmesuguseid katseid ja vaatlusi. Kõige sellega tegelesid laborant ja loodushuvilised õpilased – teiste seas hilisemad tuntud bioloogid Jaan Eilart, Kaljo Pork, Arvi Järvekülg ja Uudo Roosimaa.

Tehnikaring, mida juhendas August Seitam, paistis silma eelkõige näitlike õppevahendite valmistamisega. Hulk noorte tehnikute ehitatud eksponaate elektri, optika, mehaanika jt aladel osales üleliidulisel õpilastööde võistlusel.

1950. aastal osalesid Türi keskkooli õpilaste tööd Tallinnas toimunud vabariiklikul näitusel „10 aastat hariduselu Nõukogude Eestis“. Erilist tunnustust pälvis muusikaringi väljapanek, mis sisaldas pille, noodikogusid, 1950. aasta üld-laulupeol osalenud nais- ja segakoori vormirõivaid, kooride embleeme ja muusikaringi kroonikat. Kiituse osaliseks said veel eesti keele ja kirjanduse alane meetoodiline väljapanek, mis olevat kajastanud hästi ülesannet „kirjandus kui võitlusrelv“, ning õpilaste valmistatud füüsika katseriistad ja rikkalikud loodusteaduslikud väljapanekud (bioloogilised ja geoloogilised kogud, herbaarium jt).

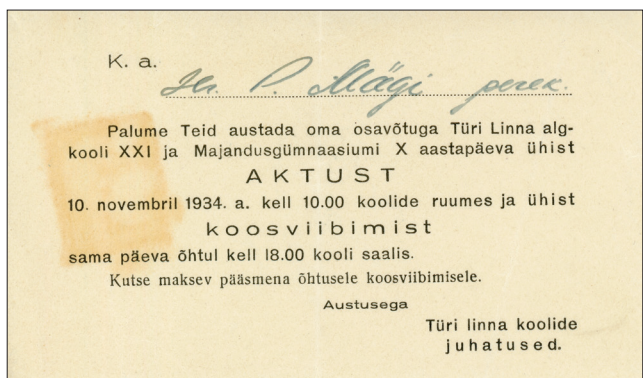
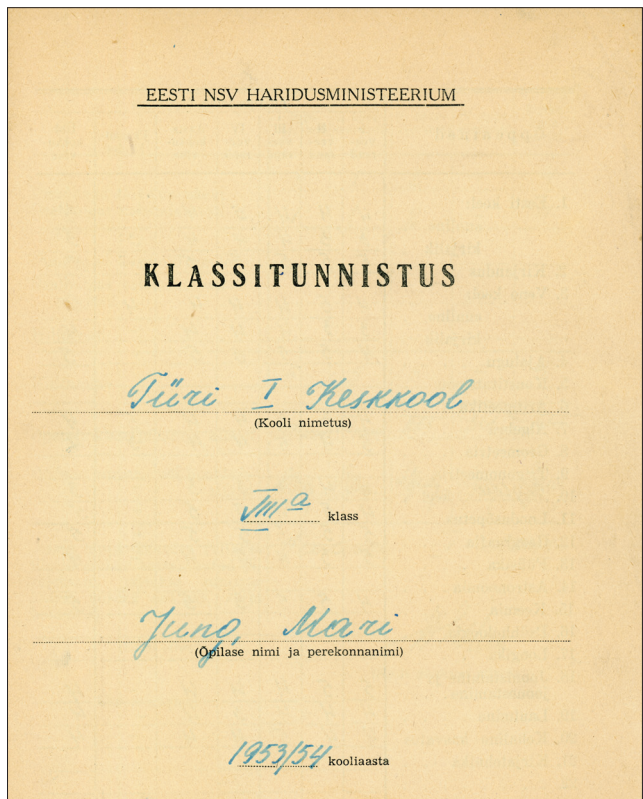
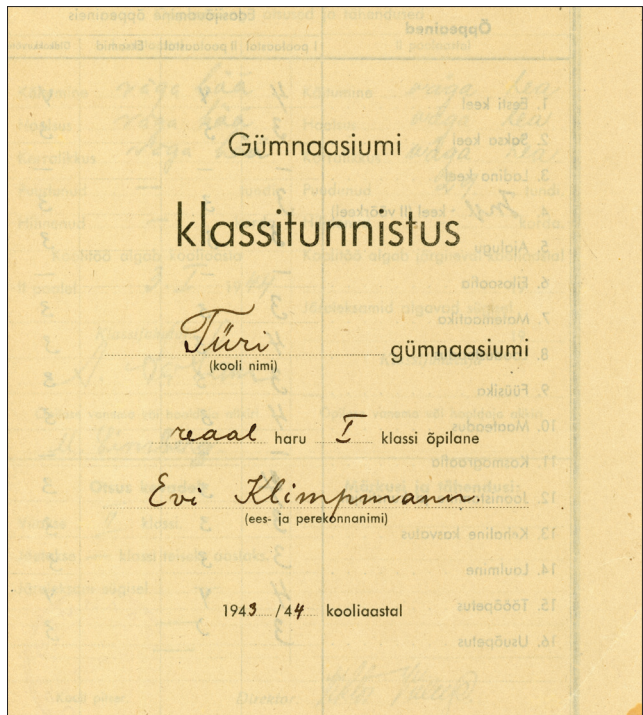
Lisaks kirjanduse ja kunsti, muusika, loodusteaduste ning tehnikaringidele, tegutsesid vaadeldaval ajavahemikul Türi keskkoolis ajaloo ja poliitring, vene keele ring ning reaaltegevuse ring. 1948. aastal alustas tööd Lenini eluloo õppering.

Kool ja huviringid olid aktiivselt tegevad õpilaste koolivaheaegade sisustamisel. Nii korraldas kehakultuurikollektiiv talvel suusakursusi ja propageeris teisi talispordialasid (uisutamine, kelgutamine), suviti aga ujumiskursusi. Lisaks organiseeris kool matku, sõjaväelisi ja sportlikke mängu, kinoetendusi, kohtumisi suurest isamaasõja veteranide, teadlaste, kirjanike ja teiste kultuuritegelastega. Kõik klubid ja punanurgad anti koolivaheajaks õpilaste kultuuriliseks teenindamiseks nende käsutusse. Kirjandushuvilised õpilased tegelesid loometööga, kirjutasid artikleid seinalehe tarbeks ja isegi näidendeid. Suvel abistati kohalikke kolhoose heinatööl ja oldi abiks kooli remontimisel, samuti tehti tööd kooliaias. Traditsiooniliselt osaleti koolinoorte spartakiaadil ja Türi rajooni laulupäeval.

Suurt tähelepanu pöörati harivatele väljasõitudele ja ekskursioonidele. 1952. aasta kevadel sedastas õppenõukogu: „Pole õige anda ekskursioonile kitsas erialane sisu. Õpilaste sellistel üritustel on kompleksne iseloom. Sealjuures peab aga olema igal matkal kindel suund, mille eesmärk on kindlaks määratud marsruudi määramisega. Peateema kõrval pöörata tähelepanu ka kõikidele teel leiduvatele objektidele. Peanõudeks iga ekskursiooni läbiviimisel on see, et juht on hästi tuttav marsruudiga. Kindlaks määrata ööbimis- ja peatuskohad jne. Ekskursandid olgu varustatud kõige olulisega. Lõpuks tuleb teha kokkuvõtteid. Pidada matka- või ekskursioonipäevikut, koostada albumeid ja kollektsioone.“

1947. aastal külastasid kirjandushuvilised Koidula muuseumi Pärnus, 1948. aastal aga Carl Robert Jakobsoni hauda Kurgjal. Samal aastal käis loodusteaduste ring tutvumas Navesti jõe ääres leiduvate kivimitega. 1951. aastal korraldati kokku seitse ekskursiooni, kaks neist Eestist väljapoole. 1952. aastal viidi läbi vaid kaks ekskursiooni, sest loomahaiguste tõttu suleti sissepääs paljudesse Eesti piirkondadesse ning õpilasekskursioone ei lubatud oma rajooni piirest väljuda.

Suviste ürituste initsiaatoriteks olid ka kommunistlikud noored ja pioneerid. Nende ülesandeks oli korraldada õppekäike kolhoosidesse ning koos kooli juhtkonnaga orga-

Mõned klassitunnistused ja üks kutse.

Kool on selles hoones lõpetanud, kohe on algamas ümberehitus vallamajaks.

niseerida suviseid pioneerilaagreid. 1950. aastal veetis linnalaagris suvevaheaega 30 pioneeri. Samal aastal korraldati Türi treeninglaager Järvamaa koolinoorte spartakiaadi parimatele sportlastele. Sportlaste kasutada oli Türi keskkooli hoone, spordiväljakud ja ideoloogilistel kaalutlustel ka punanurk.

Erinevaid üritusi kajastati seinalehtede abil. Türi keskkoolil oli neid terve rida: Meie Rada, Vabades Voogudes, Tungal, Abituurium jne. Peaaegu igal klassil ja kõigil ringidel oli oma seinaleht. Seinalehti avaldati reeglina erinevate tähtpäevade puhul, näiteks Lenini sünni- ja surmapäev, punaarmee aastapäev, naistepäev, NSV Liidu konstitutsiooni aastapäev, tuntud kultuuritegelaste (Vilde, Tammsaare) sünni- ja surmapäevad jne. Hiljem, nõukogude režiimi süvenedes, vähenes Eesti kultuurile pühendatud seinalehtede osakaal tuntavalt. Lisaks temaatilistele artiklitele ei puudunud seinalehtedest lõbusad lood koolielust, omaloomingulised kirjutised ja joonistused. Sageli esines väljavõtteid Lenini teostest ja tsitaate „Kalevipojast“. Mis puutub seinalehtede kvaliteeti, siis ajaleht Järvalane tõi Türi keskkoolis väljaantavaid teistele Järvamaa keskkoolidele eeskujuks.

Kooli õpilaskomitee seinalehel Noor Leninlane oli veidi teistsugune roll. Seal kritiseeriti üksikuid õpilasi, avaldati artikleid poliitilistel teemadel, käsitleti ringide tegevust ning propageeriti õppeedukuse ja distsipliini parandamist, pöörates erilist tähelepanu võitlusele „kodanlike igandite ja lääne manduva kultuuri ees lömitamise vastu“. Kuid mitte kõik ei olnud sama meelt, ette tuli ka olukordi, kus õpilased joonistasid seinalehtedele salaja haakriste.

Oma seinaleht oli ka kommunistlikel noortel ja pioneeridel. See kandis nime „Oma Tahe“ ja peegeldas organisatsiooni liikmete tööd ja tegevust. Kommunistlike noorte ja pioneeride rühmad olid esimesed õpilaskomiteed, mis Türi keskkooli taasavamise järel loodi. Juba 27. novembril 1944 luges direktor koolipererele ette hariduse rahvakomissari käskkirja, milles nõuti nimetatud organisatsioonide asutamist. Pioneeriks võisid saada õpilased vanuses 10–15 aastat, seejärel olid nad piisavalt vanad komnoortega liitumiseks. Ka õpetajatel oli oma roll – neil tuli igakülgset abistada pioneerijuhti koonduste, mängude, lõkkeõhtute, laagrite jms ürituste korraldamisel.

Ideaalis pidanuks kõik eeskujulikud ja tublid õpilased tegutsema pioneeride või kommunistlike noortena ning kehvedamad püüdlema selle poole. Tegelikult esines Türi keskkoolis õpilaste värbamisega raskusi. Pidevalt tuli teha propagandat ja meelitada lapsi erinevate hüvedega. Selgitustööd oli vaja ka lastevanematele, et need oma järeltulijaid soovitas suunas mõjutaksid. Kõige tugevamalt survestati õpetajate lapsi, kes pidid olema kaaslaste eeskujuks ja neid liikmeks meelitama. Teisest küljest aga ei võetud organisatsioonidesse kaugeltki kõiki tublisid õpilasi, vaid jälgiti õige tähelepanelikult nende sotsiaalset päritolu, sest „kulakute“, „bandiitide“ ja muude „rahvavaenlaste“ lapsed ei sobinud ei pioneeriks ega komnooreks.

1952. aastaks oldi Türi keskkoolis tegutsenud pioneeride- ja komsomoliorganisatsiooni tööga enam-vähem rahul. Pioneeride arv oli tunduvalt kasvanud, ent üleminek komnoorte ridadesse vajas veel tõhustamist. Mitte kõik pioneerieast välja kasvanud ei soovinud jätkata kommunistlike noorte ridades. Selle soodustamiseks tehti hoolikalt propagandat. Viidi läbi temaatilisi

koondusi („Kommunismi suurehitised“ jt), koostati albumeid Lenini ja Stalini lapsepõlvest, korraldati lahtisi koosolekuid, kus pidid osalema kõik õpilased. Pioneeridele organiseeriti joonistamisvõistlus, ühiselt abistati linna raamatukogu.

Samuti oldi kirjavahetuses teiste liiduvabariikide pioneeridega ja korraldati sõprusõhtuid näiteks Lokuta algkooliga. Pioneeride kohuseks oli kõikjal punase kaelaräti kandmine. Ka sellega oli kool hädas, sest õpilastele tuli nõuet pidevalt meelde tuletada.

Õppenõukogus kõneldi komsomoliorganisatsioonist ja komnoortest mõistagi tolele ajastule iseloomulikus vaimus, ülistades kommunistlikku noorsooühingut kui tähtsamat organisatsiooni koolis, kogu õpilaskonna organiseerijat ja eesrindlikku väesalka. Kommunistlik noor pidi suhtuma teadlikult ja ausalt õpinguisse, omama kõrget distsipliini ja organiseeritust, täitma õpetaja poolt antud ülesandeid ja olema sellega eeskujuks kõikidele õpilastele. Organisatsioon pidi kasvatama õpilastes vastutust ja kohusetunnet, „mida läheb tarvis elus, sest tänane õpilane – see on homme sõjamees, ehitaja, õpetlane“.

Huviringide koostööl korraldati koolis ja rahvamajas mitmeid üritusi. Enamasti oli tegu isetegevusõhtutega, kus esitati nii omaloomingut kui kuulsate sõnameistrite töid. Näiteks kanti 1945. aastal peetud Türi keskkooli ja Türi aiandustehnikumi õpilaste tutvumisõhtul ette Johannes Semperi, Mart Raua ja Lydia Koidula luuletusi. Samal aastal tähistati kooli saalis „Nõukogude Eesti vanima naisluuletaja“ Anna Haava 81. sünnipäeva, mis lõppes poetessi sõnadele loodud lauluga „Ei saa mitte vaiki olla“ X klassi naiskoori esitusel. 1946. aastal korraldas Türi keskkool sisuka peo kohalikus rahvamajas: „Saali täis õpilasi ja lastevanemaid jälgis huviga õpilaste ettekandeid.“

Rikkalik kava, mis sisaldas nooremate ja vanemate klasside lauluansamblite ettekandeid, karakter- ja rahvatantse, deklamatsioone, spordidemonstratsioone ja lõpuks veel tubli õpilasorkestri esinemise, näitas tänulikule publikule, et eduka õppetöö kõrval areneb Türi keskkoolis viljakas ja hoogne kunstiline isetegevus, millest õpilased elavalt osa võtavad. Hoolikalt ettevalmistatud muusikapalad ja teised numbrid leidsid sooja kaasaelamist ja vastuvõttu. Kokkuvõttes oli see õnnestunud koolipidu, kui mitte arvestada õpilaste omaloomingu puudumist.“

Tegeldi ka teist laadi ettevõtmistega, näiteks koguti linna haigla tarvis sööginõusid. Esimesel õppeaastal valmistati punaarmeerlastele pakikesi küpsistest ja muust meelepärasest. Hilisematel aastatel võeti šefluse alla erinevaid kolhoose. 1950. aastal kingiti Edasi kolhoosile 110 köiteline raamatukogu, aasta hiljem abistati Alliku kolhoosi kartulipanekul, heina- töödel ja viljakoristusel, samuti seinalehe koostamisel.

1951. aastal koguti läätspuu, tamme ja vahtra seemneid ning musta ja värvilist metalli. 1952. aastal oldi edukad vanapaberikogumises, saades kokku 2832 kg vanapaberit.

Kokkuvõte

Igal mündil on kaks poolt ning ka nõukogude okupatsiooni algusaastate haridussüsteemil leidis nii plusse kui miinuseid. Olgugi, et N. Liidu ja Läänemaailma vahele kerkis üha enam raudne eesriie, mis piiras euroopaliku kultuuri ja maailmapildi omandamist, oli õpilastel siiski võimalik saada korralik haridus.

Olgugi, et huvitegevusega käis enamasti kaasas ideoloogiline surve, oli pea kõikidel lastel võimalik ringide töös osaleda, sest raha selle eest ei küsitud. Olgugi, et pedagoogide tegevus oli rangelt reglementeeritud ning õpetajad pidid olema oma seisukohtade avaldamisel ettevaatlikud, leidis siiski arukaid ja asjatundlikke õpetajaid, kes hoidsid elus eesti kultuuritraditsioone ning valgustasid samas vaimus ka oma õpilasi.

Kooli kokkutulek aastal 1972.

Noppeid ajalehtedest läbi aegade

Mihkel Rõuk - 15 aastat pedagoog

Täna pühitseb Türi algkooli juhataja Mihkel Rõuk oma 15-aastase pedagoogilise tegewuse juubelipäewa Türil. Kes ei tunneks Türil Mihkel Rõuk'i, seda wäsimata tegelast, kelle õlgadel kogu seltskondliste organisatsioonide korraldus koha peal on lasunud. Kelle energilise ja järelejätmata töö tagajärjeks on ka koolimaja, kus praegu kesk- ja algkool asuwad. Ei tahaks uskuda, et selle pealt näha veel nii noore koolipapa seljataga juba 15aastane koolitöö ja seltskonnategewus mööda on läinud seda ei saa olematuks teha. Liidame juubeli puhul ka omad mõtted kooli- ja seltskonnategelastega ja soovime juubilarile veel kauaks ajaks senist energiaküllust ja edurikast tegewust!

Waba Maa, 30. oktoober 1926

Sarlakihaigus ei taha Türi koolidest kaduda

Türi koolides ei taha õpilaste hulgast sarlakihaigus kaduda. Hiljuti alles sai kool tööga alata, kui jälle haigeksjäämisi on laste hulgast ette tulnud. Õppetöö on katkestatud kuni 29. nowembrini, sedapuhku aga ainult algkooli klassides, keskkool töötab edasi.

Järva Teataja, 26. november 1926

Teadaanne

Türi Linna Aianduskeskkooli puukoolist on odawate hindadega saadawal, sügiseseks istutamiseks

1) Paremad Eestis kaswatatawad õunapuud. Talisügis- ja suwesordid.

2) Puhast sorti marjapõõsad: karusmarjad, punased, walged, mustad sõstrad.

Ilupuud ja põõsad 2—5 aastat vanad. Müüdawa kauba korralikkuse ja sordiehtsuse eest vastutab kool.

Soowijaile saadetakse saaduste nimekiri ühes hindadega ja müügitingimustega. Suuremal arwul müügil kapsaid ia juurwilja.

Koolijuhatus

Maa-alkkoolide esindajad olid Türil

Arutati õpilaste otstarbekamat toitlustamise küsimust.

Pühapäewal toimus Türi koolimajas suurem nõupidamine õpilaste toitlustamise küsimuse selgitamiseks Türi ümbruse

maakoolides. Koosolekust võtsid osa Türi linnawalitsus, Särewere, Alliku ja Kärü wallawalitsuste esindajad ning Türi koolide, Kolu, Laupa, Lokuta, Põikwa, Taikse, Kärü, Retla, Tori ja Tännasilma algkoolide juhatajad ja seltskondlike organisatsioonide esindajad. Koos oli 30 inimest ja koosolekut juhatas koolide inspektor M. Roots, kes ühtlasi selgitas õpilaste tootlustamise tarvidust ja tõi näiteid ja andmeid koolidest, kus tootlustamine läbi viidud kas internaadi või ühiskoostlustamise näol. Koolide juhatajad tõid ülewaateid õpilaste tootlustamisest internaatides. Mitmetes maakoolides on läbi viidud õpilastele tee andmine, mida saavad ka need õpilased, kes pole internaadis. Lokuta algkooli juh. J. Laretei tõi andmeid selle kohta, mida õpilased sööwad teekõrwaseks.

Selgub, et suurem enamus õpilasi sööb teega moosileiba, selle järgi on leiwa kõrvaseks suhkur, siis järgneb liha ja viimase kohal on võileib, mida söövad õige vähesed. Edasi toodi ette, et tuleks välja töötada standardnormid selle kohta, kui palju iga õpilane peab internaati üht või teist toitu tooma. Praegu talitab iga kool selles suhtes erinevalt. Esitatud andmetest selgus, et ühiseinetamist koolides pole veel kuski läbi viidud, küll aga on mõnes koolis korraldatud teeandmist kõigile õpilastele. Osalt on kõigile õpilastele sooja toidu andmist takistanud ka mõnede lastewanemate, kelle lapsed elavad koolimaja läheduses, küsimusse eitaw suhtumine. Jõuti seisukohale, et igal võimalusel tuleks püüda sennapoole, et leitaks võimalusi korraldada õpilastele ühislõunatamist, kui esialgu pole võimalik anda sooja toitu, siis tuleks korraldada ühist teeandmist. Leiti, et tootlustamise korraldamisele peaksid kaasa aitama kohalikud naisorganisatsioonid. Ühine arwamine oli, et tootlustamisele ei tuleks anda hoolekandelist ilmet. Iga kooli juures peeti tarwilikuks korraldada erikoosolekud kohalike organisatsioonide esindajate ja koolitegelaste osavõtul, et tootlustamise küsimust igakülgelt kohalikes oludes kaaluda ja selle läbiwiimiseks võimalusi leida. Koosolek kestis 2 tundi.

Päewa akuutsemaks referaadiks kujunes Järvamaa koolide inspektori M. Ulki ettekanne kooliealiste laste tootlustamisest, millist referaati olid ilmunud kuulama kohalikud koolijuhatajad, õpetajaspere, Paide lähedaste algkoolide juhatajad, Paide linna-arst, linnawalitsuse esindaja, tuletõrje ja naiskodukaitses esindaja ning peale selle seltskonnategelasi. Kõneleja walgustas põhjalikult meie praegust laste tootlustamist, leides, et see praegusel kujul on puudulik, ning laste suhtes palju soowidajättew. Edasi kõneleja üksikasjalikult käsitas neid põhimõtteid, millised leidnud laste tootlustamise alal üldist tõekspidamist ja milliseid meil tuleks võimaluste korral rakendada, et võimaldada lastel kaswada füüsilisel terveiks ja tugewaiks. Kuna käsitatud teema on wiimasel ajal olnud paljudes kohtades arutusel, siis siingi see tekitas väga elawaid ja mitmekülgseid sõnawõtte, mille kohta lõpptulemusena võiks märkida, et laste tootlustamisele otsustati senisest suuremal määral tähelepanu pöörata. See peab kujunema südameasjaks kõigile kodudele, koolidele ja organisatsioonidele, sest sellist ulatuslikku aktsiooni ei suudeta rakendada ühe või kahe inimese poolt. Päewa lõppreferaadiks oli Järwa maakonna kodumajanduskonsulendi prl. M. Mägi ettekanne hoiuruumidest ja tootlustamisega seoses olewaist küsimustest. Referent rõhutas, et meil tuleb senisest suuremal määral tähelepanu pöörata köökide hoiuruumide korrastamisele ja eeskätt puhtusele. Referent lõpuks demonstreeris mitmesuguseid köögikappide ja jalamattide mudeleid ja ühtlasi ka nende walmistamiswiise. Nõupidamine jätkus ka täna, kusjuures kawas oli rida referaate, millistest kokkuwõtte toome meie lehe järgmises numbris. Kokkutulek ise kujunes üheks suuremaks sellelaadiliseks Paides, mistõttu ta wastu ka kohapeal huwi elaw.

Järva Teataja 18. jaanuar 1939

Sõjakahjud Türi

Põletatud 71 hoonest (Türi oli üldse 400 hoonet) on suur osa venelaste poolt põlema süüdatud, osa süttis põlema kahuritule tagajärjel. Ära on põlenud turu ümbrus ja lõunapoolne osa linnast, enamasti paremad, suuremad ja ilusamad majad. Türi kõige näotum osa, mida kohal tuntakse Näljaküla nime all, on jäänud täiesti terveks. Tules häwis ka linna lastekodu hoone, kuhu põlesid sisse ka kõik kohaliku alg- ja keskkooli aktid ja arhiivid, mis sinna olid viidud varjule. Keskkoolihoone, kus asub samuti algkool, on terveks jäänud, üks pomm on siiski koolihoonet tabanud. Nüüd on koolimaja remont, mis läks maksma 30 000 rubla, juba lõpule viidud ja koolitöö võib Türi, nagu mujalgi, alata 1. novembril.

Postimees, 21. oktoober 1941

Järvamaa noorte suur tung Eesti leegioni

Teisipäeval, 9. märtsil toimus Paides Eesti julgeolekupolitsei ametiruumes järjekordne Eesti leegioni vastuvõtukomisjoni istung. Seekord oli komisjoni ette ilmunud arvukalt noori, peamiselt õpilasi, kes relv käes juba lähemas tulevikus asuvad kaitsema meie kodumaa vabadust Kuigi komisjoni istungi algus oli ametlikult ette nähtud kell 11 hommikul, kogunes vabatahtlikke, tulevase leegionäre, Eesti Leegioni Järvamaa värbamisbüroo ruumesse juba kella kaheksa paiga hommikul, kes omavahel vähemates rühmitustes vestlesid. Veidi peale kella 10 siirduti julgeolekupolitsei ametruumesse, et registreeruda leegioni.

Leegioni vastuvõtukomisjon alustas oma tööd kell 10.30. Nimetatud ajaks oli vastuvõturuumesse kogunud arvukalt vabatahtlikke ning istungi ametlikuks alguseks oli ruum tulevastest sõjameestest tulvil. Vastsete leegioni astujate hulgas ringi liikudes kohtame kõikjal rõõmsaid ning särasilmalisi nägusid. Ehkki valdavamas enamuses noored, enamik otse koolipingilt tulnud, on nende rühis siiski märgatavalt sõjamehelikkust ning silmis julget enesekindlust. Kohtame üht, äsja arstlikult järelewaatusel ilmunud, blondpäiset, sirgekasvulist Türi kõrgema aianduskooli eelviimase klassi õpilast. Nagu jutuaajamisel viimasega selgub, on kõnetatav momendil 17 a. vana, kuid tulvil soovist astuda sõjateele. Küsimusele, mis osutus teile tõukejõuks Eesti leegioni ridadesse astumisel, vastab kõnetatav viivitamatult: „Kõik teised lähevad, teen

seada ka mina.” Edasi selgub, et Türi kõrgemast aianduskoolist on Eesti leegioni otsustanud astuda eelviimane klass terves koosseisus ning lisaks neile veel rida koolinoori teistest klassidest. Edasi kohtame riietusruumis kahte Paide Tööstuskooli õpilast. Kõnelusel nendega ilmneb, et mõlemad tublid koolinoored on Eesti leegionisse astumise otsustanud juba kauemat aega tagasi, teostamata on see seni vaid ‘soovist kool lõpetada. Paigutades taskusse vastuvõtutõendeid, lahkuvad mõlemad teovõimsate ja enesekindlate pilkudega vastuvõturuumest.

Kuigi vastuvõturuumis käib kibe tegevus ning registreerimislauda pidevalt piirab vabatahtlike ring, avaneb meil siiski võimalus paariminutiliseks vestluseks Eesti leegioni Järvamaa värbamisbüroo juhataja leitnant H. Mölderiga.

Nagu kirjutuajamisest selgub, valitseb noorte hulgas momendil elav huvi Eesti leegioni vastu. Viimane asjaolu ilmneb kujukalt ka täna, mil vastuvõtukomisjoni on vabatahtlikke ilmunud tähelepanuväärival hulgal. Sama nähe ilmneb ka värbamisbüroos, millist noored igapäev külastavad õige arvukalt. Mis puutub üldiselt täna vastuvõtukomisjonis esinenud leegioni astuda soovijaisse, siis peab märkima, et pea enamik neist tunnustati leegionisse sobivaiks. Üldiselt ilmnis arstlikul läbivaatusel, et enamik Paide vabatahtlikke on kehaliselt täiesti tublid ja terved.

Järva Teataja, 11. märts 1943

10 aastat nõukogude kooli

Seoses Eesti NSV 10. aastapäeva tähistamisega toimub Tallinnas 21. juunist kuni 26. juulini 1950. a. ülevabariiklik näitus “10 aastat hariduselu Nõukogude Eestis”.

Vabariiklikule näitusele eelnevad maakondades ja vabariikliku alluvusega linnades kohalikud näitused. Järva maakondlik näitus korraldatakse Paides 10. ja 11. juunil Paide 7-klassilise kooli ruumes. Ettevalmistusena maakondlikule näitusele toimusid 13. –19. maini k. a. Amblas, Lehtses, Järva-Jaanis, Koerus, Paides, Türil ja kõigis ringkonna koolides näitused.

Ringkondade näitustest võttis osa üle maakonna 70 kooli. Oli esitatud diagramme, tabeleid, õppevahendeid, elavnurki, seinalehti, õpilaste käsitöid, jooniseid, vihikuid, õpilasorganisatsioonide töid, eesrindlike õpetajate õppe-kasvatustööplaane, tunnikonspekte jne. Tunnustust väärtsid Türi keskkooli omavalmistatud füüsika katseriistad ja rikkalikud väljapanekud loodusteaduse alal (bioloogilised ja geoloogilised kogud, herbarium jt). Ülevaatlik ja ideoloogiline oli metoodiline väljapanek eesti keele ja kirjanduse alal. Tabelid olid sisult selgepiirilised ja täitsid hästi ülesande: kirjandus kui võitlusrelv. Ainulaadne maakonnas oli Türi keskkooli muusikaringi väljapanek, kus oli ehitatud orkestripillid, mängitava repertuaari nootide kogumikud, nais- ja segakoori 1950. a üldlaulupeo vormirõivas, kooride embleemid ja muusikaringi kroonika. Loosungi all “10 aastat nõukogude kooli” oli hästi esitanud oma väljapanekud Paide 7-klassiline kool. Ülevaate koolitööst ja klassivälisest tegevusest andis ulatuslik fotomontaaž. Puhta ja meeldiva mulje jätsid tütarlaste käsitööd.

Järvalane, 8. juuni 1950

Türi keskkoolis

V. I. Lenini 100. sünniaastapäevale pühendatud aktuse avab Türi keskkoolis klassi- ja koolivälise töö organisator E. Ruisu. Sotsialistlikust võistlusest juubeli eel tegi kokkuvõtte kooli direktor K. Leht. Koolis on maitsekas näitlik agitatsioon. Hinnatavaid kohti toodi rajooni olümpiaadidelt ja Noorte Hääle korraldatud viktoriinis. Rajooni keskkoolide vahelises võistluses saavutas kooli tsiviilkaitsesalk juba kolmandat aastat järjest I koha. Koolide Punase Risti Seltsi algorganisatsioonide ülevaatusel rajoonis tuli Türi kool I kohale.

EKP Paide Rajoonikomitee ja Paide Rajooni TSN Täitevkomitee otsusega tunnustati Türi Keskkool parimaks kooliks rajoonis. Unustamatult pidulik oli moment, kui Paide Rajooni TSN Täitevkomitee esimehe asetäitja Ed. Aesma andis õpetajaile Salme Kangrulle, Evi Keerdile, Valter Kundlale, arvealatöötaja Vaike Alevile, klassi- ja koolivälise töö organisatorile Edith Ruisule, kooli direktorile Kalju Lehele, õppealajuhatajale Vera Veltbachile ja kaugõppe-konsultatsioonipunkti direktorile Batõr Adõlovile üle Lenini juubeli medalid.

Tänukirjad tubli ja kauaaegse töö eest said õpetajad Valve VILLEMS, Tiiu Taimre, Linda Tedre ja vanempioneerijuht Elle Raudsepp. Anti üle pedagoogilise nõukogu aukirjad õppetöö eesrindlastele. ELKNÜ Paide Rajoonikomitee liige E. Herodes tõi tervitusi kaastöötajatelt Pärnu Õmblusvabriku Türi tsehhist. Koos heade soovidega andis ta üle komsomolipiletid 25 noorele. Päevakohase ettekande esitas XI klassi õpilane noor lektor Anne Huntsaar. Tervitusi koosolijaile tõi Türi Linna TSN Täitevkomitee esimees A. Metsjõe. Mõni tund hiljem oli pioneerimaleva pidulik koondus, kus said punased kaelarätid 61 pioneeri.

Võitlev Sõna, 23. aprill 1970

Türi kooliaia

Meenutab Artur Viks, Türi kooli aiandusõpetaja 1933-1944:

Türil töötamise ajal organiseerisin kooli õppeaedade suurendamise. Rajasime viljapuuai pomoloogilise osa, istutasime marjapõõsaid, rajasime viljapuude ja dekoratiivtaimede kooli, kujundasime kiviktaimlat.

Laiendasime ka katmikala (tegime juurde lavasid istikute ja köögiviljade kasvatamiseks). Kasvuhoonete pindala suurendasime neljakordseks. Seadsime sisse jõeveega kastmise süsteemi. Aastail 1936-37 rajasime õpilastega uue koolipargi kuni Koidula tänavani. Põhja poole said okaspuud, lõuna poole lehtpuud. Pargi projekti koostas koos vanemate klasside

õpilastega. Linna vanemate parkide ja puisteede täiendamiseks istutasime juurde puid ja põõsaid. Suvevaheajal juhendasin praktilisi töid kooli katseaias ja linnatänavate haljastamist. Varusin haljastusmaterjali kooliaia ja linna haljasaladele.

Türi linna haljastuse ajaloost kirjutab Evald Prisk

Valdava osa Türi noorematest parkidest ja alleedest on 1930ndatel aastatel loonud Türi aiamaajandus- ja majandusgümnaasiumi ning aianduskeskkooli õpilased.

Aiamaajandusgümnaasiumi haljastusplaan valmis juba 1925. aastal. Selle arutelust võtsid peale kooli esindajate osa ka Järva maakonnavalitsuse ja Türi alevivalitsuse töötajad, samuti eriteadlane dotsent J. Rüütel, haridusministeeriumi arhitekt ja Türi koolihoone projekti autor T. Mihkelson.

Vastavalt plaanile hakati koolimaja vahetusse ümbrusesse kujundama parki, kus istutusmaterjalina kasutati peamiselt Eestis levinud puuliike. Töö viidi lõpule 1970ndatel koos teiste parkide kujundamisega.

Kooliaia rajamisel hoidis silma peal ka kooli juhtkond. Foto keskel on õpetaja August Seitam.

Ja siin ta on, meie linnakese vaatamisväärsus

KAAREL ALUOJA

Türi võlgneb oma rohelse ja korrastatud aedlinna maine suuresti kohalikule 1924. aastal ukсед avanud gümnaasiumile: Türi aiamaajandusgümnaasiumi õpilasi kasutati oskuslikult nii haljasalade ja puisteede rajamisel, linnalähedaste puistike istutamisel kui linna üldisel heakorrastamisel.

Nii rajas aiandus- ja põllumajandusainete õpetaja Artur Viks õpilastega koolimaja naabrusesse Kooli pargi: sinna, kus varem asus linnakodanike kapsa- ja kartulimaa, kujundati kahe aastaga – 1936. ja 1937. aastal – läbimõeldud planeeringuga haljasala.

Juba varem oli õpilaste abiga istutatud kirikust läände jääv Kiriku park. Seal oli noorte haljastajate juhendajaks kooli aednik August Pöder.

Kuigi kooli nimi muudeti 1932. aastal aiamaajandusgümnaasiumist majandusgümnaasiumiks ja pärast teist maailmasõda ühes uue riigikorra saabumisega asendati nimi gümnaasium keskkooliga, jäi aianduse kallak Türi koolile alles. Ja koos kallakuga ka praktilised aianduslikud tegevused.

Nii ei kujutanud 1948. aasta 10. aprillil ajalehes Nõukogude Õpetaja avaldatud Eesti NSV haridusministeeriumi ringkiri kooliaedade küsimuses Türi koolile midagi erakordset.

Kuigi väljaõeldu oli resolootne: “On iseloomulik alla kriipsutada, et kõnesolev ringkiri lahendab kooliaedade küsimuse ulatuslikumalt, kui olime seda harjunud nägema minevikus. Jutt on sellest, et määrus ei kõnele üksnes kooliaiaist, vaid kooli lähemast ümbrusest tervikuna, mille üheks osaks on kooliaed.

See on kõigiti õigustatud seisukoht, sest mis kasu oleks korralikustki kooliaiaist, kui kooli vahetu ümbrus on mahajäetud, kõle, korraldamata. Seepärast nõuabki ringkiri, et kooli lähema ümbruse organiseerimisel tuleb silmas pidada kolme elementi: kooli vahetu ümbrus, kooliaed, spordiväljak.”

Ringkiri oli pikk, suonav ja manitsev. Kuid Türi keskkooli juhtkond ei pidanud muretsema: omariiklusaastail oli kõige sellega juba Türil tegeldud. Ja tegeldi ka uue korra tingimustes, sest aiandus oli Türi keskkooli kallak, mille tarvis oli koolil olemas suur kooliaed.

Kas idee algatajaks oli too ähvardavas toonis ministeeriumi ringkiri või oli mõte juba varemalt kellegi peas idanenud, aga uuendusi tehti kooli ümbruse kujundamisel ka Türil. Nimelt pandi õpilased 1948. aasta sügisel koolimaja ette auku kaevama.

Ja mitte lihtsalt auku, mis veega täidetult kujutaks endast väikest veesilma – õppehoone ette pidi kerkima purskkaev.

Türi koolimaja ümbruse kujundamisest ja purskkaevu loomisest kirjutas 1949. aasta kevadel EK(b)P Paide rajoonikomitee ja Paide rajooni TSN häälekandja Järvalane.

“Juba varakevadel hakkasid Türi keskkooli õpilased korrastama koolimaja ümbrust. Nüüd on jõutud tööga lõpule. Muru-

Suvi 2024: uue purskkaevu ehitustööd on täies hoos.

platsid on prahist puhastatud, ilupuude ja põõsaste juures muld ringikujuliselt ümber kaevatud. Kruusateed on puhastatud ja rehitsetud. Kõikjal on koristatud praht, nagu puukoored kooli puutagavara juurest jne.

Koolimaja ette ehitatakse basseini purskkaevuga. Õpilased alustasid basseini kaevamist juba möödunud sügisel. Nüüd süvendati seda ning kaevati lahti ja parandati talvel külma tõttu lõhkenud purskkaevutoru.”

Koos basseini rajamisega haljastati ja kujundati kogu koolimaja esine ala: rajati kõnniteed, ümber purskkaevu paigaldati pargipingid, kahele poole purskkaevu leidsid kohti lillepostamendid.

Kogu majaesine piirati hekiga, millega samasse ritta istutati ka elupuud. Teine, samuti nelinurkne, kuid väiksem hekk kujundati ümber purskkaevu. Selle heki nurkadesse istutati kuused.

Seekord juhendas ja juhatas töid Türi keskkooli bioloogia-keemiaõpetaja Hendrik Künnapuu (1907-1980), kellest sai hiljem ka Eesti looduskaitse seltsi (ELKS) Türi osakonna looja ja juhatuse esimees ning ELKS auliige.

Paraku jäi koolimaja esise veesilma eluiga lühikeseks: ümmarguselt 70 aastat seisis ta kuivana.

Põhjus veekraanid kinni keerata oli traagiline: nimelt uppus 1950ndate algul sellesse purskkaevu tollase kooliteenija Asta Lasseli paariaastane lapselaps. Oli pühapäev ja Asta tütar oli toonud oma tütrekese emale hoida. Vanaema toimetas omi tegemisi, laps omi ...

Kindlasti väga paljud türilased seda lugu ei tea ja nii on aastakümneid arutatud võimaluse üle purskkaev taas tööle panna.

1992. aasta 15. juuni Türi Rahvalehe esikaant täitis koguni karikaturist Indrek Tegelmani pilapilt, kus trobikond mehi ja naisi imetleb vett purskavat toru. “Ja siin ta on, meie linnakese vaatamisväärsus – purskkaev!” kostab ühe suust. Pildil võib ära tunda toonase Türi linnavalitsuse liikmeid.

Möödusid mitmed aastad ning järjekordset Türi kooli vilistlaskokkutulekut organiseerides kerkis purskkaevu mõte taas päevakorda. Vilistlasnõukogu eestvedamisel hakati koguni annetusi koguma selle unistuse ellu viimiseks. Raha koguti mitme aasta jooksul, kuid taas jäi kõik vaid mõtteks.

Nii oli purskkaevu taastamine teemaks aastakümneid, kuid raha polnud Türi linnal ega järjepidevuse jätkajal Türi vallal kunagi nii palju, et seda koolimaja ette matta.

Nüüd, 2024. aastal sai see siiski teoks. Sest millal siis veel, kui mitte Türi väärika endise koolimaja 100. aastapäeva ürituste raames.

Järva Teataja kirjutas tänavu 21. aprillil digilehes: “Türi linnavalitsus on algatanud Hariduse tänava ääres asuva endise koolimaja, tänase linnavalitsuse ja raamatukogu esise ala ümberkujundamise koos vana purskkaevu uuendusliku taastamisega. Tegemaks platsile ruumi, eemaldati sealt seitse elupuud.”

“Soovime väärikalt tähistada vana koolimaja sajandat sünnipäeva ja selle raames taastada endise koolimaja purskkaevu,” kinnitas Türi vallavanem Sulo Särkinen maakonnalehele.

Õeldud, tehtud – sõna tuleb pidada. Osauhingus Sala Terrena valminud projektist lähtudes kaevati suvekuudel basseini valmis, rajati kõnniteed, istutati püsikud, paigaldati sepistatud taimesõrestikud ja istepingid. Kirsiks tordil ja rahvale üllatuseks olid suured dekoratiivsed õunad uuel purskkaevul.

Kõike seda avama kutsuti linna- ja vallarahvas 7. septembri õhtul. Oli valgusmäng, oli tulesõu, olid üllatusesinejad. Kiideti ja tänati. Raha uue purskkaevu rajamiseks tuli peale vallakassa ka rohkete eraannetajate taskutest ja annetusest Türi Rotary klubilt.

Purskkaevu valmimist toetasid rahaliselt:

Aili Kraav
Aime Roosioja
Aina Lee
Aita Roosalu
Anatoli Bukk
Andra Einmaa
Andrus Õunapuu
Angela Lõhmus
Anneli Veeborn
Anu Luht
Anu Žinovjev
Astrid Karpender
Astrit Fedoritš
Eha Pehk
Eike Pärna - Tennokese
Eilo Eesmäe
Elar Niglas
Elari Hiis
Elda Illaste
Ele Schiff
Elise Aed OÜ
Elle Kütt
Ene Kütt
Enn Simson
Enno Rõõs
Ergo Rännel
ET Largen OÜ
Gerda Eesmäe
Gert Kaugeranna
Gottfried Reisig

Hardi Viilup
Heili Burmeister
Hille Valdmaa
Horeksal Grupp OÜ
Indrek Kütt
Ingrid Joala
Ivo ja Elle Raudsepp
Ivo Norak
Jaan Pärenson
Jaan Rüüt
Jaanus Marrandi
Jaanus Teearu
Jane Reiljan-Rajasaar
Janelle Leenurm
Joekopp OÜ
Kaia Kaugeranna
Kaido Allik
Kalev Rõuk
Kalle Pent
Kaspar Aare
Kaspar Ott
Koduvald Türi - Türi õuna-
kohvik
Korstnaiff OÜ
Kristo Kütt
Lea Urb
Leili Murumaa
Lembit Põld
Leonhard Soom
Lia Pärna

Lii Laanemets
Liise Mölder
Maarja Brause
Maret Karu
Mart Järvik
Marten Mölder
Meelis Pilipenko
Mepi Pluss OÜ
Merike Põhjala
Merle Rüütel
Mihkel Mölder
Neeme Gross
Neemo Ševerev
Osauhing Lea Kuldmäe Ham-
baravi
Peeter Lellsaar
Perekond Ainvere
Perekond Ivanov
Perekond Palling Camargo
Perekond Soomer
Perekond Viilip
Perekond Witbaard
Priit Raal
Raivo Voit
Rasmus Urb
Reet Jõesalu
Rendilava OÜ
Riina Trumm
Sergei Žinovjev
Silvia Väliste

Sirje ja Aaren Kaitsa
Sirli Kriisa
Sten Perillus
Sulo Särkinen
Taimi Allas
Tanel Viljat
Tarmo Kaugeranna
Tarvo Rahnik
Theo Aasa
Tiina Lohur
Tiina Mälk
Tiit Tigavas
Tiiu Schüts
Toivo Kuuspere
Triin Pärna
Triinu Eplik
Türi Elamuspark
Türi kooli vilistlased
Türi Rotary klubi
Ulvi Esko
Urmas Heinsar
Urmas Kütt
Vello Kurs
Viljar Schiff
Viljar Talviste
VILprojekt OÜ
Virginia Ciunite
Virve Lomp
Ülle Müller
Ülle Välimäe

VALGE MAJA PURSKKAEVU JA SEDA UMBRIITSEVA PLATSI PIDULIK AVAMINE

7. september kl 21

Kelfiriuse tuleshow,
valgusmärg ja
üllatusesinejad.